

หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส ๐๔๑๐

พระพุทธศาสนา

DCID LIBRARY



0000011906

ม ๒๑๑.๓

ม.๕

๗ 546๗

ค.ร. ๒544

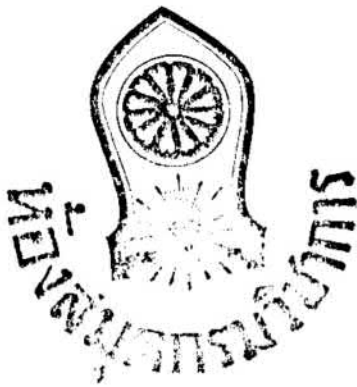


กระทรวงศึกษาธิการ

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๔

(ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓)



ตัวอย่างสื่อการเรียนการสอน
ศูนย์พัฒนาหนังสือ
ห้ามจำหน่าย

หนังสือเรียนสังคมศึกษา

ส ๐๔๑๐ พระพุทธศาสนา

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๕

(ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓)

ของ

ศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

ISBN 974-01-2452-6

พิมพ์ครั้งที่ ๑๕,๐๐๐ เล่ม

พ.ศ. ๒๕๔๔

ร.ที่	๒๓	พ.ศ.	๒๕๔๕
เลขทะเบียน	ม.	12364	ก. 2
เลขเรียกหนังสือ	ม.	๒๙๔.๓	ม. ๔

(๕๔๖ ๔)

องค์การค้ำของคุรุสภาจัดพิมพ์จำหน่าย

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว

๒๒๕ ถนนลาดพร้าว วังทองหลาง กรุงเทพมหานคร

มีลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ



**ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ
เรื่อง อนุญาตให้ใช้หนังสือในโรงเรียน**

ตามที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศเพิ่มเติมรายวิชาพระพุทธศาสนาในหลักสูตร
มัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๔ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓) นั้น กรมวิชาการได้จัดทำ
หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส ๐๔๑๐ พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ ขึ้น เพื่อใช้ประกอบ
การเรียนการสอนตามหลักสูตรดังกล่าว กระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาแล้วอนุญาตให้ใช้
หนังสือนี้ในโรงเรียนได้

ประกาศ ณ วันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๕

(นายอรุณ ปรีดีคิลก)

รองปลัดกระทรวง ปฏิบัติราชการแทน
ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

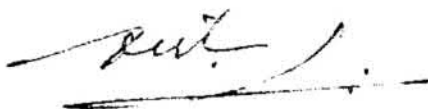
คำนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย เป็นสถาบันหลักของสังคมไทยที่มีส่วนช่วยให้สังคมไทยมีความสันติสุข ช่วยสร้างเสริมคุณธรรมจริยธรรม ตลอดจนวัฒนธรรมไทยมาตลอด กระบวนการศึกษาธิการตระหนักในความสำคัญของพระพุทธศาสนา เห็นควรส่งเสริมให้เยาวชนได้ยึดมั่นปฏิบัติตามหลักธรรมอย่างสม่ำเสมอ จึงได้ประกาศเพิ่มเติมรายวิชาพระพุทธศาสนาในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๔ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓) สำหรับให้นักเรียนที่นับถือพระพุทธศาสนาทุกคนได้เรียน และเพื่อให้การเรียนการสอนตามหลักสูตรดังกล่าวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ กรมวิชาการจึงแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นจัดทำหนังสือเรียนสังคมศึกษา ส ๐๔๑๐ พระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ดังรายนามท้ายหนังสือ

การจัดทำหนังสือเรียนสังคมศึกษา ส ๐๔๑๐ พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ เล่มนี้ มุ่งเน้นให้นักเรียนสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งได้กำหนดรูปแบบการเขียน ให้มีแนวคิดสำคัญของเรื่องที่จะเรียน จุดประสงค์การเรียนรู้ เนื้อหา ประเด็นอภิปราย และกิจกรรม ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมเสนอแนะ การประยุกต์ใช้ในชีวิต และคำถาม สำหรับกิจกรรมเสนอแนะ เป็นกิจกรรมที่เสนอไว้ นักเรียนอาจเลือกทำตามความเหมาะสมได้

การเสนอเนื้อหาของหนังสือแบ่งออกเป็น ๘ บทคือ ประวัติและความสำคัญของพระพุทธศาสนา พุทธประวัติ ประวัติพุทธสาวก พุทธสาวิกาและชาวพุทธตัวอย่าง พุทธธรรมเพื่อชีวิต และสังคม พระสงฆ์และการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์ พระไตรปิฎก พุทธศาสนสุภาษิต ภาษาบาลีและคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา หน้าที่ชาวพุทธ การบริหารจัดการและการเจริญปัญญา และภาคปฏิบัติ ซึ่งประกอบด้วยมารยาทชาวพุทธ ศาสนพิธี วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

กรมวิชาการหวังว่า หนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการเรียนการสอนสังคมศึกษา ส ๐๔๑๐ พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ ได้เป็นอย่างดี กรมวิชาการขอขอบคุณผู้จัดทำและผู้มีส่วนช่วยเหลือให้การจัดทำหนังสือเล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีไว้ ณ ที่นี้



(นายจำเริญ เสกธีระ)

อธิบดีกรมวิชาการ

๑๗ มิถุนายน ๒๕๓๔

สารบัญ

	หน้า
บทที่ ๑ ประวัติและความสำคัญของพระพุทธศาสนา	๑
๑.๑ พระพุทธศาสนาเน้นการพัฒนา ศรัทธา และปัญญาที่ถูกต้อง	๑
๑.๒ พระพุทธศาสนาเน้นการฝึกหัด อบรมตน การพึ่งตนเอง และ การมุ่งสู่อิสรภาพ	๕
บทที่ ๒ พุทธประวัติ ประวัติพุทธสาวก พุทธสาวิกา และชาวพุทธตัวอย่าง	๑๐
๒.๑ พระพุทธคุณ ๓	๑๐
๒.๒ พระมหากัสสปะ	๑๔
๒.๓ พระปฎาจารย์เถรี	๑๘
๒.๔ หมอชีวก โกมารภัจจ์	๒๖
บทที่ ๓ พุทธธรรมเพื่อชีวิตและสังคม	๓๔
๓.๑ กฎแห่งกรรม	๓๔
๓.๒ ไตรลักษณ์	๓๙
๓.๓ เลี้ยงดูบิดามารดา	๔๒
๓.๔ เลี้ยงดูบุตร	๔๙
๓.๕ เลี้ยงดูคู่ครอง (สงเคราะห์คู่ครอง)	๕๕
๓.๖ สงเคราะห์ญาติ	๖๑
บทที่ ๔ พระสงฆ์และการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์ บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ธรรมชาติ สภาพแวดล้อม และศิลปวัฒนธรรม	๖๕
๖๖	
บทที่ ๕ ภาษาบาลี พระไตรปิฎก พุทธศาสนสุภาษิต และคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา	๗๑
๕.๑ การอ่านภาษาบาลี	๗๑
๕.๒ สาระสังเขปของพระไตรปิฎก	๗๔
๕.๓ ข้อความน่ารู้จากพระไตรปิฎก	๗๗
๕.๔ พุทธศาสนสุภาษิต	๘๑
๕.๕ ศัพท์ทางพระพุทธศาสนา	๘๕

	หน้า
บทที่ ๖ หน้าทีขาวพุทธ	๘๓
ศึกษาพระธรรม	๘๔
บทที่ ๗ การบริหารจัดการและการเจริญปัญญา	๙๓
๗.๑ สีสานุสสติ	๙๓
๗.๒ อุปายมณสิการ	๙๕
บทที่ ๘ ภาคปฏิบัติ	๙๙
๘.๑ มารยาทชาวพุทธ	๙๙
๘.๒ ศาสนพิธี	๑๐๙
๘.๓ วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา	๑๑๖



บทที่ ๑

ประวัติและความสำคัญ ของพระพุทธศาสนา

๑.๑ พระพุทธศาสนาเน้นการพัฒนาศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง

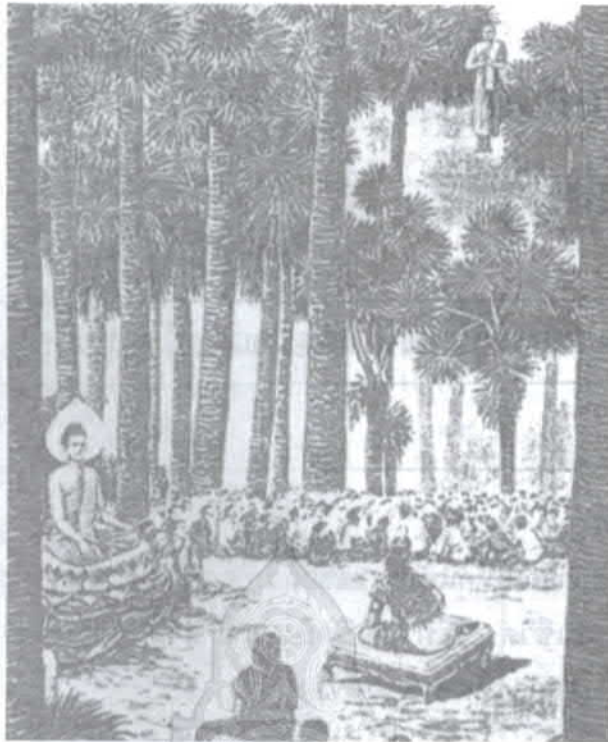
แนวคิดสำคัญ

พระพุทธศาสนาสอนให้คนทั้งหลายเชื่อด้วยปัญญา พิจารณาหาเหตุผลไม่เชื่ออย่างงมงาย จะนำมาซึ่งความสำเร็จในชีวิต วิธีทำให้เกิดปัญญา ตามแนวของพระพุทธศาสนา ทำได้ โดยการคิด ฟังให้มากและการค้นหาความจริง

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อนักเรียนได้ศึกษาเนื้อหาบทนี้แล้ว นักเรียนสามารถ

๑. มีความรู้ความเข้าใจหลักการพระพุทธศาสนาที่เน้นพัฒนาศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง
๒. วิเคราะห์ข้อดีของการไม่เชื่ออย่างงมงายได้
๓. ฝึกปฏิบัติเพื่อทำให้เกิดปัญญาตามแนวการสอนของพระพุทธเจ้าได้



พระพุทธศาสนาเน้นการพัฒนาศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง

พระพุทธศาสนา นับว่าเป็นศาสนาที่ต่างกับศาสนาอื่น ๆ อยู่มาก ตรงที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มนุษย์รู้จักใช้เหตุผล ไม่ให้เชื่ออะไรอย่างมง่าย ทั้งนี้ เพราะพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น เป็นสังฆธรรมที่พระพุทธองค์ได้ทรงค้นพบ มิได้ทรงสร้างสรรค์ขึ้นเอง และมีได้ทรงรับคำสั่งสอนนั้นมาจากเทพเจ้าหรือพระเจ้าองค์ใดทั้งสิ้น การบรรลุสังฆธรรมมิได้มีการผูกขาด ใครก็ตามที่ได้บรรลุสังฆธรรมด้วยตนเองโดยชอบ ก็ถือว่าเป็นพระพุทธเจ้าด้วยกันทั้งนั้น เพราะคำว่า “พุทธ” แปลว่าผู้รู้ คือ รู้สังฆธรรม พระพุทธเจ้าในอดีตก็มีมากมายหลายสิบพระองค์แล้วพระพุทธเจ้าในอนาคตก็ยังมีต่อไปอีก

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้คนทั้งหลายให้มีศรัทธาคือความเชื่อโดยใช้ปัญญาพิจารณาให้รอบคอบเสียก่อน ดังที่ทรงสอนชาวกาลามะแห่งเกสปุตตนิคมในมหาอาณาจักรโกศลว่า

“อย่าเพิ่งปลงใจเชื่อ เพียงเพราะฟังตาม ๆ กันมา เพียงเพราะถือปฏิบัติกันสืบ ๆ มา เพียงเพราะข่าวเล่าลือ เพียงเพราะการอ่านตำราหรือคัมภีร์ เพียงเพราะการให้เหตุผลแบบตรรกะ เพียงเพราะการอนุมานเอาตามอาการที่ปรากฏ เพียงเพราะเห็นว่าเข้าได้ตรงตามทฤษฎีหรือความเห็นของตน เพียงเพราะเห็นว่ามียุปลักษณ์ที่น่าเชื่อถือ เพียงเพราะถือว่าสมณะหรือนักบวชผู้นี้เป็นครูของเรา

ต่อเมื่อใช้ปัญญาพิจารณาโดยรอบคอบแล้ว เห็นว่าสิ่งใดเมื่อทำลงไปแล้วตนเองก็ไม่เดือดร้อน
ผู้อื่นก็ไม่เดือดร้อน นักปราชญ์ไม่ติเตียน ก็จงทำสิ่งนั้นเถิด แต่ถ้าหากสิ่งใดเมื่อทำลงไปแล้ว ตนเอง
หรือผู้อื่นต้องเดือดร้อน นักปราชญ์ติเตียน ก็จงอย่าได้ทำสิ่งนั้นเลย”

นับว่าเป็นคำสอนที่สามารถนำไปใช้ได้ทุกกาลและเทศะ โดยมีต้องคำนึงว่าจะนับถือ
พระพุทธศาสนาหรือไม่ก็ตาม

หลักคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น ถ้าหากทรงสอนเรื่อง “ศรัทธา” ในที่ใดก็จะทรงสอน
“ปัญญา” ในที่นั้นด้วย หมายความว่า ทรงสอนให้ใช้ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาเสมอไป เช่น
ใน “เวสārชกรณธรรม คือ ธรรมนำความกล้าหาญ ซึ่งประกอบด้วย ศรัทธา ศีล พาหุสัจจะ
วิริยารัมภะ ปัญญา ใน “อริยทรัพย์ ๗” ซึ่งประกอบด้วย ศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ พาหุสัจจะ
จาคะ ปัญญา ใน “พละ” ธรรมอันเป็นกำลัง ๕ ซึ่งประกอบด้วย ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา

ส่วนบางศาสนา มักจะสอนให้ใช้ “ศรัทธา” อย่างเดียว คือ ถ้าพระคัมภีร์สอนไว้อย่างนี้
ถ้านักบวชในศาสนาของเขาสอนไว้อย่างนี้ ก็จะต้องเชื่อตามโดยไม่มีข้อแม้ ถ้าหากไม่เชื่อก็จะต้อง
ตกนรก

พระพุทธศาสนาจึงนับว่าเป็นศาสนาที่เคารพในปัญญาและเหตุผลเปิดโอกาสให้ทุกคน
ได้ใช้สติปัญญาความคิดเห็นของตนพิจารณาอย่างเต็มที่ก่อนแล้วจึงค่อยเชื่อ จึงนับว่าเป็นศาสนา
ที่เหมาะสมแก่ปัญญาชนอย่างที่สุด

ประเด็นอภิปราย

- ศรัทธาหรือความเชื่อตามคำสอนของพระพุทธศาสนา จะต้องประกอบด้วยปัญญาหรือ
เหตุผลเสมอ แม้แต่การสอนตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ก็ได้ให้ผู้นับถือศาสนาพุทธ
เชื่อตามที่ท่านสอน ก่อนที่จะได้พิจารณาไตร่ตรอง ด้วยเหตุด้วยผลและเห็นด้วยแล้วจึงเชื่อ
- นักเรียนมีความเข้าใจในความหมายของคำกล่าวนั้นอย่างไร และคิดว่าการมีเหตุ
มีผลจำเป็นต่อการเชื่อในสิ่งหนึ่งสิ่งใดหรือไม่ ให้อภิปราย
- นักเรียนคิดว่า ความเชื่อตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนา กับความเชื่อตามหลัก
วิทยาศาสตร์มีลักษณะสอดคล้องกันหรือไม่ อย่างไร

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. นำข่าวเหตุการณ์และภาพจากหนังสือพิมพ์ ซึ่งแสดงให้เห็นความมีศรัทธาของ
พุทธศาสนิกชนต่อพระสงฆ์ ต่อปูชนียสถาน อภิปรายถึงเหตุที่ทำให้เกิดศรัทธา

๒. มีภาพและข่าวที่แสดงถึงความเชื่ออย่างมกมาย ปราศจากเหตุผล ปรากฏในหนังสือพิมพ์บ่อยครั้ง เช่น การตักน้ำในบ่อศักดิ์สิทธิ์ การกราบไหว้ต้นไม้กล้วย หรือต้นมะพร้าว ฯลฯ ควรจัดกิจกรรมสนทนากิปรายหรือซักถามปัญหาจากเหตุการณ์ดังกล่าว

๓. หยิบยกหลักธรรมมา ๑ เรื่อง จากบทเรียนนี้ และอธิบายเหตุผล ว่าถ้าปฏิบัติตามหลักธรรมนั้นจะเกิดความสุขได้จริง

๔. นักเรียนช่วยกันยกตัวอย่าง การใช้ปัญญาควบคุมกันไปกับศรัทธา

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ มีผู้กล่าวว่า การทำสมาธิมีประโยชน์อย่างยิ่ง การฝึกสมาธิจะทำให้จิตใจจดจ่อกับงานที่กำลังคิด กำลังพูด และกำลังทำ ก่อให้เกิดผลดีต่อผู้ฝึกปฏิบัติ ทางพระพุทธศาสนาหมายถึงการฝึกจิตใจให้เป็นสมาธิ นักเรียนเชื่อคำกล่าวนี้หรือไม่ และนักเรียนได้ฝึกทำสมาธิแล้วหรือไม่

คำถาม

ให้นักเรียนขีดเส้นใต้ คำที่สัมพันธ์กับคำในช่องแรกของแต่ละข้อ

๑. ศรัทธา	ความหลง	ความจงรักภักดี	ความเชื่อ
๒. รอบรู้สิ่งที่ควรรู้	ปัญญา	เหตุและผล	สติ
๓. ทรัพย์อันประเสริฐ	ความเชื่อ	ปัญญา	สมาธิ
๔. กาลามสูตร	อย่าไวใจทาง อย่าวางใจคน	อดเปรี้ยวไว้ กินหวาน	อย่าหลงเชื่อ เพียงเพราะเดา

๑.๒ พระพุทธศาสนาเน้นการฝึกหัดอบรมตน การพึ่งตนเอง และการมุ่งสู่อิสรภาพ

แนวคิดสำคัญ

๑. มนุษย์มีวิธีการเรียนรู้หลายวิธี การฝึกอบรมตนเองเป็นวิธีการเรียนรู้และพัฒนาตนเองวิธีหนึ่งและเป็นวิธีการฝึกที่ดีที่สุด เกิดคุณค่ามากที่สุด
๒. ความสามารถในการพึ่งตนเองมีหลายระดับ พระพุทธศาสนาส่งเสริมให้บุคคลพึ่งตนเองและเป็นที่พึ่งของผู้อื่นได้ด้วย
๓. การฝึกหัดอบรมตนของพุทธศาสนิกชน มีจุดหมายสูงสุด คือ การพ้นทุกข์ทั้งสิ้น สภาวะที่พ้นทุกข์ หมายถึง สภาวะที่กายและจิตมีความปลอดโปร่ง เบา สงบ เรียกตามภาษาสากลว่าอิสรภาพ

จุดประสงค์การเรียนรู้

- เมื่อนักเรียนศึกษาบทเรียนนี้แล้ว นักเรียนสามารถ
๑. มีความรู้ความเข้าใจถึงวิธีการเรียนรู้และแนวทางการฝึกเพื่อพัฒนาตนเอง
 ๒. กำหนดพฤติกรรมที่ตนต้องฝึกฝนตนเอง ทดลองฝึก และชี้แจงผลของการฝึกตนเองได้
 ๓. เสนอตัวอย่างของเด็กวัยรุ่นที่สามารถพึ่งตนเองและวิเคราะห์สภาพของตัวนักเรียนเองว่าสามารถพึ่งตนเองหรือเป็นที่พึ่งของผู้อื่นได้มากน้อยเพียงใด
 ๔. เปรียบเทียบสภาพทางกายและทางจิตของนักเรียนเองในแง่ของการมีอิสรภาพ และในแง่ของการถูกผูกมัดโดยอิทธิพลของบุคคล วัตถุ และความวิตกกังวล

พระพุทธศาสนาเน้นการฝึกหัดอบรมตน การพึ่งตนเอง และการมุ่งสู่อิสรภาพ

นับตั้งแต่เกิด แรกทีเดียวมนุษย์รู้จักทำสิ่งต่าง ๆ ไปตามสัญชาตญาณ เช่น เมื่อหิวก็หยิบของมากิน เมื่อกินก็รู้สึก ขอบรสชาติอย่างไรก็กินอย่างนั้นบ่อย ๆ เมื่อวังงิ่นนอน เมื่อปวดท้องก็ถ่าย เมื่อเจ็บก็ร้องไห้

ต่อมามนุษย์เริ่มเรียนรู้ รู้จักประเภทและคุณค่าของอาหาร ฝึกหัดการกิน การเคลื่อนไหว การออกกำลังกาย และการพักผ่อนที่ถูกต้อง การเรียนรู้นั้นเกิดขึ้นได้หลายทาง เช่น การเลียนแบบ

การลองผิดลองถูก การฟังคำสั่งและคำบอกเล่า และการทดลองทำตามกฎเกณฑ์ แบบแผนที่กลุ่มชนนั้น ๆ ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมา

การที่บุคคลจะทำอะไรได้และทำดี ทำเป็นนั้น ขึ้นอยู่กับการฝึกหัดอบรม การฝึกหัดอบรมเกิดขึ้นได้ ๒ ทาง คือ ทางหนึ่งได้รับการฝึกอบรมจากผู้อื่น หรือสังคมสิ่งแวดล้อมเป็นแบบอย่างสั่งสอน ส่วนอีกทางหนึ่งนั้นเป็นการฝึกหัดอบรมตนเอง

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ว่า อุตตมานุ ทมยนุติ ปณฺธิตา บัณฺฑิตยํมฝีกตณ มีข้อความในพระไตรปิฎกหลายข้อความที่แสดงว่า คนที่ปรารถนาความรุ่งเรืองนั้น ต้องฝึกตนได้ดีแล้ว และการฝึกตนเองนั้นทำได้ยากยิ่ง ถ้าใครก็ตามสามารถฝึกหัดอบรมตนจนเอาชนะจิตใจ และควบคุมประพฤติของตนได้ เขาย่อมเป็นผู้ชนะ เป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จ ดังโคลงสุภาษิต ว่า

คนใดคนหนึ่งผู้	ใจฉกรรจ์
เคียดฆ่าคนอนันต์	มากแท้
ไปป่านบุรุษอัน	ชนะจิต ตนแฮ
ปราชญ์ย่อมเยินยอแล	ว่าผู้มีชัย

นักเรียนลองวิเคราะห์ตนเอง เรื่อง ความขยัน ซึ่งเป็นธรรมชาติข้อหนึ่งที่ทำให้ผู้ปฏิบัติประสบความสำเร็จ ทุกคนรู้ว่าความขยัน เป็นคุณสมบัติที่ดี และไม่มีใครที่ไม่อยากเป็นคนขยัน การฝึกตนให้ขยันนั้นทำได้ยาก เพราะตัวอุปสรรคสำคัญที่ปิดกั้นความขยันของนักเรียน คือ ความง่วงเหงาหาวนอน ความฟุ้งซ่านกังวลใจ และความลึกลับสงสัย ใจหนึ่งอยากทำงานให้เสร็จ อยากศึกษาค้นคว้า อยากทำตัวให้ดีแต่ก็ผัดวันประกันพรุ่ง เช่น อ้างว่ายังหิวอยู่ ยังร้อนอยู่ ยังมีเวลาอยู่ ยังเสียใจอยู่ ยังคิดถึงเขาอยู่ ยังมีเวลาเหลืออีกมาก ความคิดเช่นนี้มีผลสถานเดียว คือ มิได้ลงมือทำงาน

การฝึกตนให้ชนะ ความปรารถนา ชนะความโกรธแค้นพยาบาท ชนะความง่วง ความฟุ้งซ่านและความลึกลับสงสัย นั้น เมื่อเริ่มทำอาจทำได้ยาก แต่ถ้าได้ฝึกฝนอยู่เสมอ ในที่สุดเราก็สามารถควบคุมพฤติกรรมของตนเองได้ กิริยาที่กรุ่มกริม ก้าวร้าว ท่วงท่าที่เชื่องซึม ก็กลับเป็นสงบสำรวม มีสง่า มีความกระปรี้กระเปร่า ส่วนจิตใจที่คิดฟุ้งซ่าน ผันเพื่อง อาฆาตพยาบาท หรือลึกลับสงสัยจนไม่เป็นอันทำงาน ก็จะค่อย ๆ สงบเย็น และมีสมาธิตั้งใจแน่วแน่

เริ่มทดลองฝึกตนให้เริ่มทำงานตั้งแต่วันนี้

เริ่มทดลองทำการบ้านและดูหนังสือในวันแรกสัก ๒๐ นาที วันต่อไปใช้เวลาเพิ่มขึ้นเป็น ๒๕ นาที อีกวันหนึ่งเป็น ๓๐ นาที เพิ่มขึ้นเช่นนี้จนถึง ๑ สัปดาห์ นักเรียนจะสามารถดูหนังสือได้นานถึง ๑ ชั่วโมง ถ้าไม่หยุดเสียกลางคัน นักเรียนก็จะอ่านหนังสือทุก ๆ วัน วันละ ๑ ชั่วโมงจนเป็นนิสัย

นิสัยของนักเรียนนั้นเกิดจากความเห็นชอบ (สัมมาทิฐิ) หรือความเห็นที่หลงผิด (มิจฉาทิฐิ) แล้วสนใจอยากฝึกหัดทดลองทำ เมื่อทำเป็นแล้วก็ทำบ่อย ๆ ซ้ำ ๆ เกิดความรู้สึกชอบ พอใจในการกระทำนั้นก็ทำสม่ำเสมอจนในที่สุดก็จะปฏิบัติเช่นนั้นโดยอัตโนมัติในวิถีชีวิตของตน กลายเป็นนิสัยคนจะมีนิสัยดี หรือนิสัยเลว ก็อยู่ที่ความเห็นชอบหรือความหลงผิด และการฝึกหัดอบรมตนเอง

เมื่อฝึกหัดอบรมตนเองอย่างสม่ำเสมอ ย่อมทำให้บุคคลมีความแข็งแรงและแกร่งกล้าพอที่จะคิด ตัดสินใจ และปฏิบัติงานด้วยตนเองเป็นหลักได้

ขอให้นักเรียนสังเกตดูไม้เลื้อย เช่น ต้นตำลึง ต้นถั่วบางชนิด ต้นเล็บมือนาง ต้นรสสุคนธ์ พันธุ์ไม้เหล่านี้ไม่มีแก่นเป็นหลักอยู่ภายในลำต้น มันจึงต้องทอดยอดยื่นหาที่เกาะ ถ้าไม่มีที่เกาะหรือพืงเลยมันก็จะเติบโตไปตามยถากรรม ไม่สามารถยืนต้นสูงขึ้นได้ ในที่สุดก็กลายเป็นต้นไม้ที่รกไม่มีระเบียบ ถูกตัดถูกถางไปสิ้น

มนุษย์เมื่อยังเป็นทารกนั้นอ่อนแอที่สุด ฟังตนเองไม่ได้ ต้องอาศัยพ่อแม่เลี้ยงดู ควบคุม ปรองดองกว่าจะนั่งยืนเดินได้ด้วยตนเอง เมื่อพ้นจากภาวะที่เป็นทารกแล้วยังเป็นเด็กที่ต้องเรียนรู้อีกมากมาย เราจึงต้องเรียนเพื่อรู้และเข้าใจสิ่งต่าง ๆ เรียนเพื่อฝึกหัดคิด ฝึกหัดทำ จนทำได้ ทำเป็นและทำดี เรียนเพื่อจะสามารถควบคุมตนเองให้เป็นคนมีศีลธรรม อยู่ร่วมกับคนอื่นได้ในสังคม เรียนเพื่อจะสามารถทำมาหารายได้ด้วยตนเอง

คนจำนวนมากเป็นเด็กอยู่มีรู้จักโต คิดเองไม่เป็น เลี้ยงตนเองไม่ได้ ถูกล้อเลียนเป็นคำคะนองว่าชาวเกาะ คือ เกาะคนอื่นอยู่ตลอดเวลา เมื่อเผชิญปัญหาก็ได้แต่เสียใจ ร้องไห้ เมื่ออยากได้ก็เป็นชาวขอ คือขอจากคนอื่นเรื่อยไป คนประเภทนี้เหมือนพันธุ์ไม้เลื้อย ไม่มีวันเติบโต ยืนหยัดอยู่ได้ด้วยความสามารถของตนเอง

พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ว่า อุตตนา หิ สุทนต์ นาถิ ลภติ ทูลลภิ ผู้มีตนที่ฝึกดีแล้วนั้นแหละย่อมได้ที่ฟังที่หาได้ยาก [อมฤตพจนนา : พระเทพเทวี (ประยูรค์ ปยุตโต)] ดังนั้น เมื่อได้ฝึกฝนตนเองดีแล้วทั้งกายวาจาใจ ก็ย่อมฟังตนเองได้

การฟังตนเองได้คือการมีอิสรภาพ

ตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา “อิสรภาพ คือ ความมีอำนาจในตัวเอง” และพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ข้อ ๖๓ ระบุว่า “การอยู่ในอำนาจของผู้อื่น เป็นทุกข์ทั้งสิ้น” และ “อิสรภาพเป็นสุขทั้งสิ้น”

จากข้อความข้างต้น มีความหมายว่าผู้ใดก็ตามมีปัญญา คือ ความรู้ ความสามารถที่จะคิดทำ ดำเนินงานและดำเนินชีวิตอีกทั้งแก้ปัญหาต่าง ๆ ด้วยตนเองได้ ย่อมมีอำนาจในตนเอง มีอิสระไม่ต้องคอยพึ่งพา ขอร้อง หรือถูกบังคับกดขี่จากผู้อื่น

นักเรียนส่วนใหญ่ มีอายุประมาณ ๑๖-๑๘ ปี ซึ่งเป็นวัยที่กำลังเติบโต และย่างเข้าสู่วัยหนุ่มสาว บางคนได้รับการเลี้ยงดูอย่างทะนุถนอม ทุกอย่างผู้ใหญ่คิดให้ ทำให้ขอแต่เพียงให้ตั้งใจเล่าเรียนแต่เพียงอย่างเดียว เป็นพวก “งานไม่เคยทำ น้ำไม่เคยดื่ก มีแต่คนรักและช่วยเหลือ” นักเรียนกลุ่มนี้ย่อมขาดประสบการณ์ในการทำงานและการผจญกับอุปสรรค เมื่อเกิดปัญหาขึ้นก็ได้แต่ร้องไห้หาคนมาแก้ไข เขาจึงไม่มีอำนาจในตัวเอง

นักเรียนบางคนถูกผู้ใหญ่ทอดทิ้ง ผจญแต่ความขาดแคลนต้องต่อสู้ดิ้นรน เขาต้องทำงานหนักเพื่อมีทุนเรียน และเรียนอย่างหนักเพื่อจะได้จบการศึกษา ชีวิตของนักเรียนกลุ่มนี้ก็ไม่มีอิสรภาพเช่นกันเขาต้องเผชิญปัญหาทางจิตใจที่ต้องรู้สึกโดดเดี่ยว แต่เขายังมีความแข็งแกร่งมากกว่านักเรียนกลุ่มแรกเพียงแต่ว่าความทุกข์ ความเหน็ดเหนื่อย ทำให้อำนาจในตัวของเขาอ่อนล้าลง

โดยทั่วไปแล้ว นักเรียนส่วนใหญ่ยังดำเนินชีวิตอยู่กับพ่อแม่ผู้ปกครอง มีสถานะปานกลางคือได้รับการดูแลเอาใจใส่จากผู้ใหญ่อยู่บ้าง และเผชิญกับปัญหาความขาดแคลนอยู่บ้าง บทเรียนนี้ต้องการให้นักเรียนรู้จักเตรียมตัว ไม่ประมาท พยายามแสวงหาประสบการณ์ที่สร้างสมความรู้ความสามารถ หัดช่วยตนเองในการแสวงหารายได้ รู้จักแก้ปัญหาโดยมีผู้ใหญ่หรือกัลยาณมิตรช่วยชี้ทางให้ แต่ต้องคิดพิจารณาตัดสินใจด้วยตนเอง

ความแข็งแกร่งทั้งกายและใจ เกิดขึ้นได้จากการฝึกฝน ประสบการณ์เกิดขึ้นจากการได้เผชิญผจญและเผชิญปัญหา

ผู้ที่แข็งแกร่งและมีประสบการณ์ย่อมพึ่งตนเองได้ และมีอิสรภาพที่แท้จริง

ประเด็นอภิปราย

- มีคำพังเพยบทหนึ่งว่า “ไม้อ่อนดัดง่าย ไม้แก่ดัดยาก” การดัดตนนั้นมีทั้งการดัดทางร่างกาย การดัดทางวาจา และการดัดทางความคิดจิตใจ

การดัดตนไม้นั้นต้องใช้คนคอยดัด ใช้เครื่องมือคือกรรไกร ลวด ใช้ฝีมือ คือความชำนาญ และใช้เวลาคือค่อยดัดทีละน้อย จนกว่าจะเป็นรูปร่างตามจุดประสงค์

การดัดตนนั้นต้องดัดตนเองเป็นหลัก มีผู้ใหญ่ คือ พ่อ แม่ ครู วงศาคณาญาติ เป็นผู้ช่วยชี้แนะอบรมสั่งสอน ทุกคนจึงต้องมีจุดหมายในชีวิตของตนเอง และต้องฝึกฝนตนเองเพื่อบรรลุจุดหมายนั้น

- การพึ่งตนเอง มิได้หมายถึงการแยกตนออกจากครอบครัวเหมือนกับเด็กในสังคมตะวันตก ที่แยกตนออกจากบ้านและไม่ผูกพันกับพ่อแม่อีกต่อไป ในสังคมไทยเรารู้สึกว่าความผูกพันกับวงศาคณาญาติและความกตัญญูต่อกตเวทิต่อพ่อแม่เป็นคุณธรรมที่พึงรักษาไว้ เพียงแต่นักเรียนต้องวิเคราะห์ตนเองและสั่งสมความสามารถให้ช่วยตนเองได้ตามสถานภาพของตน กิจกรรมงานอันใดที่สามารถทำได้ คิดเองได้ ช่วยเหลือพ่อแม่ได้ก็เร่งคิดเร่งทำ ไม่อ่อนแอ งอแง เหมือนเด็กไร้เดียงสา

- ควรอธิบายถึงลักษณะงาน และลักษณะปัญหาที่นักเรียนสามารถกระทำและแก้ปัญหาด้วยตนเองได้

- อิสระภาพ มีทั้งทางกาย ซึ่งเป็นอิสระภาพภายนอก และอิสระภาพทางใจ ซึ่งเป็นอิสระภาพภายใน ควรอธิบายว่าการตกเป็นทาสทางกายนั้นได้แก่อะไรบ้าง และการเป็นทาสทางใจนั้นคือสภาวะอย่างไร เราจะหลุดพ้นจากอำนาจที่กดขี่ครอบงำเราจนมีความทุกข์ทรมานได้อย่างไร

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. สนทนา อภิปรายประเด็นและแนวคิดสำคัญจากบทเรียนและหาข้อสรุปทางสายกลาง ที่เกี่ยวกับการฝึกตน การพึ่งตนและการมีอิสระภาพ ไม่สุดโต่งไปทางใดทางหนึ่ง

๒. นำข่าวและเหตุการณ์ประจำวัน มาวิเคราะห์หาแบบอย่างบุคคลที่ดี และตัวอย่างที่ไม่ดีเกี่ยวกับเนื้อหาของบทเรียน

๓. ครูสร้างกรณีปัญหาที่คล้ายคลึงกับปัญหาของวัยรุ่นทั้งชายและหญิง แล้วแบ่งกลุ่มเสนอทางเลือกและทางออกของปัญหานั้น

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ สถานภาพของนักเรียนในแต่ละครอบครัวมีความแตกต่างกัน ระดับของการฝึกฝนตนเอง การพึ่งตนเอง และอิสระภาพก็อาจแตกต่างกันไปด้วย

๐ ความรุนแรงของปัญหาชีวิต มีมากน้อยต่างกัน นักเรียนต้องรู้จักนำธรรมะข้ออื่น ๆ มาใช้ประกอบด้วย เช่น การพึ่งตนเอง ต้องใช้คุณธรรมเรื่องความขยันหมั่นเพียร ความอดทน มาประกอบ อีกทั้งความคิดเห็นที่ถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิก็เป็นพื้นฐานที่สำคัญ การปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ จึงต้องใช้คุณธรรมหลายข้อมาประกอบเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน

คำถาม

๑. จากการเรียนบทเรียนนี้ นักเรียนได้แง่คิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์ ปรับปรุงตนเอง อย่างไรบ้างลองเขียนหรือพูดแสดงความใฝ่ฝันของตนเองและแนวปฏิบัติที่จะนำไปสู่ความใฝ่ฝันนั้น

๒. เด็กวัยรุ่น คนหนุ่มสาว มักถูกกล่าวหาว่าตกเป็นทาสของความอยากได้ทางวัตถุ เป็นทาสของแสงสี หลงไหลคลั่งไคล้ในภาพมายา เช่น พวกดาราและนักร้อง เป็นทาสของความรัก อย่างเพ้อฝัน ชีวิตของเด็กวัยรุ่นนี้จึงล่องลอยไม่มีแก่นสาร

นักเรียนคัดค้านหรือยอมรับข้อกล่าวหานี้ จงให้เหตุผลและเสนอความเป็นจริงที่ไม่ตรงกับข้อกล่าวหา

บทที่ ๒

พุทธประวัติ ประวัติพุทธสาวก

พุทธสาวกและชาวพุทธตัวอย่าง

๒.๑ พระพุทธคุณ ๓

แนวคิดสำคัญ

พระพุทธคุณคือความดีงามของพระพุทธเจ้าที่เป็นเหตุให้บำเพ็ญประโยชน์อันก่อให้เกิดความสุขแก่ผู้อื่น คือ พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระมหากรุณาคุณ พระคุณเหล่านี้นอกจากทำให้คนอื่นได้รับประโยชน์เป็นความสุขและพ้นความทุกข์แล้ว จะช่วยระงับดับเรื่องราวให้กลายเป็นดี

จุดประสงค์

๑. ให้มีความเข้าใจถึงผลดีของพระพุทธคุณแต่ละข้อ
๒. ตระหนักถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนาที่ทำให้มั่นคงสืบมาจนทุกวันนี้
๓. มีความยึดถือศรัทธาเรื่องความดีชนะความร้ายหรือความไม่ดีได้ ดังพระพุทธเจ้าทรงชนะให้เห็นแล้ว

พระพุทธคุณ ๓

พระพุทธเจ้าทรงมีพระคุณ อันได้แก่ ความดี ประเสริฐเป็นอเนกประการ จำแนกโดยประเภทตามบทสวดมนต์บทพระพุทธคุณที่ขึ้นด้วยภาษาบาลี ว่า อิติปิโส ภควา ฯลฯ จนถึง พุทโธ ภควาติ ซึ่งมี ๔ ประการ แต่ย่อส่วนลงเพื่อจำประเด็นและจำได้ง่ายมี ๓ ประการ คือ

๑. สมุมาสมพุทโธ พระปัญญาคุณ
๒. อรหํ พระบริสุทธิคุณ
๓. ภควา พระมหากรุณาคุณ

พระปัญญาคุณ หมายถึง ทรงมีความรู้แจ้งเห็นจริงด้วยพระปัญญาที่ได้ตรัสรู้จากการค้นคว้า ปฏิบัติและทดลองด้วยพระองค์เองจนสำเร็จ สำเร็จแล้วทรงสอนให้คนอื่นรู้แจ้งเห็นจริง และหลุดพ้นจากความทุกข์ได้จริง

ตลอดเวลา ๔๕ พรรษาที่ทรงประกาศพระศาสนานั้น พระพุทธเจ้าถูกปัญญาชนท้าทายด้วยการทูลถามปัญหา เพื่อทดสอบว่า ทรงรู้จริงหรือไม่ เช่น สำนักคณาจารย์พราหมณ์พาวีสั่งลูกศิษย์ชั้นยอดไปทดลองพระปัญญาของพระพุทธเจ้า ดังจะสาธกพอเป็นตัวอย่างให้เห็น

ถามว่า คนในโลกอะไรปิดบังจึงหลงอยู่ในที่มืด

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า อวิชชาความไม่รู้แจ้ง

ถามว่า อะไรเป็นเหตุให้คนไม่มีปัญญา

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ความมอยากได้นั้นได้นี้ และความประมาทเป็นเหตุให้ไม่มีปัญญา

ถามว่า อะไรเป็นเครื่องป้องกันความมอยากได้นั้นได้นี้

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า สติเป็นเครื่องป้องกันความมอยาก

ถามว่า คนในโลกนี้แทบทุกระดับอาศัยอะไรเป็นเหตุ จึงบวงสรวงบนบานเทวดา

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า อาศัยความมอยากได้ของที่ต้องปรารถนาซึ่งมีความเลื่อมไทรม

ถามว่า ถ้าเขาเหล่านั้นไม่ประมาทในพิธีบวงสรวงบนบานของตน เขาจะพ้นทุกข์ได้หรือไม่

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า เขาเหล่านั้นทำเพราะมุ่งลาภที่ตนต้องการ เขายังความยินดีในชาติภพที่เกิด เขายังพ้นทุกข์ไม่ได้

ถามว่า ถ้าเช่นนั้นใครเล่าพ้นทุกข์ได้

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ผู้ใดไม่มีความทะเยอทะยานอยาก ผู้นั้นหลุดพ้นได้

อีกตัวอย่างหนึ่ง ชายคนหนึ่งเคยไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเสมอ แต่ภายหลังห่างเหินไป ครั้นวันหนึ่งได้เข้าเฝ้า พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า หายหน้าไปไหนเสียนาน

เขากราบทูลว่า เพราะเขากำลังประสบความทุกข์จากกรณีภรรยาของเขาอกใจ เขากินไม่ได้ นอนไม่หลับ เพราะตัดสินใจไม่ได้ว่าจะฆ่าใครดี ภรรยาหรือชายชู้ ซึ่งเมื่อเขาได้แก้แค้นแล้วเขาจะกินได้นอนหลับ

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าทำอย่างนั้นยิ่งจะเป็นเหตุให้กินไม่ได้นอนไม่หลับ เพราะจะต้องโทษอาญาบ้านเมือง ไปทรมานอยู่ในที่จำขัง อยู่ที่บ้านยังกินไม่ได้นอนไม่หลับแล้วไปอยู่ในคุกที่คุมขังจะกินได้นอนหลับได้อย่างไร

เขาทูลถามว่า ถ้าเช่นนั้นควรจะทำอะไรที่จะทำให้กินได้นอนหลับ

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ฆ่ากิเลส คือความโกรธ แล้วจะกินได้นอนหลับ

อีกตัวอย่างหนึ่ง มีคนทูลถามว่า การแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์โดยการดำน้ำ ดำดิน และเหาะเหินได้ เป็นอัจฉรย์หรือไม่

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ไม่น่าอัศจรรย์เลย เพราะการดำน้ำ ปลาก็ทำได้ ดำดินได้เดือน ก็ทำได้ การเหาะเหิน นกทั้งหลายก็ทำได้อยู่แล้ว

พระบริสุทธิคุณ หมายถึง พระทัยอันบริสุทธิ์สะอาด ปราศจากกิเลส

ในการเสด็จประกาศพระศาสนาในแคว้นแคว้น ในเมืองและชุมชนทั่วไป ซึ่งมีศาสดาเจ้าของคำสั่งสอนต่าง ๆ อยู่แทบทุกแห่ง พระพุทธเจ้าทรงถูกวิพากษ์วิจารณ์ และต่อต้านทุกรูปแบบโดยพวกคนชั้นต่ำได้รับคำจ้างมาเดินขบวนประท้วงขับไล่ล้อมหน้าล้อมหลัง บริภาษด่าด้วยคำหยาบคาย พระพุทธเจ้าไม่ทรงสะทกสะท้าน ตรัสบอกพระสงฆ์ทั้งปวงที่ยังทำใจไม่ได้ เพราะใจยังไม่ถึงขั้นหลุดพ้นว่า พระพุทธเจ้านั้นเหมือนเสาเขื่อนประจำเมือง ที่เมื่อใครนำเครื่องสักการะและของหอมมาบูชาและลูบไล้ หาได้มีความยินดีไม่ และเมื่อถูกชาวบ้านถ่มถุยอุจจาระ ปัสสาวะรดก็หาได้มีความขุ่นเคืองไม่ กลับทรงสอนพุทธบริษัทว่า ผู้ใดอดทนได้ผู้นั้นชื่อว่าได้บูชาพระองค์

ในที่แห่งอื่น ตรัสว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายรวมทั้งพระองค์ด้วย ทรงเกิดขึ้นในโลกที่สกปรก แต่หาได้โสโครกตามโลกไม่ เหมือนดอกบัวเกิดจากเลนตมที่โสโครก ดอกบัวก็หาได้โสโครกไม่

พระพุทธเจ้าถูกให้ร้ายป้ายสีด้วยเรื่องที่ไม่เป็นจริงหลายครั้งหลายหน ก็หาได้ทำให้พระองค์แปดเปื้อนตามคำให้ร้ายป้ายสีนั้นไม่ ตรงกันข้ามทรงบริสุทธิ์ผุดผ่อง ให้คนในโลกกราบไหว้เคารพนับถือมาจนทุกวันนี้

พระมหากรุณาคุณ หมายถึง พระเมตตาที่มีแก่สรรพสัตว์ในโลก

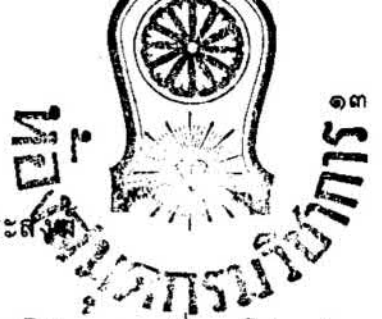
เมื่อภายหลังพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วไม่กี่วัน ขณะแปรสถานที่พักที่ประทับแห่งละ ๗ วัน ทรงเห็นว่า พระธรรมคำสั่งสอนที่พระองค์ทรงค้นพบด้วยพระองค์เองนั้นละเอียดอ่อน ทั้งสุขุม ลุ่มลึกมาก คนในโลกซึ่งมีกิเลสหนาปัญญาหยาบจะฟังกันรู้เรื่องละหรือ

ตอนนี้หนังสือปฐมสมโพธิกถา ได้บรรยายเป็นรูปธรรมหรือบุคลาธิษฐาน ท่านอนิยา มีตัวแสดงในเรื่องว่า มีท้าวสหัมบดีพรหม ลงมากราบทูลอาราธนาว่า สัตว์ในโลกที่กิเลสไม่หนาปัญญาไม่หยาบจนเกินไป ซึ่งพอจะฟังรู้เรื่องนั้นมีอยู่

ความที่ว่านี้ ถ้าถอดให้เห็นความจริงโดยไม่ต้องอิงนิยาย ก็คือ ท้าวสหัมบดีพรหมนั้นได้แก่ พระมหากรุณาที่ได้บังเกิดขึ้น จนทรงเห็นว่าเป็นหน้าที่ที่พระองค์จะต้องเสด็จออกประกาศพระศาสนา

การประกาศพระศาสนาของพระพุทธเจ้ามีพระมหากรุณาเป็นพลังสำคัญ ตลอด ๔๕ พรรษา นั้น พระพุทธเจ้าแทบไม่มีเวลาเสด็จสำราญส่วนพระองค์ หน้าที่ของพระองค์วันหนึ่ง ๆ ทรงทำเพื่อประโยชน์สุขแก่คนอื่นทั้งสิ้น นั่นคือ

๑. เข้าเสด็จออกบิณฑบาตโปรดสัตว์ให้ได้ทำบุญ ใครขอนิมิตต์ผูกขาดให้ไปรับอาหาร บิณฑบาตที่บ้านเรือนของตนเป็นนิตย์ แต่พระองค์ไม่ทรงรับ จะทรงชี้แจงว่าทรงเกิดมาเพื่อช่วยเหลือชาวโลก คนอื่นที่อยากได้บุญยังมีอีกมาก



๒. เวลาบ่ายเกือบเย็น ทรงแสดงธรรมแก่ประชาชน
๓. เวลาค่ำประมาณ ๑-๓ ทุ่ม ประทานพระโอวาทพระสงฆ์
๔. เวลาเที่ยงคืน ทรงตอบปัญหาที่มีผู้มาทูลถาม
๕. เวลาอรุณรุ่งสาง ทรงวางแผนถึงการเสด็จไปเทศนาโปรดบุคคลที่ควรโปรดด่วนก็เสด็จไปโปรดเป็นการเฉพาะ

แม้กำลังเสด็จบรรทมบนพระแท่น เพื่อปรินิพพาน ยังเปิดโอกาสให้สุภัททปริพาชกเข้าทูลถามปัญหา และทรงอนุญาตให้บวชได้เป็นพระสาวกองค์สุดท้าย

ประเด็นอภิปราย

- พระพุทธเจ้าทรงมีพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิ์คุณและพระมหากรุณาคุณ นักเรียนเข้าใจอย่างไร จงอภิปราย
- จากการที่นักเรียนศึกษาพระพุทธคุณ ๓ นักเรียนมีความยึดถือศรัทธาเรื่อง ความดีชนะความไม่ดี หรือไม่ จงอภิปราย

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

ให้นักเรียนศึกษาพระพุทธคุณ ๓ ประการ แล้วสรุปอภิปรายว่าพระพุทธเจ้าทรงสมบูรณ์ด้วยวิชาความรู้อย่างแท้จริงและทรงปฏิบัติได้จริง ทดสอบได้จากพระพุทธศาสนาของพระองค์ที่ดำรงความเป็นอมตะมาจนทุกวันนี้

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ คนในโลกและในสังคมทุกวันนี้ประเภทมีความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอดนั้นมีอยู่มาก แต่ผู้ใดมีความรู้ดี ความประพฤติปฏิบัติดี ผู้นั้นย่อมทำงานได้สำเร็จในชีวิตประจำวัน

คำถาม

๑. นับตั้งแต่ตรัสรู้และประกาศพระศาสนานั้น พระพุทธเจ้าทรงเคลื่อนไหวเพื่อพระองค์หรือคนอื่น
๒. พระสาวกองค์สุดท้ายของพระพุทธเจ้าคือใคร
๓. เวลาเที่ยงคืนพระพุทธเจ้าทรงทำอะไร

๒.๒ พระมหากัสสปะ

แนวคิดสำคัญ

พระมหากัสสปะเป็นผู้ทรงคุณธรรมเสมอพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าให้เกียรติท่านมากโดยทรงแลกเปลี่ยนสังฆาฏิกับท่าน บทบาทของท่านทั้งในด้านคุณธรรมส่วนตัวและส่วนรวมอันได้แก่ ไม่ทอดทิ้งภาระพระศาสนา ได้พาพระสาวกทำสังคายนาครั้งแรกภายหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๓ เดือน จนสำเร็จ ซึ่งการปฏิบัติของท่านควรเป็นแบบอย่างแก่สาวกรุ่นหลังได้ฝึกปฏิบัติต่อไป

จุดประสงค์การเรียนรู้

๑. ให้ความรู้ความเข้าใจเรื่องราวและคุณธรรมดีเด่นของพระมหากัสสปะ
๒. ให้ความรู้เข้าใจถึงการปฏิบัติธรรมของท่านซึ่งเป็นแบบอย่างแก่พระสาวกรุ่นหลัง ให้สมเป็นพระสาวกของพระพุทธเจ้า
๓. นำแนวปฏิบัติของท่านมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของตนเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนอื่นได้ด้วย

พระมหากัสสปะ

พระมหากัสสปะ เกิดในวรรณะพราหมณ์ บิดาชื่อ กบิล เรียกอย่างไทยก็ว่า กบิลสกุลกัสสปะ ในหมู่บ้านมหาติฏฐะ เมืองราชคฤห์ เมืองหลวงของแคว้นมคธ นามเดิมของท่านไม่มีใครนิยมเรียกกัน แต่เรียกตามสกุลของท่านว่า กัสสปะ

เมื่ออายุ ๒๐ ปี ได้แต่งงานกับลูกสาวของคหบดี วรรณะพราหมณ์ ในสกุลโกลิยะ บุตรสาวของสกุลนั้นชื่อ ภัททกาปิลานี อายุ ๑๖ ปี

ทั้งสองสกุลนี้ค่อนข้างมั่งคั่ง เพราะประกอบธุรกิจที่เป็นที่มาของทรัพย์สมบัติ มีคนงานจำนวนมากและมีพาหนะสำหรับใช้ในงานธุรกิจมาก

เมื่อบิดามารดาทั้งสองฝ่ายล่วงลับไปแล้ว ทรัพย์สมบัติของสองตระกูลก็เป็นเหมือนทองแผ่นเดียวกัน แต่ทั้งสองสามีภรรยาผู้นี้หายินดีในความร่ำรวยไม่ เพราะเห็นว่าชีวิตการทำงานของคนงานทั้งหมดเกิดจากบาป เช่นทำไร่ไถนามีการทำปาณาติบาตฆ่าสัตว์ เงินทองที่ได้มาก็มาจากเลือดเนื้อของสิ่งที่มีชีวิต

ทั้งสองสามีภรรยาไม่มีบุตรด้วยกัน เพราะตั้งแต่แต่งงานกันไม่เคยนอนร่วมกัน ด้วยมีจิตใจเหมือนได้บรรลุหรือสำเร็จมรรคผลเป็นพระอริยบุคคลชั้นที่ ๓ ที่เรียกว่า อนาคามี มรรคผลชั้นนี้ไม่มีความรู้สึกทางเพศสัมพันธ์ เพราะตัณหาคือความรู้สึกดังกล่าวเสียได้แล้ว ทั้งสองสามีภรรยาได้สละทรัพย์สมบัติทั้งหมดให้คนงานแล้วชวนกันออกบวช

วันหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ใต้ต้นพทุปปตนิโครธ ซึ่งอยู่ริมทางระหว่างเมืองราชคฤห์กับเมืองนาลันทา สองสามีภรรยาได้พร้อมใจกันเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เมื่อได้ฟังธรรมก็บังเกิดความเลื่อมใส กัสสปะจึงกราบทูลขอบวชเป็นพระภิกษุ

พระพุทธเจ้าได้ประทานพระโอวาท ๓ ข้อ คือ

๑. เราจะพึงสำนึกด้วยความละเอียดและเกรงกลัวให้หนักแน่นในพระภิกษุสงฆ์ทุกระดับ หมายถึงให้มีความเคารพ

๒. เมื่อฟังธรรมจะตั้งใจฟังธรรมนั้น พร้อมพิจารณาเนื้อความจนเกิดความเข้าใจความหมายของธรรมนั้น

๓. จะตั้งสติไว้ในร่างกายไว้ให้มั่นคง

กัสสปะน้อมรับพระโอวาทนี้ การน้อมรับของท่านนั้นเท่ากับได้บวชเป็นพระภิกษุอย่างสมบูรณ์ การอุปสมบทของพระกัสสปะจึงต่างกับวิธีอุปสมบทของพระสาวกองค์อื่นๆ เพราะการอุปสมบทของท่านเป็นการอุปสมบทด้วยวิธีน้อมรับพระโอวาท ๓ ข้อของพระพุทธเจ้า

พระกัสสปะบวชแล้วได้ ๘ วัน ได้ปฏิบัติตามพระโอวาทนั้น และได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ส่วนนางภัททกาปิลาณี ภรรยาได้บวชเป็นพระภิกษุณี ได้ปฏิบัติธรรมจนสำเร็จอรหันต์เช่นเดียวกัน

ด้วยเหตุที่พระสาวกของพระพุทธเจ้ามีนามเรียกว่า กัสสปะอยู่หลายองค์ เช่น พระสงฆ์สาวกสามพี่น้องที่เคยบวชเป็นชฎิลมาก่อนแล้วอมทั้งแนวทางปฏิบัติอยู่เดิมหันมาบวชเป็นพระสาวกของพระพุทธเจ้า ก็มีชื่อลงท้ายว่า กัสสปะ เช่น อรุเวลกัสสปะ นทีกัสสปะ คยากัสสปะ และพระกุมารกัสสปะ เป็นต้น พระสงฆ์สาวกทั่วไปเห็นว่าพระกัสสปะเป็นพระสาวกมีอายุมาก ทรงคุณธรรมมาก จึงเติมคำว่า “มหา” นำหน้า เป็นพระมหากัสสปะ และเมื่ออายุพรรษาในการบวชของท่านมากขึ้นก็มีคำว่าเถระต่อท้ายเป็นพระมหากัสสปเถระ

พระมหากัสสปะมีความดีเด่นดังต่อไปนี้ คือ

๑. พระพุทธเจ้าทรงยกย่องท่านว่าท่านมีคุณธรรมเสมอด้วยพระองค์

๒. ทรงแลกเปลี่ยนผ้าสังฆาฏิของพระองค์อันได้แก่ผ้าจีวรใช้ห่มซ้อนที่พระสงฆ์ส่วนหนึ่งของเมืองไทยเราใช้พาดบ่ากับผ้าสังฆาฏิของพระมหากัสสปะ

๓. พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญท่านว่าเป็นผู้มักน้อยสันโดษ คือ ยินดีในปัจจัยเครื่องครองชีพตามมีตามเกิด มีอย่างไรก็บริโภคอย่างนั้น อยู่อย่างกินง่าย ปฏิบัติถูกต้อง ๓ ข้อ คือ



- ก. บิณฑบาตฉันอย่างเดียว ไม่นิยมรับนิมนต์ไปฉันตามบ้านเรือนของชาวบ้าน
- ข. ใช้ผ้าบังสุกุลเป็นจีวรนุ่งห่มอย่างเดียว ผ้าบังสุกุลคือผ้าที่เกี่ยวแสวงหาเอาเองจากป่าช้าและกองขยะ แล้วนำมาเย็บต่อกันเป็นผืนใช้นุ่งและห่ม ไม่นิยมรับคหบดีจีวรอันได้แก่ผ้าที่ชาวบ้านศรัทธาจัดถวาย
- ค. ชอบอยู่ตามวัดป่า ไม่นิยมอยู่ตามวัดในหมู่บ้านและในเมือง
- พระพุทธเจ้าเคยทรงขอร้องให้ท่านงดปฏิบัติรูปดงค์ ๓ ข้อนี้ ด้วยเห็นว่าท่านอายุมากแล้วไม่ทรงประสงค์จะให้ลำบาก ท่านกราบทูลปฏิเสธ
- พระพุทธเจ้า “เพราะอะไรกัสสปะ”
- พระมหากัสสปะ “จะได้เป็นเยี่ยงอย่างแก่พระภิกษุสงฆ์สาวกรุ่นหลัง ๆ ว่าพระสาวกของพระพุทธเจ้าเป็นผู้ไม่มักมาก มักน้อย อยู่ง่ายกินง่าย เลี้ยงง่าย”
- พระพุทธเจ้าประทานสรรเสริญว่า “กัสสปะ สาธุ! สาธุ! สาธุ!”

๔. พระมหากัสสปะรักษาศรีทาสาธุชนชาวบ้านได้ดีมาก

ปกติท่านไม่มีใครได้ตามเสด็จพระพุทธเจ้าไปยังเมืองและแคว้นแคว้นอื่นๆ เพราะที่เมืองราชคฤห์นั้นพระมหากัสสปะมีญาติพี่น้องมากและคนรู้จักท่านก็มาก พระพุทธเจ้าทรงขอร้องให้ท่านอยู่เมืองราชคฤห์เพื่อรักษาศรีทาสาของชาวเมือง ช่วยอนุเคราะห์ชาวเมืองให้ได้ทำบุญกัน

เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วนั้น พระมหากัสสปะอยู่ที่เมืองอื่น พอทราบข่าวท่านพร้อมกับพระสงฆ์จำนวนหนึ่งได้รับรุดไปยังเมืองกุสินารา ทางบ้านเมืองและพระสงฆ์สาวกต้องรอพระมหากัสสปะให้เดินทางมานมัสการพระพุทธสรีระก่อนจึงจะถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ

ภายหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พระมหากัสสปะได้ยื่นพระภิกษุรูปหนึ่งชื่อสุภทัตะซึ่งบวชเมื่อแก่ แสดงความยินดีในการปรินิพพานของพระพุทธเจ้าว่าพระพุทธเจ้านิพพานนั้นดีแล้วต่อไปนี้จะทำอะไรได้ตามใจชอบ ถ้าพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ทำอะไรตามใจชอบไม่ได้ เพราะมักถูกตำหนิว่าไม่ควรอยู่เสมอ

พระมหากัสสปะได้ฟังก็สังเวชว่า พระพุทธเจ้าปรินิพพานไม่ทันไรเลยก็มีเสียงนินทาเกิดขึ้นเสียแล้ว จำต้องหาทางกำจัดเสียงนินทานี้ให้ได้

อาศัยเหตุนี้เป็นมูลกรณีพระมหากัสสปะจึงได้รวบรวมพระสงฆ์สาวกทำสังคายนาพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงและทรงบัญญัติไว้ให้เป็นปึกแผ่นมั่นคงสืบมาจนถึงทุกวันนี้

พระมหากัสสปะเป็นพระสงฆ์สาวกตัวอย่างที่ดี คือ

๑. เกรงครัดในข้อปฏิบัติ
๒. รักษาเกียรติพระสงฆ์สาวก
๓. รับภาระหน้าที่พิทักษ์รักษาพระศาสนาไม่ทอดทิ้ง

ท่านที่มีคุณธรรมอย่างนี้ แม้อยู่เป็นฆราวาสก็จะทำให้ชาติบ้านเมืองส่วนรวมเจริญรุ่งเรือง

ประเด็นอภิปราย

- จงอภิปรายความสำคัญของพระมหากัสสปะที่มีต่อพระพุทธศาสนา
- เมื่อนักเรียนอ่านบทเรียนบทนี้แล้ว นักเรียนมีความคิดเห็นอย่างไรเกี่ยวกับพระมหากัสสปะ

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

ให้นักเรียนอ่านเรื่องราวของท่านผู้นี้ให้จำเรื่องได้และเข้าใจประเด็นสำคัญแล้วอภิปรายหาข้อยุติถึงจุดเด่นแห่งคุณธรรมของพระสาวกองค์นี้ รวมทั้งบทบาทสำคัญที่มีต่อพระพุทธศาสนา

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ ผู้ใหญ่เป็นแม่แบบอย่างที่ดีของผู้เยาว์ เป็นผู้นำผู้เยาว์ เกิดมาก่อนผู้เยาว์ ถ้าผู้ใหญ่ทำดีก็เป็นตัวอย่างที่ดีของผู้เยาว์ในทุกสังคม เช่น พระมหากัสสปะได้ทำไว้

คำถาม

๑. พระพุทธเจ้าประทานสิ่งของอะไรแก่พระมหากัสสปะ
๒. พระมหากัสสปะปฏิบัติธุดงค์ ๓ ข้อ มีอะไรบ้าง
๓. เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วได้ ๓ เดือน พระมหากัสสปะได้ทำอะไรที่เป็นผลดีเด่นสืบมาจนทุกวันนี้

๒.๓ พระปฎาจารย์เถรี

แนวคิดสำคัญ

การศึกษาประวัติและเรื่องราวของพระปฎาจารย์เถรี ซึ่งเป็นพระภิกษุณีจะเป็นตัวอย่างที่ดีในการแก้ปัญหา โดยเฉพาะปัญหาที่เกิดจากการพลัดพรากและการสูญเสียบุคคลที่เรารัก

จุดประสงค์การเรียนรู้

๑. มีความรู้ความเข้าใจเรื่องราวชีวิตของพระปฎาจารย์เถรี
๒. ตระหนักถึงผลการประพฤติปฏิบัติของปฎาจารย์เถรีซึ่งก่อให้เกิดความทุกข์เนื่องจากการประพฤติไม่ดี
๓. มีความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิต ซึ่งแม้จะล้มละลายแต่ก็สามารถตั้งตัวได้เป็นภิกษุณี
๔. สรุปหลักการหรือคตินธรรมที่ได้จากการศึกษา เรื่องราวของท่านผู้นี้กับแนวทางในการแก้ปัญหา

พระปฎาจารย์เถรี

คำว่า “ปฎาจารย์” ที่ใช้เรียก เป็นชื่อของพระภิกษุณีองค์นี้ มิใช่ชื่อจริงของท่านแต่เป็นชื่อที่คนทั่วไปเรียกตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเดียวกับชื่อพระสาวกและพระภิกษุณีอีกหลายท่าน

อย่างเช่นพระสาวกองค์หนึ่งของพระพุทธเจ้าที่เรารู้จักนามท่านดี คือ พระองคุลิมาล คำว่า องคุลิมาลก็มีชื่อจริงของท่าน แต่เป็นชื่อเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดแก่ท่าน เพราะชื่อจริงของท่านคือ อหิงสกะ ซึ่งไม่มีใครมีใครเรียกกัน

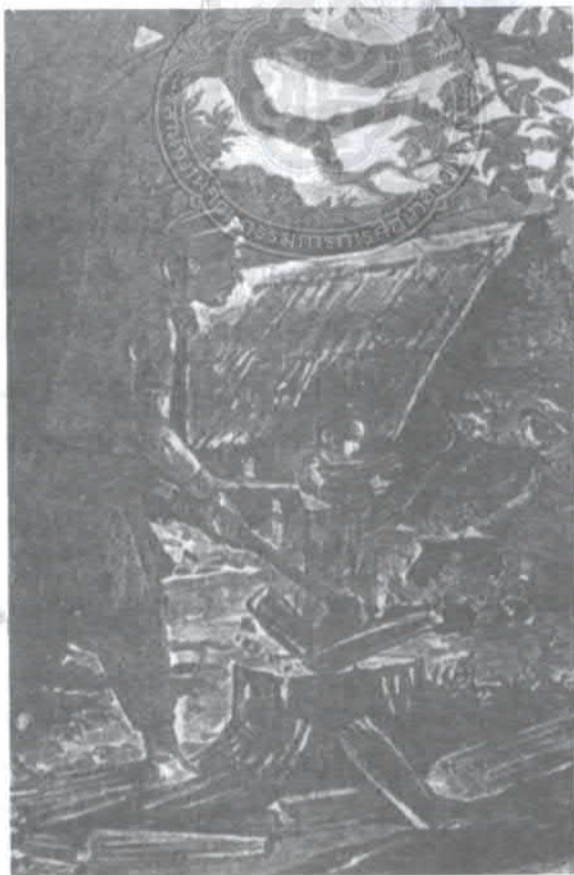
สำหรับพระภิกษุณีที่เรียกกันว่า พระปญฺจาราก็เช่นเดียวกัน ชื่อจริง ๆ ของท่าน ไม่ปรากฏ ปรากฏแต่เรื่องราวและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นเหตุให้เรียกว่า ปญฺจารา

พระภิกษุณีองค์นี้ ท่านเกิดในตระกูลเศรษฐี บิดามารดาไม่ปรากฏชื่อจริง ทราบแต่ว่าเป็นชาวเมืองสาวัตถี พระปญฺจาราภิกษุณีเป็นบุตรสาวคนเดียวของบิดามารดา

ในสมัยพระพุทธกาลหรือก่อนหน้านั้นบุคคลในระดับเศรษฐีถ้าใครมีลูกสาว ก็มักสร้างปราสาทคือเรือนหลายชั้นและมียอดอยู่ข้างบน ให้ลูกสาวอยู่ในปราสาท ไม่นิยมให้ลูกสาวออกไปสมาคมกับโลกภายนอก เมื่อเติบโตเป็นสาวจึงปลุกฝังให้ลูกมีเหย้ามีเรือน หรือแต่งงานกับชายผู้มีสกุลทัดเทียมกัน ลูกจะแต่งงานกับชายเช่นใดนั้นพ่อแม่เป็นฝ่ายเลือกให้ ลูกสาวไม่มีโอกาสเลือกตามความพอใจของตน

เมื่อนางปญฺจาราเติบโตเป็นสาว บิดามารดาของนางก็รับหมั้นชายหนุ่มผู้หนึ่งจากสกุลเสมอกันไว้ โดยบิดามารดาไม่รู้ว่าลูกสาวของตนแอบผูกสมักรักใคร่กับชายคนหนึ่งซึ่งเป็นคนรับใช้ภายในบ้าน จนเป็นสามีภรรยากันลับ ๆ

เมื่อจวนถึงวันกำหนดแต่งงาน นางปญฺจาราซึ่งรู้ข่าวแล้วก็แจ้งข่าวแก่สามีแล้วทั้งสองก็แอบพากันหนีโดยปลอมแปลงแต่งกายให้ชะมุกชะมอมเหมือนอย่างพวกทาสและทาสีในบ้าน



ทั้งสองคนหนีไปอยู่ต่างถิ่นแดนไกล สามีออกไปทำงานรับจ้าง ภรรยาอยู่เฝ้ากระท่อม ทำหน้าที่เก็บผักเก็บฟืน ตักน้ำ หุงข้าว ทำครัว ทำงานทุกอย่างที่ไม่เคยทำมาก่อน นางปฏาจาราได้รับความลำบากแสนสาหัส แต่ก็จำเป็นต้องทนเพราะเห็นว่าเรื่องได้ผ่านมาแล้ว

ไม่นานนัก นางปฏาจาราก็ตั้งครรภ์ เมื่อครรภ์แก่จนคลอด นางก็ได้บอกสามีให้พากลับบ้าน สามีอ่อนวอนขอไม่ให้กลับ เพราะถ้ากลับจะถูกลงโทษแน่นอน

สตรีอื่นเคยในสมัยก่อน รวมทั้งในสมัยพระพุทธเจ้าถือธรรมเนียมมัลลธิพรหมณ์เคร่งครัดว่าเมื่อตั้งครรภ์จนจะคลอดจะต้องไปคลอดที่บ้านบิดามารดาของตน

เมื่อนางปฏาจาราเห็นว่า สามีไม่ยอมพากลับไปยังบ้านบิดามารดา นางจึงแอบเดินทางหลบหนีจากกระท่อมขณะสามีออกจากบ้านไปทำงานรับจ้าง และได้ส่งความฝากไว้กับเพื่อนให้บอกสามีว่า นางกลับไปบ้านบิดามารดา

เมื่อสามีกลับมาถึงบ้านไม่เห็นนางปฏาจารา จึงรีบลงออกบ้านติดตามไปทันนางปฏาจาราระหว่างทาง ซึ่งขณะนั้นนางปฏาจารากำลังเจ็บท้อง นางปฏาจาราได้คลอดลูกในระหว่างทางนั้น ครั้นคลอดลูกแล้ว นางปฏาจาราได้บอกสามีถึงความไม่จำเป็นที่จะต้องกลับไปคลอดลูกที่บ้านบิดามารดา แล้วทั้งสองสามีภรรยาจึงพากันอุ้มลูกน้อยกลับยังกระท่อม

ในขวบปีต่อมา นางปฏาจาราตั้งครรภ์อีก คราวนี้เรื่องก็เกิดเหตุการณ์ทำนองเดียวกับคราวมีลูกคนแรกคือ นางอุ้มลูกคนแรกหนีขณะที่ครรภ์แก่จนคลอด และสามีไม่อยู่บ้าน เมื่อสามีทราบข่าวก็ออกติดตามไปทันกันระหว่างทาง นางปฏาจาราก็เจ็บท้องจะคลอดลูก

อกาลเมฆตั้งเค้าทะมินขึ้นเหนือท้องฟ้าเคลื่อนตัวมาอย่างรวดเร็ว (คำว่า อกาลเมฆ แปลว่า เมฆฝนที่เกิดขึ้นในฤดูกาลซึ่งมิใช่ฤดูฝน ฝนที่ตกนอกฤดูกาลเช่นนี้ มักตกหนักและมักมีลูกเห็บด้วย)

นางปฏาจารากอดลูกคนแรกเข้าซุกอยู่ใต้พุ่มไม้ ฟ้าแลบแปลบปลาบส่งเสียงคำรามพายุอื้ออึงมาแต่ไกล นางปฏาจาราบอกสามีให้ตัดกิ่งไม้มาทำซุ้มพอกันฝน สามีนฉวยมิดเดินออกไปอย่างเร่งรีบ ฟ้าร้องและผ่าเปรี้ยงปร้าง พายุพัดแรง ฝนกระหน่ำลงมาพร้อมด้วยลูกเห็บ สามีของนางยังไม่กลับมา นางปฏาจาราคลอดลูกคนที่ ๒ ใต้พุ่มไม้ด้วยอาการทุลักทุเลที่สุด ลูกทั้ง ๒ คนร้องไห้แข่งกับสายฝนและพายุ

นางปฏาจาราลุกขึ้นก้มไถ่ไถ่ คูกเข้าทั้งสองอยู่กับพื้นดิน มือทั้งสองค้ำยันดินไว้ให้ลูกทั้งสองอยู่ใต้ระหวังกอง ฝนตกหนักทั้งคืน นางปฏาจาราทนอยู่ในสภาพเช่นนั้นตลอดคืนด้วยความทุกข์แสนสาหัส

รุ่งขึ้น ฝนหาย นางปฏาจารากอดลูกที่เพิ่งคลอดแนบอกและมือจับแขนลูกคนโตพาลุกเดินบ่ายหน้าไปตามทางที่สามีของนางถือมิดเดินไปตัดไม้เมื่อบ่ายวานนี้ นางพบสามีที่ข้างจอมปลวก ร่างกายของเขาเขียวทั้งตัว เขาตายแล้วเพราะถูกงูกัดในขณะที่ตัดต้นไม้ที่จอมปลวก

นางปฏาจาราร้องให้ด้วยความเสียใจ สามีตายเพราะตนเองเป็นเหตุ

นางปฏาจาราหอบลูกเดินทางไปอย่างกระปลกกระเปลี้ยพายหน้าไปยังเมืองสาวัตถี บ้านเกิด เมื่อไปถึงแม่น้ำอจิรวดีได้เห็นน้ำไหลเชี่ยวกราก เพราะฝนตกหนัก น้ำในแม่น้ำที่เคยเดิน กลับท่วมสูงถึงเอว บางแห่งสูงถึงคอ

นางอุ้มลูกคนเล็กเพิ่งแรกคลอดข้ามไปก่อน บอกให้ลูกคนโตคอยอยู่ที่ฝั่งน้ำข้างนี้ครั้น พาลูกคนเล็กข้ามแม่น้ำไปได้ ก็หักกิ่งไม้มาโบ้ไม้มาปูรอง วางลูกเล็กที่รูปร่างและผิวเหมือนสี ชันเนื้อ ลงที่โบ้ไม้ แล้วกลับไปรับลูกคนโต

เมื่อเดินถึงกลางแม่น้ำ นางเหลือบเห็นนกเหยี่ยวขนาดใหญ่ตัวหนึ่งปักหัวดิ่งลงยังลูกคนเล็ก ของตน นางปฏาจารามองเห็นและเข้าใจว่าอันตรายกำลังจะเกิดแก่ลูกคนเล็กจึงร้องหวีดขึ้นพร้อมกับ ตบมือไล่เสียงดัง นกเหยี่ยวไม่ได้ยินเสียงเพราะอยู่ไกล นกเหยี่ยวจึงเฉี่ยวด้วยกรงเล็บนำลูกคนเล็ก ของนางหายไป ฝ่ายลูกคนโตได้ยินเสียงแม่ร้องหวีดพร้อมกับเห็นแม่ตบมือ นึกว่าแม่เรียกให้ไปหา ก็ถลางน้ำ น้ำกำลังไหลเชี่ยว ลูกคนโตก็หายไปกับกระแสน้ำเชี่ยว

นางปฏาจาราร้องไห้รำพันว่า “ผิวของเราถูกงูกัดตาย ลูกคนเล็กถูกเหยี่ยวเฉี่ยวเอาไป กิน ลูกคนโตก็ถูกน้ำพัดตาย”

นางยังไม่สิ้นหวัง เพราะหวังว่าจะกลับไปหาบิดามารดาและพี่ชายที่เมืองสาวัตถี แต่ เมื่อไปถึงระหว่างทางได้พบกับคนเดินทางมาจากเมืองสาวัตถี นางจึงถามข่าวแล้วนางก็แทบสลบ ล้มทั้งยืนเมื่อได้ข่าวว่าบิดามารดาและพี่ชายของตนถูกปราสาทพังทับทั้งหลัง เพราะพายุและ ฝนตกหนักเมื่อคืนนี้ ขณะนี้ศพพ่อแม่และพี่ชายของนางกำลังถูกเผาอยู่ในกองไฟแห่งเดียวกัน

นางปฏาจารารู้สึกว่าทุกสิ่งทุกอย่างหมดสิ้นแล้ว นางก็สิ้นสติแม้เสื้อผ้าหลุดจากร่าง นางก็ไม่รู้ตัว

พระพุทธโฆษาจารย์ชาวอินเดียผู้แต่งนิยายธรรมในคัมภีร์ชื่ออรรถกถาธรรมบท ภาค ๔ ได้บรรยายข้อความตอนนีไว่ว่า แม้เสียงชาวบ้านร้องบอกกันว่า “อุมมัตติกา อุมมัตติกา” นาง ปฏาจาราก็ไม่ได้ยิน

(อุมมัตติกา เป็นคำบาลี แปลว่า “หญิงบ้า! หญิงบ้า!”)

บรรดาชาวบ้านต่างกำฝุ่น กำดิน กำขยะมูลฝอย และก้อนดิน ปาเข้าใส่นางปฏาจารา พลังตะโกนลั่นไล่ว่า “หญิงบ้า! หญิงบ้า!”

นางปฏาจาราเปลือยกายเดินกระเซอะกระเซิง พลังร้องไห้โหยหวนเพื่อรำพัน คำเพื่อ รำพันของนางนั้น พระพุทธโฆษาจารย์ผู้แต่งอรรถกถานิยายธรรมบท เรื่อง นางปฏาจาราซึ่งอยู่ ในภาคเดียวกับที่กล่าวข้างต้นได้ร้อยกรองไว้เป็นคำฉันท์ ชื่อปฐยาวัตรฉันท์ ฉันท์นี้สี่ลาค่าย กลอน ๔ สุภาพของไทย ความว่า

อุโก ปุตตา กาลกตา
 บันเถ มัยหัง ปตี มโต
 มาตา ปิตา จ ภاتا จ
 เอกจิตตกัมहि ทัยหเร
 แปลถอดความเป็นกลอนสุภาพไทยให้ได้ความตรงกันว่า
 ลูกทั้งสองของฉันนั้นม้วยมอด
 ผัวก็จอดจบชีพในไพรสณฑ์
 พ่อแม่พี่ชายก็ตายพร้อมกัน
 ศพยังควันลูกใหม่ไม่ดับเลย

นางเดินพลางเพื่อพลางเข้าไปในพระเชตวันวิหาร ขณะนั้นเป็นเวลาพระพุทธรเจ้ากำลังประทับบนพุทธอาสนะทรงแสดงธรรมแก่ประชาชน ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งร้องบอกว่า “อย่าให้หญิงบ้าหญิงเปลือยเข้ามาที่นี่ โล้ออกไป” พระพุทธรเจ้าทรงหยุดแสดงธรรม ตรัสบอกประชาชนกลุ่มนั้นว่าปล่อยให้นางเข้ามา ครั้นนางปฎาจารย์เข้าไปใกล้ที่ประทับของพระพุทธรเจ้า พระพุทธรเจ้าตรัสบอกนางว่า “เจ้าจงตั้งสติให้ดี”

ด้วยพระพุทธานุภาพของพระพุทธรเจ้าและด้วยบุญญานุภาพที่นางปฎาจารย์เคยบำเพ็ญมาในปางก่อน นางปฎาจารย์กลับได้สติสัมปชัญญะนางมองเห็นพระพุทธรเจ้า เห็นประชาชนผู้ฟังธรรม และมองเห็นร่างเปลือยเปล่าและชืดผอมของตน ก็บังเกิดความละอายตามประสาสตรี

ทันใดได้มีชาวบ้านโยนผ้าเป็นผืนให้ นางปฎาจารย์ห่มผ้าและนุ่งผ้าแล้วกราบลงแทบพระบาทพระพุทธรเจ้า พลางรำพันว่า นางสิ้นที่พึ่งแล้ว สามีก็ตาย ลูกทั้งสองก็ตาย พ่อแม่และพี่ก็ถูกบ้านพังทับตาย

พระพุทธรเจ้าตรัสถามนางว่า เธอไม่สิ้นที่พึ่ง เธอได้มาถึงและพบผู้จะเป็นที่พึ่งได้แล้ว และตรัสว่า บุคคลที่นางรักซึ่งตายไปแล้วนั้น พึ่งได้ชั่วคราว เพราะถึงอย่างไรก็ต้องพลัดพรากจากกันในที่สุดเมื่อจากกันก็เสียใจร้องไห้ถึงกัน นับครั้งนับจำนวนไม่ได้ เพราะวิภวสงสาร คือการเวียนว่ายตายเกิดที่มนุษย์และสรรพสัตว์โลกทั้งมวลเวียนเกิดเวียนตายนั้น คำนวณนับไม่ได้ ถ้าจะรวมน้ำตาที่เกิดจากคนเราร้องไห้เสียใจคิดถึงกันก็มากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้งหมด

นางปฎาจารย์ได้ฟังพระพุทธรเจ้าตรัสถามและธรรมที่พระพุทธรเจ้าทรงสอนโดยสรุป ก็มีกำลังใจขึ้น ถ้าว่าตามสำนวนภาษาไทยปัจจุบันก็ว่ามีความอบอุ่นและเบาใจ นางได้สำเร็จมรรคผลชั้นโสดาบันแล้วได้กราบทูลพระพุทธรเจ้า เพื่อขอบวชเป็นพระภิกษุณี พระพุทธรเจ้าประทานพุทธานุญาตทรงมอบนางให้ฝ่ายพระภิกษุณีสงฆ์รับไปเพื่อให้เป็นไปตามความประสงค์ของนาง

ภายหลังบวชแล้วไม่นาน พระภิกษุณีบวชใหม่รูปนี้ได้ดักน้ำไปใส่หม้อสำหรับใส่น้ำล้างเท้าแล้วนางดักน้ำล้างเท้าของตน เมื่อเทน้ำรดเท้าครึ่งหนึ่งน้ำไหลลงจากหลังเท้าลงดิน ชีมแผ่ออกไปแล้วก็หมดลง ดักอีกครั้งหนึ่งเทล้างเท้า น้ำก็ไหลลงดินแผ่กว้างออกไปอีก ครั้งที่สามน้ำก็แผ่กว้างออกไปแล้วหยุดแผ่

พระภิกษุณีบวชใหม่นี้ก็เทียบกับชีวิตของตนว่าชีวิตเหมือนน้ำที่ตนล้างเท้า น้ำแผ่ชีมครั้งแรกเหมือนชีวิตลูกน้อยของตนเกิดและอยู่ในโลกไม่ทันไรก็หยุดเคลื่อนไหวตายจากโลก น้ำแผ่ชีมครั้งที่สองเหมือนอดีตสามีกำลังหนุ่มก็ตายจากโลกเพราะถูกงูกัด และน้ำแผ่ชีมครั้งที่สามเหมือนบิดามารดาและพี่ชายตายเมื่ออายุมาก

เมื่อนางพิจารณาเช่นนี้ พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงแสดงให้เห็นางทราบความจริงว่า “ความคิดของนางนั้นถูกต้องแล้ว เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายมีความตายเป็นธรรมดา ฉะนั้นคนที่เกิดมาแล้วจะต้องพบกับความเสื่อมของชีวิตร่างกาย แม้ว่าชีวิตจะอยู่เพียงขณะหนึ่ง ระยะเวลาหนึ่ง ก็คงประสบความเสื่อมอยู่นั่นเอง แต่ว่าค่าของชีวิตคนนั้น ไม่ได้อยู่ที่เกิดมานานหรือว่าเกิดมาน้อย เพราะคนเราแม้มีชีวิตอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี แต่ถ้าไม่เห็นความเสื่อมของร่างกายแล้ว ก็สู้คนที่มียังมีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว แต่เห็นความเสื่อมของชีวิตของร่างกายไม่ได้” นางได้พิจารณาตามไป ก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในวันนั้นเอง

อาศัยเหตุการณ์ที่พระภิกษุณีองค์นี้ประสบ จนภายหลังจึงเรียกพระภิกษุณีองค์นี้ว่า “ปฎาจารย์” ด้วยเหตุผล ๒ ประการ คือ

๑. แม้จะประสบทุกข์แสนสาหัสแทบกลับตัวไม่ได้แต่ก็สามารถกลับตัวได้ ปฎาจารย์แปลว่า ผู้กลับตัวได้

๒. ระหว่างที่สูญเสียสติสัมปชัญญะถูกใครเขาเรียกว่า “หญิงบ้า” นั้น นางเคยเปลือยกายคนทั้งหลายจึงเรียกว่า “ปฎาจารย์” ซึ่งแปลว่า “ประพฤดิเปลือยกาย”

หลังจากนางได้บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว เรื่องราวต่าง ๆ ของนางก็ปรากฏแพร่หลาย โดยเฉพาะก็คือ การที่นางต้องสูญเสียคนรักใกล้ชิดไปในคืนเดียวถึง ๖ คน ดังนั้นประชาชนที่ประสบความพลัดพราก โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ แม่ที่ลูกตายไปในขณะที่กำลังน่ารักน่าชมน คนเหล่านั้นก็มักจะเข้าไปถามถึงวิธีแก้ปัญหาซึ่งเกิดขึ้นภายในจิตใจของท่าน พระปฎาจารย์เถรีจะมีวิธีพูดให้คนเหล่านั้นเข้าใจเช่นท่านจะย้อนถามว่า

“ลูกที่ท่านบอกว่าเป็นที่รักของท่านนั้น ก่อนที่เขาจะมาเกิดในครรภ์ของท่าน เขามาทบกลวงหน้าหรือเปล่าว่า จะขอมาเกิดเป็นลูกของท่าน”

คนเหล่านั้นตอบว่า “เขาไม่ได้บอกลวงหน้า ถึงคราวเกิด เขาก็เกิด”

ท่านจึงถามว่า “เมื่อลูกจะตายจากไปนั้น เขาได้บอกลาท่านหรือเปล่าว่า เขาจะตาย”

คนเหล่านั้นก็ตอบว่า “ไม่ได้บอกอะไร เมื่อถึงคราวตาย เขาก็ตาย”

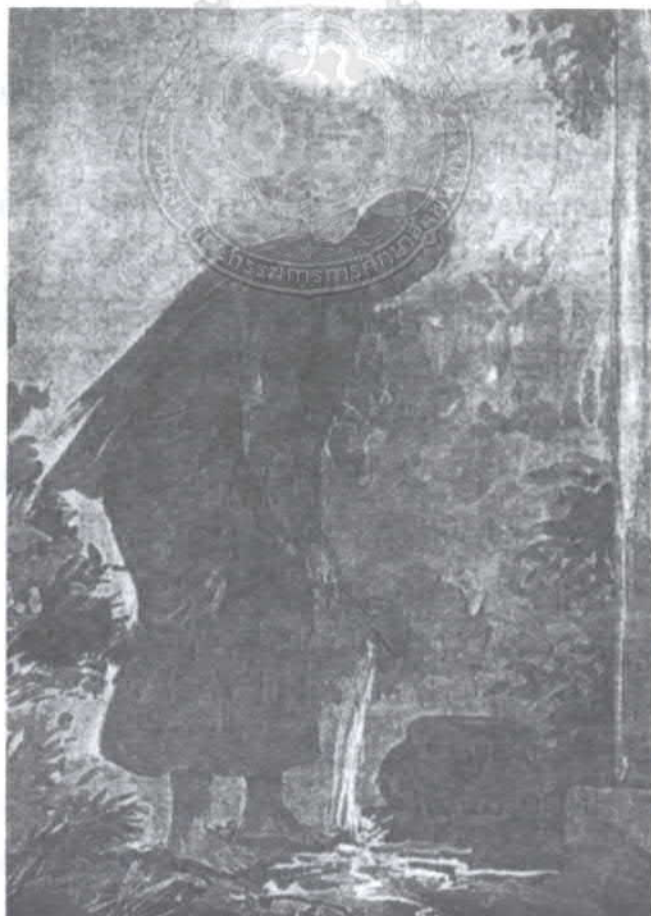
ท่านจึงสรุปให้คนเหล่านั้นเข้าใจว่า

“ทำไมท่านจะต้องเสียใจกับการจากไปของคนที่ไม่บอกกล่าว และเมื่อจากไปก็ไม่บอกกล่าวแท้จริงแล้ว คนแต่ละคนนั้นมาเกิดในโลกนี้ด้วยกรรมของตนเอง ดำรงชีวิตอยู่ในโลกนี้ด้วยกรรมของตนเองและแม้จะตายจากไปก็จากไปด้วยกรรมของตนเอง เพราะชีวิตของคนของสัตว์ในโลกนี้เป็นไปตามกระแสของกรรม”

พระปฎาจารย์เถรีเป็นที่พึงทางใจอย่างพิเศษของคนທີ່ประสบความสูญเสียด้วยการพลัดพรากจากคนอื่นเป็นที่รักของตัวเอง

พระปฎาจารย์เถรีแม้จะบรรลุมรรคผลเป็นพระอริยบุคคลแล้วก็ตาม แต่ท่านก็สนใจศึกษาเล่าเรียนจำพระวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้เพื่อนำเอาหลักเหล่านั้นไปชี้แจงบอกกล่าวแก่พระภิกษุณีเหล่าอื่นทำให้ท่านเป็นพระเถรีที่มีความแตกฉานในพระวินัยมากเป็นพิเศษ

เมื่อท่านบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว ในคราวหนึ่งท่านได้ย้อนกลับไปพิจารณาทบทวนถึงชีวิตของท่านในอดีต และสิ่งที่ท่านนำมาคิดนั้น ตอนหนึ่งท่านคิดว่า



“ชาวบ้านนั้นก็ไถนาโดยไถหว่านพืชลงไปก็พื้นนา สามารถเก็บเกี่ยวเอาข้าวกล้านมาเลี้ยงดูบุตรภรรยาครอบครัวของตนได้ ท่านเองเล่าก็ตั้งใจประพฤติปฏิบัติตามหลักของศีล สมาธิ ปัญญาของพระพุทธเจ้าด้วยความหมั่นขยันอย่างเอาจริงเอาจัง ไม่เกียจคร้าน จิตใจไม่ฟุ้งซ่าน ถึงอย่างไรท่านก็ต้องพบจุดสูงสุดจากการประพฤติปฏิบัติจนได้”

และสิ่งที่กระตุ้นเตือนให้ท่านนำมาพิจารณาก็คือว่า น้ำล้างเท้าที่ไหลลงจากที่สูงไปสู่ที่ต่ำ แล้วก็พิจารณาถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตของคนทั้งหลายในโลก ก็เหมือนกับน้ำที่ไหลไป จะไหลมากหรือไหลน้อยก็ตาม ในที่สุดก็จะถูกดินดูดซึมไปหมด ชีวิตของคนก็จะเป็นเช่นนั้น

เพราะพระปฎาจารย์เถรีมีความสามารถในการแก้ปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือแก้ปัญหาให้แก่คนที่ประสบการพลัดพราก การสูญเสียคนอันเป็นที่รัก มีบุตร ธิดา เป็นต้น และประกอบกับเป็นพระเถรีที่มีความรู้แตกฉาน ทรงจำพระวินัยไว้ได้โดยละเอียด ดังนั้น เมื่อถึงคราวประกาศแต่งตั้งภิกษุณีดีเด่นในด้านต่าง ๆ พระพุทธเจ้าจึงแต่งตั้งพระปฎาจารย์เถรีไว้ในตำแหน่งพระภิกษุณีที่เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในทางทรงจำพระวินัยมาก

และหลังจากนั้น พระปฎาจารย์เถรีก็ได้ทำงานเพื่อเป็นการสงเคราะห์ อนุเคราะห์ต่อบุคคลอื่นเช่นเดียวกับที่พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ได้กระทำกันมา

ท่านดำรงชีวิตอยู่พอสมควรก็ได้นิพพานไปตามธรรมดาของพระอรหันต์ทั้งหลาย

ประเด็นอภิปราย

- เมื่อนักเรียนศึกษาประวัติของพระปฎาจารย์เถรีแล้ว นักเรียนคิดว่าหากนักเรียนประสบปัญหาอย่างเช่นนางประสบ แล้ว นักเรียนจะอย่างไร จงอภิปราย
- นักเรียนคิดว่าชีวิตของคนเราในปัจจุบัน น่าจะประสบปัญหารุนแรงอย่างพระปฎาจารย์เถรีหรือไม่หากต้องประสบกับปัญหาอย่างรุนแรง นักเรียนคิดว่าผู้ประสบควรยอมรับสภาพแล้วไม่ทำอะไรเลย หรือว่าควรหาทางแก้ไข อย่างไร จงอภิปราย

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

ให้นักเรียนศึกษาโดยการอ่านจำเรื่องราวของพระภิกษุณีองค์นี้ให้ได้แล้วอภิปรายถึงเรื่องความผิดพลาดในเบื้องต้นของพระภิกษุณีองค์นี้ให้เห็นเป็นเรื่องราวธรรมดาในชีวิตประจำวันของมนุษย์แล้ว เข้าหาจุดสำคัญว่า แม้จะประสบทุกข์แทบชีวิตละลายก็กลับตั้งต้นได้ ด้วยความประพฤติได้ดังคำพังเพยไทยว่า “ต้นคด ปลายตรงใช้ได้”

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ มนุษย์ยังมีกิเลส ทุกคนย่อมมีความผิดพลาดในชีวิต ถ้าใครผิดพลาดแล้วไม่ยอมแก้ไข ปล่อยให้เลยมตามเลยเป็นสิ่งไม่ควรทำไม่ดี แต่ถ้าใครกลับตัวและประพฤติตนให้เป็นคนดีให้ เป็นบุคคลที่น่านับถือ

คำถาม

๑. เพราะเหตุใด นางปญจามราเมื่อครรภ์ใกล้คลอดจะต้องเดินทางไปคลอดลูกที่บ้านบิดามารดาของตน
๒. เสียงที่ชาวบ้านร้องว่า “อุมมัตติกา! อุมมัตติกา!” มีความหมายในภาษาไทยว่าอย่างไร
๓. เหตุที่พระภิกษุเนื่องคณีได้นามตามเหตุการณ์ว่าปญจามรานั้นเกิดจากอะไร

๒.๔ หมอชิวโกโกมารภัจ

แนวคิดสำคัญ

การศึกษาประวัติและเรื่องราวของหมอชิวโกโกมารภัจ ซึ่งเป็นอุบาสกผู้เป็นเลิศในด้านมีความเลื่อมใส เสียสละ และบำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวม นำผลให้เป็นบุคคลตัวอย่างในการประพฤติและปฏิบัติของพุทธศาสนิกชน

จุดประสงค์

๑. มีความรู้ความเข้าใจเรื่องราวชีวิตของหมอชิวโกโกมารภัจ
๒. มีความเข้าใจและถือหลักธรรมที่หมอชิวโกโกมารภัจนำมาใช้ในการดำเนินชีวิต
๓. สามารถนำแนวทางปฏิบัติของหมอชิวโกโกมารภัจมาใช้เป็นแนวในการดำเนินชีวิตได้

หมอชิวโกโกมารภัจ

หมอชิวโก โกมารภัจ มีชื่อตามรูปบาสีว่า ชิวโก กุมารภัจโจ กับศัพท์ตรงตัวในรูปคำไทยว่า ชิวโก โกมารภัจ บางตำราเขียนว่า “ชิวโกโกมารภัจ” บ้าง “ชิวโกโกมารภัจ” บ้าง

หมอชิวโก โกมารภัจ เป็นหมอผู้ที่มีชื่อเสียงโด่งดังทั่วโลก บรรดาหมอแผนโบราณรู้เรื่องหมอชิวโก โกมารภัจกันเป็นอย่างดี

หมอซึก โกมารภักจ์ เกิดร่วมสมัยพระพุทธเจ้า เป็นลูกของนางสาละวดี ในเมืองราชคฤห์ เมืองหลวงของแคว้นมคธ นางสาละวดีเป็นหญิงนครโสเภณี “หญิงนครโสเภณี” เป็นนามตำแหน่งที่ทางราชการบ้านเมืองของแต่ละเมืองแต่งตั้งให้สตรีคนหนึ่งคนใดซึ่งได้รับคัดเลือกจากบรรดาเศรษฐีคหบดีและเจ้านายชั้นสูงว่ามีสมบัติเหมาะสมเป็นหญิงนครโสเภณี คุณสมบัติของสตรีที่จะได้รับคัดเลือกให้ดำรงตำแหน่งนี้คือ

๑. รูปร่างสวยงามที่สุด ข้อนี้ถือเป็นข้อสำคัญที่สุด
๒. เล่นดนตรีได้
๓. ขับร้องได้
๔. ฉลาดในการรับแขก

หน้าที่ของผู้ได้รับเลือกเป็นหญิงนครโสเภณีคือ บำเรอชายผู้จ่ายเงินให้ตามที่กำหนดไว้ ซึ่งส่วนมาก ๑,๐๐๐ เหยียดกษาปณ์ ในเวลา ๑ วันกับ ๑ คืน ใครจะมาผูกขาดเป็นสามีไม่ได้ เพราะหญิงนครโสเภณีเป็นภรรยาของชายทั่ว ๆ ไป

ธรรมเนียมหญิงนครโสเภณีมีอยู่ว่า ถ้ามีกรรมกิจจะรับแขกจะเก็บตัวจนกว่าจะคลอດลูก ถ้าลูกเกิดมาจะรับเลี้ยงไว้เพื่อสืบทายาทแต่เฉพาะลูกที่เป็นเพศหญิงเท่านั้น เป็นผู้ชายไม่เลี้ยงไว้จะให้คนอื่นหรือนำไปทิ้งที่หนึ่งใด เพื่อคนทั่วไปจะได้พบเห็นแล้วได้นำไปเลี้ยง

เมื่อแรก หมอซึก โกมารภักจ์ ก็ถูกนางสาละวดีนำไปทิ้งที่กองขยะ เจ้าชายอภัยราชกุมารโอรสองค์หนึ่งของพระเจ้าพิมพิสารทรงพบเข้า ได้รับสั่งให้เจ้าหน้าที่ผู้ติดตามไปดูเด็กที่ถูกทิ้งซึ่งขณะนั้นกำลังถูกฝูงกาบินตอมอยู่ เมื่อเจ้าหน้าที่กลับมาทูลรายงานให้ทรงทราบแล้ว เจ้าชายอภัยราชตรัสถามว่า “ทารกนั้นตายแล้วหรือมีชีวิตอยู่”

เจ้าหน้าที่ตอบว่า ยังมีชีวิตอยู่ ซึ่งตรงกับภาษาบาลีว่า “ซึก” ทารกนั้นจึงได้นามว่า ซึก เจ้าชายอภัยราชกุมารทรงนำทารกนั้นไปเลี้ยง

ทารกเพศชายของนางสาละวดีที่ถูกนำไปทิ้ง แล้วเจ้าชายนำไปเลี้ยงดูไว้ จึงมีนามต่อท้ายคล้ายนามสกุลอีกคำหนึ่งว่า “โกมารภักจ์” แปลว่า “ผู้ที่พระราชกุมารนำไปเลี้ยงไว้”

เมืองราชคฤห์แต่ก่อนไม่มีหญิงนครโสเภณี แต่มามีขึ้นในสมัยพระเจ้าพิมพิสาร ราชแห่งแคว้นมคธ ด้วยเกิดจากพวกเศรษฐีและคหบดีไปค้าขายที่เมืองไพศาลี เมืองหลวงของแคว้นวัชชี ได้เห็นเมืองนั้นเจริญรุ่งเรืองทางด้านวัตถุ มีรายได้ดี มีนักท่องเที่ยวไปเที่ยวกันมาก เพราะมีหญิงนครโสเภณี พวกเศรษฐีและคหบดีเข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสารเพื่อกราบทูลขอให้เมืองราชคฤห์มีหญิงนครโสเภณีบ้าง พระเจ้าพิมพิสารทรงอนุญาตและได้ทรงตั้งให้นางสาละวดีซึ่งได้รับคัดเลือกแล้วรับตำแหน่งเป็นหญิงนครโสเภณี จัดให้มีสำนักและหญิงรับใช้ตามตำแหน่งของหญิงนครโสเภณี

ทารกที่ชื่อซิวก โกมารภักจ์ ได้เติบโตด้วยการเลี้ยงดูเป็นบุตรบุญธรรมในวังของเจ้าชายอภัย ทารกนั้นได้ทูลถามเจ้าชายอภัยถึงมารดาของตนในวันหนึ่ง เมื่อเจ้าชายอภัยบอกตามตรงว่า ท่านไม่รู้ว่าเป็นใครเป็นมารดา แต่ได้ทรงรับเลี้ยงไว้เหมือนลูก ซิวก โกมารภักจ์ คิดถึงฐานะในอนาคตของตน คิดว่าการมีชีวิตในราชสำนักนั้น ถ้าไม่มีศิลปะ ไม่มีความรู้จะลำบาก จึงอยากศึกษาศิลปวิทยา แล้วก็เลือกเอาวิชาแพทย์ด้วยเห็นว่าเป็นอาชีพไม่เบียดเบียนผู้ใด ทั้งผู้ประกอบอาชีพนี้ก็มีเมตตากรุณาต่อคนอื่น

ซิวก โกมารภักจ์ไปศึกษาวิชาแพทย์ที่สำนักศึกษา ทิศาปาโมกข์ เมืองดักกศิลา ศึกษาอยู่นั้นถึง ๗ ปี จึงจบวิชาแพทย์ด้วยการทดสอบของอาจารย์

การทดสอบความรู้วิชาแพทย์ซึ่งอาจารย์ทิศาปาโมกข์กระทำต่อซิวก โกมารภักจ์นั้นคือให้นักศึกษาซิวกผู้นี้ถือจอบออกไปขุดหาต้นไม้ต่าง ๆ ในรัศมี ๑ โยชน์ เท่ากับ ๔๐๐ เส้น หรือ ๑๖ กิโลเมตรในมาตรวัดปัจจุบัน เมื่อพบต้นไม้ต้นใดซึ่งเห็นว่าใช้ทำยารักษาโรคไม่ได้ ให้ขุดนำเอมานักศึกษาซิวกได้ทำตามนั้น ปรากฏว่าเมื่อเขาเที่ยวค้นหาดูทั้งป่าตลอดระยะสถานที่ดังกล่าวไม่ได้พบต้นไม้แม้แต่ต้นเดียวที่จะใช้ทำยารักษาโรคไม่ได้ เพราะต้นไม้ทั้งป่านั้นล้วนแต่ใช้เป็นสมุนไพรรักษาโรคได้ทั้งนั้นจึงกลับมารายงานอาจารย์

อาจารย์ได้ฟังก็ประกาศว่า “เธอเรียนจบวิชาแพทย์แล้ว เหนือก็เพียงพอสำหรับเธอประกอบอาชีพเลี้ยงตัวเองได้”

หมอซิวก โกมารภักจ์ ได้กราบลาอาจารย์กลับยังบ้านเมืองของตน อาจารย์ได้มอบค่าใช้จ่ายแต่เพียงเล็กน้อยสำหรับเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทางกลับ

หมอซิวก โกมารภักจ์ เดินทางมาถึงเมืองสาเกต ซึ่งขึ้นอยู่กับแคว้นโกศล ก็พอดีเสบียงอาหารหมด เงินก็หมด

ที่เมืองสาเกตนี้ ภรรยาของเศรษฐีคนหนึ่งป่วยเป็นโรคปวดศีรษะมาเป็นเวลา ๗ ปี บรรดาหมอใหญ่ผู้มีชื่อเสียงได้มารักษาแต่ไม่หาย เศรษฐีผู้เป็นสามีเสียเงินค่ารักษาไปเป็นจำนวนมาก ต่อมา หมอซิวก โกมารภักจ์ได้ทราบเรื่องก็อาสารักษา ภรรยาของเศรษฐีปฏิเสธ เพราะเป็นหมอเด็ก ๆ เกรงจะเสียเงินเปล่า

หมอซิวก โกมารภักจ์ ให้คำรับรองว่าจะไม่เรียกค่ารักษาก่อน แต่เมื่อบำบัดรักษาโรคหายแล้วจะจ่ายให้เท่าไรก็สุดแล้วแต่คนไข้จะให้ ภรรยาเศรษฐีจึงตกลง

เมื่อหมอซิวก โกมารภักจ์ ได้จัดยารักษาภรรยาของเศรษฐีไม่นานนัก อาการปวดศีรษะซึ่งเป็นมาตลอดเวลา ๗ ปีก็หายเป็นปกติทั้ง เศรษฐีและภรรยาตลอดจนบรรดาญาติจึงมอบเงินให้หมอซิวก โกมารภักจ์ ๑,๖๐๐ เหรียญกษาปณ์ พร้อมด้วยทาสกับทาสี ทาสคือเด็กรับใช้ผู้ชาย ส่วนทาสีคือเด็กรับใช้ผู้หญิง

หมอชิวก โกमारภัจจ์ เดินทางกลับกรุงราชคฤห์ เข้าเฝ้าเจ้าชายอภัย ผู้ทรงเป็นบิดาเลี้ยงของตน แล้วนำทรัพย์สินที่ได้มาจากการรักษาโรคถวายแก่เจ้าชายอภัย เจ้าชายประทานคืนและโปรดให้สร้างบ้านพักแก่หมอชิวก โกमारภัจจ์ ด้วยทรัพย์สินจำนวนดังกล่าวภายในบริเวณที่ตั้งวังของพระองค์

พระเจ้าพิมพิสารประชวรพระโรคเรื้อรังดวงทวาร มีพระโลหิตออกเปื้อนพระภูษา ทรงถูกพระมเหสีทั้งหลายเยาะเย้ยว่า “ทรงมีระดู คงจะประสูติในไม่ช้า” ทรงละอายจึงรับสั่งให้หมอชิวก โกमारภัจจ์ ถวายการตรวจและรักษา จนพระเจ้าพิมพิสารหายจากประชวรพระโรค

พระเจ้าพิมพิสารได้พระราชทานรางวัลแก่หมอชิวก โกमारภัจจ์ โดยให้พระสนมของพระองค์จำนวนมากเปลื้องเครื่องประดับมีค่ามากออกกองรวมกันไว้ แต่หมอชิวกไม่ยอมรับ กราบทูลว่า ขอให้พระเจ้าพิมพิสารทรงระลึกถึงคุณความดีของตนก็พอแล้ว

พระเจ้าพิมพิสารทรงแต่งตั้งหมอชิวก โกमारภัจจ์ ให้เป็นแพทย์หลวงประจำพระองค์ ทำหน้าที่รักษาพระองค์และข้าราชการบริพารฝ่ายใน ทั้งกับเป็นแพทย์ประจำพระองค์พระพุทธเจ้า และรักษาอาพาธพระสงฆ์สาวก

หมอชิวก โกमारภัจจ์ มีชื่อเสียงทั้งในด้านความสามารถในการรักษาโรคและในด้านคุณธรรมขจรขยายกว้างขวางยิ่งขึ้น

เศรษฐีคนหนึ่งในเมืองราชคฤห์ป่วยด้วยโรคศีรษะมาเป็นเวลา ๗ ปี หมอใหญ่ ๆ ผู้มีชื่อเสียงมารักษา ก็ไม่หาย จนต้องบอกลากันไป หมอบางคนที่ถูกบอกเลิกรักษาพูดว่าเศรษฐีจะตายภายใน ๕ วัน อีกหมอบางคนพูดว่าจะตายภายใน ๗ วัน หมอชิวก โกमारภัจจ์ ได้รับเชิญให้เข้าตรวจเพื่อรักษา

หมอชิวกถามคนไข้ว่า “จะนอนตะแคงขวาและนอนหงายนิ่ง ๆ ทำละ ๗ เดือนได้หรือไม่” เศรษฐีคนหนึ่งกลัวตายรีบปากว่าได้

หมอชิวกถามคนไข้ว่า “ถ้าเรารักษาให้หายจากโรคได้จะให้อะไรเรา”

คนไข้บอกว่า “จะให้ทรัพย์สินที่มีอยู่ทั้งหมด พร้อมกับจะยอมตนเองเป็นทาสหมอดด้วย”

หมอชิวกตกลง จับเศรษฐีให้นอนบนเตียง ผูกมัดให้แน่นกับเตียง แล้วผ่าหนังศีรษะของคนไข้เปิดรอยประสานกะโหลกศีรษะออก นำสัตว์ตัวเล็ก ๆ ออกมา ๒ ตัว (จะเป็นตัวจิ้งจอกหรือไม่ตำราไม่ได้บอกไว้)

ที่หมอบางพวกพูดว่าอีก ๕ วันเศรษฐีจะตายนั่น เพราะได้เห็นสัตว์ตัวใหญ่ในศีรษะของคนไข้ ส่วนหมอบางคนที่พูดว่าคนไข้คือเศรษฐีจะตายภายใน ๗ วันเพราะได้เห็นสัตว์ตัวเล็กในศีรษะของเศรษฐี

หมอชิวกได้นำสัตว์ออกมาแล้วยึดรอยประสานกะโหลกศีรษะ เย็บหนังศีรษะทาสยาให้แผลติดกันดังเดิม

คนไข้นอนตะแคงข้างได้ ๗ วันหรือ ๑ สัปดาห์ก็ร้องบอกว่าไม่อาจจะนอนทำนั้นได้ตลอดไป หมอชีวุกอนุญาตให้เปลี่ยนเป็นนอนตะแคงอีกข้างหนึ่ง เป็นข้างละสัปดาห์ สลับกับนอนหงายอีก ๑ สัปดาห์ รวม ๓ สัปดาห์

ที่หมอชีวุก โกमारภัจจ์ บอกคนไข้แต่แรก ๆ ว่าจะต้องนอนตะแคงขวาและนอนหงายท่าละ ๗ เดือนนั้น เป็นอุบายวิธีของการรักษาโรคของหมอชีวุกสำหรับคนไข้รายนี้ด้วยว่าถ้าไม่บอกอย่างนั้นคนไข้ก็ไม่อาจจะนอนได้แม้เพียงเวลา ๗ วันในท่าเดียว

หมอชีวุก โกमारภัจจ์ ได้แจ้งแก่คนไข้ภายหลัง ๒ สัปดาห์ว่าโรคหายแล้ว ให้ลุกขึ้นนั่งได้

คนไข้มอบสมบัติทั้งหมดให้และพร้อมจะเป็นทาสรับใช้ หมอชีวุกไม่ยอมรับ ขอเพียงค่ารักษา ๑ แสนเหรียญกระษาปณ์สำหรับนำไปถวายพระเจ้าพิมพิสาร กับอีก ๑ แสนเหรียญกระษาปณ์เท่านั้นสำหรับตนเอง เศรษฐีคนไข้ผู้นี้เหมือนตายแล้วเกิดใหม่ยินดีทุนใส่หัวให้

ชื่อเสียงเกียรติคุณและความสามารถของหมอชีวุก โกमारภัจจ์กระจายไปในแคว้นอื่น ๆ ไปถึงแคว้นอวันตี ซึ่งมีเมืองหลวงชื่ออุชเชนี พระเจ้าจันทปัชโชต พระราชาแห่งแคว้นนี้ ซึ่งเป็นพระสหายของพระเจ้าพิมพิสารประจวบเป็นโรคผอมเหลือง ได้ทรงติดต่อมายังพระเจ้าพิมพิสารขอหมอชีวุกไปรักษาพระโรคของพระองค์

พระเจ้าจันทปัชโชตทรงมีพระนิสสัยดุชอบเสวยน้ำจันท์ จึงได้รับพระนามว่าจันทปัชโชต แปลว่า พระเจ้าปัชโชตผู้ดุร้าย

หมอชีวุก โกमारภัจจ์ ถูกส่งตัวมาถวายการรักษาพระราชาแห่งแคว้นอวันตี ที่เมืองอุชเชนี ได้ตรวจพระอาการต่าง ๆ แล้วกราบทูลพระเจ้าจันทปัชโชตว่าจะทรงดื่มเนยใสที่เคี้ยวเป็นยาได้หรือไม่

พระเจ้าจันทปัชโชตทรงเกลียดเนยใส ขอให้หมอชีวุกใช้ยาอย่างอื่นรักษา

หมอชีวุกเห็นว่าโรคอย่างนี้ถ้าไม่ใช้เนยใสรักษาแล้วจะไม่ทำให้หายได้จึงเคี้ยวเนยใสป้อนยาต่าง ๆ ให้มีลักษณะโดยเฉพาะรสเหมือนน้ำฝาดเพื่อลวงให้พระราชาเสวย ครั้นแล้วก็วางอุบายหลบหนีโดยกราบทูลพระเจ้าจันทปัชโชตว่าโรคอย่างนี้จำเป็นต้องขุดเอารากไม้มาทำเป็นยาอย่างรวดเร็ว จึงขอให้ทรงอนุญาตว่าเมื่อหมอปรารถนาจะไป ณ สถานที่ใด ก็ขอให้ไปได้ด้วยพาหนะทุกอย่างที่ต้องการ และขอให้ทหารเฝ้าประตูเมืองเปิดประตูเมืองเข้าออกได้ตลอดเวลาสำหรับหมอ

พระเจ้าจันทปัชโชตทรงอนุญาต

หมอชีวุก โกमारภัจจ์ ได้ประกอบยาปรุงด้วยเนยใสเคี้ยวปนสมุนไพรถวายพระเจ้าจันทปัชโชตให้เสวย แล้วหมอก็ไปยังโรงช้างขับนั่งช้างหนีออกจากประตูเมือง

ทาสกาจะตกใจถามว่า “นี่พระราชาของกระผมจะตายหรือไม่ครับหมอ”

หมอชีวุก “ไม่เป็นไรหรอก เคี้ยวก็หาย”



หมอชิวกได้แจ้งแก่ทาสกาเกว่า พระเจ้าจันทาปชโชตดุร้าย หมอไม่ขอกลับไปละ แล้วมอบช้างคืนให้โดยให้ทาสกาเกขี่ช้างกลับเมืองอุชเชนี

ต่อมา พระเจ้าจันทาปชโชตทรงหายจากพระโรคผอมเหลือง ได้โปรดส่งผ้าเนื้อดีพิเศษ ที่ทอในเมืองสีพีไปพระราชทานแก่หมอชิวก โกमारภัจ

หมอชิวก โกमारภัจ ซึ่งนับถือพระพุทธเจ้าประกาศตนเป็นอุบาสกแล้ว ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลขอบางอย่างจากพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าตรัสว่าถ้าสมควรก็จะให้ ไม่สมควรก็จะไม่ให้

หมอชิวกกราบทูลขอพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสงฆ์รับคหบดีจีวร คือจีวรที่ชาวบ้านจัดถวาย พระพุทธเจ้าประทานอนุญาตเป็นกลาง ๆ ว่า ถ้าพระสงฆ์รูปใดปรารถนาจะรับผ้าที่ชาวบ้านจัดถวายก็ให้รับได้ แต่ถ้าชอบมักน้อยสันโดษยินดีรับแต่ผ้าบังสุกุลจีวรก็ทำได้ หมอชิวกได้ถวายผ้าเนื้อดีที่พระเจ้าจันทาปชโชตพระราชทานเป็นรางวัลนั้นแด่พระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมอนุโมทนา หมอชิวกได้ฟังจบก็ได้สำเร็จมรรคผลเป็น อริยบุคคลชั้นโสดาบัน

หมอชิวก โกमारภัจจ์ มีสวณมะม่วงอยู่ไม่ไกลเมืองราชคฤห์ ส่วนวัดเวฬุวันที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ออกจะไกลจากเมืองหลวง หมอชิวกได้ถวายสวณมะม่วงเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าและ เหล่าพระสงฆ์สาวก สวณมะม่วงนั้นคำศัพท์บาลีเรียกว่า อัมพวัน (อัมพ-มะม่วง วัน-สวณ) สวณอัมพวันนั้น เป็นของหมอชิวก จึงได้ชื่อว่า ชิวกัมพวัน (สวณมะม่วงของหมอชิวก) ได้เป็น เหมือนวัดพระพุทธศาสนาแห่งที่ ๒ ของเมืองราชคฤห์ พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปประทับที่วัดนี้เป็น บางครั้งบางครั้งที่ชิวกัมพวันนี้ หมอชิวก โกमारภัจจ์ เคยเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้า

หมอชิวก โกमारภัจจ์ ได้เคยถวายพระโอสถบำบัดพระอาการอาพาธของพระพุทธเจ้า หลายครั้ง แต่ยังได้ถวายยารักษาโรคพระสงฆ์จนเป็นเหตุให้ชาวบ้านบางคนซึ่งเป็นโรคติดต่อย่ำแย่ใครจะให้หมอชิวกรักษาให้ฟรีโดยไม่ต้องเสียเงิน ได้ขอเข้ามาบวชจำนวนมากและเป็นเหตุให้ หมอชิวกรับรักษาไม่ไหว ได้กราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงกวาดขันพระสงฆ์ให้งดเว้นรับคนเป็นโรค ติดต่อย่ำแย่เข้ามาบวชเป็นพระภิกษุ

พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติพระวินัยเกี่ยวกับการบวชชาวบ้านเป็นหลักสืบมาจนทุกวันนี้ เมื่อพระเจ้าพิมพิสารสิ้นพระชนม์ เพราะถูกพระเจ้าอชาตศัตรูผู้ราชโอรสก่อกรรมแล้ว พระเจ้าอชาตศัตรูรู้สึกพระองค์ผิดร้ายแรงไม่สบายพระทัยใครเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อกราบ ขมาอภัยโทษและบรรเทาโทษ หมอชิวกก็ได้พาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ชิวกัมพวันของตน พระเจ้า อชาตศัตรูได้ฟังธรรมได้ทรงสำนึกผิด ได้ประกาศพระองค์นับถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญยกย่องหมอชิวก โกमारภัจจ์ เป็นอุบาสกผู้เลิศในด้านมีความ เลื่อมใส เป็นหมอที่เสียสละและบำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ชื่อเสียงและเกียรติคุณ จึงรุ่งโรจน์ อยู่กระทั่งทุกวันนี้

ประเด็นอภิปราย

- การบวชเป็นพระภิกษุในสมัยนี้ ได้มีบทบัญญัติเกี่ยวกับบุคคลที่เป็นโรคติดต่อย่ำแย่ห้ามบวชซึ่งบทบัญญัติเรื่องโรคนี้สืบเนื่องจากที่หมอชิวก โกमारภัจจ์ ได้ทูลพระพุทธเจ้าให้กวาดขันกุลบุตรที่ประสงค์จะบวชมาตราบเท่าทุกวันนี้ ให้นักเรียนร่วมกันอภิปรายโรคดังกล่าวมีโรคอะไรบ้าง
- นักเรียนช่วยกันวิเคราะห์การแพทย์สมัยพุทธกาล และการแพทย์สมัยนี้ต่างกันอย่างไร
- ให้นักเรียนแสดงความคิดเห็นการแพทย์สมัยหมอชิวก โกमारภัจจ์กับการแพทย์สมัยปัจจุบัน

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

ให้นักเรียนอ่านเรื่องราวของหมอชีวก โกมารภัจจ์ แล้วอภิปรายถึงประเด็นสำคัญเกี่ยวกับความเป็นหมอใจดีมีเมตตาและมีชื่อเสียงไปทั่วโลกที่นับถือพระพุทธศาสนา อธิบายถึงมูลเหตุที่หมอนับถือพระพุทธศาสนาด้วย

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ คนที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับความสุขของประชาชนจำนวนมากนั้น ถ้ามีกาย วาจา ใจสุภาพ และเมตตานั้น ใคร ๆ ก็รักเคารพและนับถือ หมอชีวกนั้น ที่ใคร ๆ รัก เคารพและนับถือมาจนทุกวันนี้ก็เพราะคุณธรรมดังกล่าว

๐ ในทุกสังคมนั้น ถ้ามีคนอย่างหมอชีวก โกมารภัจจ์อยู่ด้วยมาก ๆ จะทำให้สังคมนั้นอยู่เย็นเป็นสุข แต่ถ้าคนจำนวนมาก รวมทั้งท่านที่ประกอบอาชีพเป็นหมอด้วยเห็นแก่เงินอย่างเดียว สังคมก็จะเดือดร้อน

คำถาม

๑. เพราะเหตุใดหมอชีวก โกมารภัจจ์ จึงถูกนำมาทึ่งเมื่อครั้งยังเด็ก
๒. ทำไมพระเจ้าจันทรปัชโชตจึงประทานผ้าเนื้อดีแก่หมอชีวก โกมารภัจจ์
๓. การปฏิบัติของหมอชีวก โกมารภัจจ์ ในการรักษาคนไข้และการรับค่าตอบแทนจากคนไข้ ก่อให้เกิดผลประการใด
๔. การที่หมอชีวก โกมารภัจจ์ รักษาภิกษุมาจำนวนมากจนเต็มกำลังความสามารถ ส่งผลต่อกฎระเบียบของสงฆ์อย่างไร

บทที่ ๓

พุทธธรรมเพื่อชีวิต และสังคม

๓.๑ กฎแห่งกรรม

แนวคิดสำคัญ

กรรม เป็นหลักคำสอนที่สำคัญของพระพุทธศาสนา หมายถึง การกระทำของมนุษย์ ที่ประกอบด้วยเจตนา และลงมือปฏิบัติทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ กรรมเป็นกฎธรรมชาติ ของชีวิต เกิดขึ้นจากมูลเหตุที่เป็นกุศลและมูลเหตุที่เป็นอกุศล ซึ่งทำให้เกิดวิธีการกระทำที่ดี และการกระทำที่ชั่ว กรรมมีผลของการกระทำนั้น ๆ ผลของกรรมติดตามตัวของผู้กระทำ อยู่ทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต

กรรมเป็นเครื่องจำแนกคนว่าดีหรือชั่ว คนทำดีย่อมได้ดี คนทำชั่วย่อมได้ชั่ว จะเป็นอื่นนอกจากนี้ไม่ได้เลย

การเรียนรู้เรื่องกรรมให้เข้าใจถ่องแท้ ช่วยให้บุคคลรู้จักกระบวนการของชีวิต ว่ามีมูลเหตุ วิธีการกระทำ และผลของการกระทำนั้น ทุกคนต้องรับผิดชอบในการกระทำของตน ไม่ประมาท กฎแห่งกรรมเป็นกฎเกณฑ์ของชีวิตโดยแท้

จุดประสงค์ของการเรียน

เมื่อนักเรียนศึกษาบทเรียนนี้แล้ว สามารถ

๑. มีความเข้าใจความหมายและความสืบเนื่องของกฎแห่งกรรม กฎแห่งกรรม โดยสัมพันธ์กับวิถีดำเนินชีวิตของตน
๒. วิเคราะห์เหตุ วิธีการกระทำ และทำนายผลของกรรม โดยใช้หลักเหตุผล และสรุปสาระจากการวิเคราะห์กรณีตัวอย่างได้
๓. นำหลักการของกฎแห่งกรรมเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนให้ถูกต้อง

กฎแห่งกรรม

เมื่อเราทิ้งก้อนอิฐลงในน้ำ ก้อนอิฐนั้นย่อมจมลงไปแน่นอน
เมื่อเราเทน้ำมันลงในน้ำ น้ำมันย่อมลอยขึ้นมาบนผิวน้ำแน่นอน
มีเหตุผลที่บอกสาเหตุได้ว่า ทำไมก้อนอิฐจึงจมน้ำ ทำไมน้ำมันจึงลอยบนผิวน้ำ
การทำให้ของหนักกว่าน้ำจมน้ำ และการทำให้ของที่เบากว่าน้ำลอยน้ำ ย่อมมีผลที่เกิดขึ้น
ตามมาเสมอ ตามสาเหตุและการกระทำ เป็นกฎเกณฑ์ที่พิสูจน์ได้ว่าเป็นเช่นนั้น ไม่ใช่เป็นเพราะ
โชคชะตาหรือฟ้าดินบันดาลให้เป็นไป

เมื่อเราหว่านเมล็ดข้าวลงบนผืนนา มีองค์ประกอบหลายอย่างที่ทำให้เกิดการงอกงาม
หรือความดับสลาย องค์ประกอบเหล่านั้นได้แก่คุณภาพของดิน อากาศ ฤดูกาล น้ำ คุณภาพของ
เมล็ดพันธุ์ การรบกวนของแมลง และวัชพืช ฯลฯ หากต้นข้าวงอกงามก็จะผลิตรวงข้าวหรือ
เมล็ดข้าวให้ชาวนาเก็บเกี่ยวตามพันธุ์ของมัน ไม่มีทางที่เมล็ดข้าวจะงอกเป็นต้นไม้อื่นและให้ผล
ชนิดอื่นได้เลย

ในวิถีชีวิตมนุษย์ การกระทำทุกอย่างเกิดขึ้นจากเหตุหลายประการ และเมื่อทำอะไร
ลงไปแล้วย่อมเกิดผลของการกระทำนั้น ถ้าทำดีต้องได้ผลดี ทำชั่วต้องได้ผลชั่ว ความดีและความชั่ว
เกิดขึ้นทันทีที่กระทำดีหรือกระทำชั่วนั้น ไม่มีทางเป็นอย่างอื่น นี่เป็นกฎเกณฑ์ที่หลักพระพุทธศาสนา
เรียกว่า กฎแห่งกรรม กรรมเป็นกฎธรรมชาติที่มีผลบังคับในตนเอง แสดงให้เห็นเหตุของการ
กระทำ วิธีการกระทำ และผลของการกระทำนั้น

กรรม คือ การกระทำที่มีเจตนา จำแนกออกได้ตามการแสดงออก คือ

- กายกรรม การกระทำทางกาย
- วจีกรรม การกระทำทางวาจา และ
- มโนกรรม การกระทำทางใจ

การกระทำที่แสดงออกโดยทางกาย ทางวาจา และทางใจนี้ มี ๒ ประเภท จำแนกตาม
มูลเหตุของการกระทำ คือ

๑. อกุศลกรรม เป็นกรรมที่ชั่ว กรรมที่ไม่ดี กรรมที่ไม่ฉลาด เกิดขึ้นจากโลภะ
(ความอยาก) โทสะ (ความคิดประทุษร้าย) โมหะ (ความหลง) กรรมประเภทนี้ กระทำเมื่อใด
ย่อมทำให้เกิดความเสื่อมเสีย

๒. กุศลกรรม เป็นกรรมที่ดี กรรมที่ฉลาด กรรมที่ใช้ปัญญา เกิดขึ้นจาก อโลภะ
(ความไม่โลภหรือความคิดที่แผ่แผ่แบ่งปันผู้อื่น) อโทสะ (ความไม่คิดประทุษร้ายหรือความเมตตา)
อโมหะ (ความไม่หลงหรือการใช้สติปัญญาคิดโดยถูกต้อง) กรรมประเภทนี้กระทำเมื่อใดย่อม
ทำให้เกิดความเจริญ

กายทุจริต คือ การแสดงออกทางกาย มีศีลและสติเป็นเครื่องกำกับ มิให้ความโลภ โกรธ หลง มีอำนาจครอบงำ จนกระทำการชั่ว เช่น การทำร้าย การฆ่าการทรมานผู้อื่น การลักทรัพย์ การประพฤติดีในกาม การมีพฤติกรรมก้าวร้าว การดูหมิ่นดูแคลน

วจีทุจริต คือ การพูดเท็จ การส่อเสียด พูดหยาบ พูดเพ้อเจ้อ ที่กล่าวมานี้เป็น กายทุจริตและวจีทุจริต นำไปสู่การกระทำที่ชั่วร้ายมากขึ้น จนเกิดผลที่เป็นภัยแก่ตนเองและส่วนรวม

ส่วนโมหทุจริต คือ ใจคิดชั่วนั้น คือ ความโลภโกรธหลงชักจูงให้อยากได้ จ้องจะเหยียบฉวยของของผู้อื่นมาเป็นของตน ความพยาบาทคิดปองร้าย ทำร้ายผู้อื่น และคิดผิดหลักธรรม คนใจชั่วนี้ย่อมพูดชั่วและทำชั่วมีแต่ความเสื่อมเสีย

ในทางกลับกัน ผู้ที่มีกายสุจริต วจีสุจริต และโมหสุจริต ย่อมมีพื้นฐานทางคุณธรรมอันเป็นกุศลคือความไม่โลภ ไม่โกรธและไม่หลงผิด ทั้งนี้โดยมีศีล สติ และปัญญา คอยกำกับให้ประพฤติปฏิบัติตนในทางที่ถูกต้อง ผลดีย่อมเกิดเป็นชีวิตที่เจริญไพบูลย์

โดยทั่วไป คนมักตีความหมายของ “กรรม” ไปในทางลบ เช่นนำไปใช้คู่กับคำอื่นได้แก่ บาปกรรม เวรกรรม คนมีกรรม ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา แท้จริงแล้วกรรมมีทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว

บางครั้งเราตีความหมายของ “กรรม” ในลักษณะของผลที่เกิดโดยไม่ได้คิดถึงสาเหตุและองค์ประกอบของการกระทำ เช่น เมื่อเผชิญกับความจน โรคภัยไข้เจ็บ ก็คิดว่าเป็นกรรมเก่า คู่สมรสที่ต้องพลัดพรากจากกันหรือผจญกับความทุกข์ยาก ก็เรียกว่าเป็นคู่กรรม เป็นต้น ความเข้าใจเช่นนี้เป็นความเข้าใจที่ไม่สมบูรณ์ เพราะกรรม นั้นมีมูลเหตุ มีองค์ประกอบ มีวิธีการปฏิบัติ และมีผลของการปฏิบัติ ซึ่งอาจเกิดขึ้นทันทีหรือเกิดขึ้นในอนาคตไม่ช้าก็เร็ว

มีบางคนมักจะพูดเล่นๆ ว่า “ทำดีได้ดีมีที่ไหน ทำชั่วได้ดีมีถมไป” เพราะตัวอย่างในสังคมมีอยู่มากที่พวกฉ้อราษฎร์บังหลวง พวกที่ก้าวร้าวหลงตนเอง พวกที่เป็นนายบ่อนค้าของเถื่อน แล้วมั่งมีเงินทองได้รับการสรรเสริญยกย่องว่ามีเกียรติ ปรากฏการณ์เช่นนี้จะตีความว่า ทำชั่วได้ดี นั้นเป็นการคิดที่ผิวเผินเกินไปและใช้เกณฑ์วัดประเมินคำว่า “ได้ดี” นั้นผิดเพี้ยนไป

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๗ ข้อ ๒๔๔ อธิบายว่า “คนทำกรรมใดไว้อย่อมเห็นกรรมนั้นในตนเอง” คนที่ทำดีหรือทำชั่ว ย่อมรู้อยู่แก่ใจของตนเสมอ ดังที่มีศัพท์ทางวิชาการว่า “มโนธรรมสำนึก” ซึ่งแปลอย่างง่ายๆ ว่า “สวรรค์ในอก นรกในใจ”

ขอให้นักเรียนพิจารณาเรื่องกฎแห่งกรรมเถิด และเลือกการกระทำที่นำชีวิตให้สงบสุข ปลอดภัยไปรุ่งโรจน์ เบิกบานหรือจะเลือกการกระทำที่นำชีวิตให้ร้อนรน หนักอึ้ง เศร้าหมอง ทรมานทรมาน นี่คือผลของกรรมที่เกิดขึ้นเป็นผลภายในจิตใจ เป็นผลกรรมที่สำคัญยิ่งกว่าผลกรรมภายนอกอันเคลือบฉาบตาไม่ยั่งยืน ดังเช่นเงินทอง ลาภยศสรรเสริญ เกิดขึ้นอยู่ไม่นานก็เปลี่ยนแปลงไป

มนุษย์ทุกคนมีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมติดตามดุจเผ้าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งพาอาศัย เมื่อทำกรรมอันใดไว้ไม่ว่าจะ ดีหรือชั่วก็ตาม ต้องรับผลของกรรมนั้น

การมีความรู้และความเข้าใจกฎแห่งกรรมอย่างถูกต้อง ทำให้บุคคลรู้จักวิเคราะห์ตนเองและวิเคราะห์องค์ประกอบที่ทำให้ตนเผชิญสถานการณ์นั้น ๆ การวิเคราะห์ตนเอง ช่วยให้บุคคลไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์ ไม่มีปมเด่นหรือปมด้อย เข้าใจสถานภาพของตนตามความเป็นจริง

นักเรียนแต่ละคนในชั้นเรียน ย่อมมีฐานะความเป็นอยู่แตกต่างกัน ทั้งในทางเศรษฐกิจและทางสังคม ผู้ที่ยากจนอยู่ในครอบครัวที่แตกแยก ถ้ารู้จักวิเคราะห์ตนเอง ก็จะมีคามเพียร ความอดทน ความขยัน ประหยัด เพื่อจักพึ่งตนเองได้ นั่นคือการทำกรรมดี เขาจะไม่มาคอยน้อยเนื้อต่ำใจ เปรียบเทียบตนกับเพื่อนที่ร่ำรวยกว่า เสว้าโสภ รัชยา เก็บกุด หรือพูดจากระทบกระเทียบ ก้าวร้าว เพราะนั่นคือกรรมชั่ว มีแต่จะทำให้ตนตกต่ำลงไป

นักเรียนแต่ละคนมีระดับพัฒนาการทางสมองแตกต่างกัน มีทักษะและความสามารถแตกต่างกัน บางคนอ่านตำราและจดจำได้เร็ว จับประเด็นและแสดงออกได้ชัดเจน บางคนนั่งดูหนังสือจนตึกดิน แต่จับประเด็นและแสดงออกได้น้อย ถ้าเข้าใจกฎแห่งกรรม เราจะวิเคราะห์ได้ว่าความแตกต่างกันของมนุษย์นั้นเป็นธรรมชาติและเป็นธรรมดา ถ้าเขาใช้ธรรมะมาเป็นหลักในการฝึกหัดฝึกฝน เช่นใช้หลักอิทธิบาท ๔ ใช้วิธีการฝึกสมาธิและเจริญปัญญา เพื่อกำจัดความฟุ้งซ่านและความเศร้าหมองแห่งจิต นั่นคือการทำกรรมดีผลที่เกิดขึ้นย่อมประจักษ์ว่าผู้ปฏิบัติธรรมมีพัฒนาการขึ้นตามลำดับ

การเข้าใจกฎแห่งกรรม ทำให้บุคคลไม่ประมาท ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ผู้ใดฉลาดแล้ว ร่ำรวยแล้วย่อมตระหนักเสมอว่า ถ้าไม่ประกอบกรรมดีแล้ว ก็เท่ากับฉลาดแต่ไม่เฉลียว ทรัพย์สินแม้จะมีอยู่มากก็ย่อมหมดสิ้นไป

กรรมดีและกรรมชั่วบางครั้งเกิดผลเห็นทันตา บางครั้งเกิดผลช้า จนดูเหมือนว่า ไม่เกิดผลตามกรรมนั้น นักเรียนจึงไม่ควรสรุปว่าทำดีไม่ได้ดี หรือทำชั่วได้ดี และต้องตีความให้ตรงว่า “ได้ดี” นั่นคืออย่างไร ไม่ใช่ภาพลวงทางวัตถุ หรือความฟุ้งเฟ้อมาเป็นเกณฑ์ตัดสิน

ใจคนนั้นสำคัญที่สุด ทำกรรมดีเมื่อใด ใจก็สงบ บริสุทธิ์ผ่องแผ้วเมื่อนั้น ทำกรรมชั่วเมื่อใดไม่มีผู้รู้แต่ตนเองรู้อยู่แก่ใจ ก็จะมีใจวิตกกังวล ทุกข์ร้อนทันที

กรรมดี และกรรมชั่ว เหมือนเงาติดตามตัวคนทุกคน ผลของกรรมจึงเกิดตามการกระทำของคนเสมอ

ประเด็นอภิปราย

- เรื่องของกรรมและกฎแห่งกรรม มีความละเอียดลึกซึ้งหลายระดับ อีกทั้งยังเกี่ยวเนื่องกับหลักของการเวียนว่ายตายเกิด ซึ่งจะต้องศึกษากว้างขวางออกไปถึงกรรม ๑๒ ในระดับชั้นมัธยมศึกษา

ปีที่ ๕ นี้มุ่งให้ศึกษาเฉพาะกรรมดีและกรรมชั่ว นักเรียนจงอภิปรายการกระทำของปुरुชนคนธรรมดา ซึ่งในวันหนึ่ง ๆ อาจทำทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว เราจะใช้หลักศีล สมาธิ ปัญญากำกับพฤติกรรมของเราได้อย่างไร เพื่อให้ทำกรรมดีให้มากที่สุด

- มีตัวอย่างเรื่อง กรรมสนองกรรม ที่มีลักษณะเป็นเรื่องเล่า นิทานหรือเหตุการณ์ ในคอลัมน์หนังสือพิมพ์อยู่หลายกรณี นักเรียนลองหยิบยกกรณีเหล่านั้นมาอภิปรายในเชิงเหตุผล ที่พิสูจน์ได้จริง มากกว่าเหตุผลทางจิตวิญญาณ

ตัวอย่างกรณีที่พบมาก เช่นคนที่ทำรุนแรงสัตว์ด้วยวิธีใด มักจะต้องทุกข์ทรมานแบบเดียวกับ ที่ตนกระทำนั้น คนที่พูดหยาบคายต่อพ่อแม่มักโชคร้าย คนที่ช่วยเหลือผู้ทุกข์ยาก คนแก่ชรา มักจะได้โชคลาภ เป็นต้น

- ข้าราชการ ข้าราชการเมือง และชาวบ้านทั้ง มีแบบอย่างของผู้ที่ทำกรรมดี และทำกรรมชั่ว อยู่มาก ควรนำมาอภิปรายด้วยเหตุผลและไม่ละเมิดสิทธิส่วนบุคคลของเขา

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. นำประเด็นอภิปรายดังกล่าวข้างต้น มาศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมแล้วสนทนา อภิปราย จากข้อมูลที่ค้นคว้าได้ โดยครูเป็นผู้ช่วยชี้แนะ และสรุปกฎแห่งกรรม
๒. หากมีผู้ที่สนใจศึกษาเรื่องกฎแห่งกรรม ต้องการรู้และเข้าใจให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ควรเชิญ วิทยากร เช่นพระสงฆ์ อุบาสก อุบาสิกา มาบรรยายและตอบข้อซักถาม
๓. นักเรียนควรอ่านหนังสืออ่านเพิ่มเติมเกี่ยวกับ “กฎแห่งกรรม” แล้วนำมาสนทนา สรุปเรียบเรียงเป็นรายงาน
๔. นำเพลงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการทำดี และผลของการทำดี มาใช้เป็นกิจกรรมประกอบ และอภิปรายเนื้อหาของเพลงนั้น ๆ

คำถาม

๑. เราใช้เกณฑ์อะไรเป็นเครื่องตัดสิน ว่าบุคคลนั้นทำกรรมดีหรือกรรมชั่ว
๒. ถ้าสังคมใดมีคนส่วนใหญ่ประกอบกุศลกรรม สังคมนั้นจะมีสภาพอย่างไร และสังคม ที่มีคนส่วนใหญ่ประกอบอกุศลกรรมจะมีสภาพสังคมเช่นใด

๓.๒ ไตรลักษณ์

แนวคิดสำคัญ

ไตรลักษณ์ อธิบายความหมายของชีวิตซึ่งเป็นธรรมชาติและดำเนินไปตามกฎของธรรมชาติ ผู้ที่เข้าใจลักษณะที่แท้ของชีวิต ย่อมมีจิตสงบ รู้เท่าทันในเหตุ ปัจจัย และผลที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นผลพึงปรารถนาหรือไม่ก็ตาม เมื่อรู้ลักษณะที่แท้ของชีวิต บุคคลย่อมไม่ยึดติด ไม่หลงตน และไม่ตั้งอยู่ในความประมาท

ผู้ที่รู้และเข้าใจหลักของไตรลักษณ์ย่อมเป็นผู้มีอิสระทางจิตใจ

จุดประสงค์ของการเรียน

เมื่อนักเรียนศึกษาบทเรียนนี้แล้ว สามารถ

๑. มีความเข้าใจความหมายของไตรลักษณ์ โดยสัมพันธ์กับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตได้
๒. มาวิเคราะห์และตีความนำความหมายของ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา (ระดับสมมุติสัจจะมิใช่ระดับปรมาตตสัจจะ) สอดคล้องกับความเป็นธรรมชาติ ธรรมดาของชีวิต
๓. นำหลักไตรลักษณ์มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตและการแก้ปัญหา เพื่อความสงบทางจิตใจของตน และเพื่อเกิดความปรารถนาดีต่อกันและกันในสังคม

ไตรลักษณ์

นักเรียนลองออกไปยืนอยู่กลางแจ้ง แล้วเหลียวมองรอบกาย นักเรียนจะพบฉากและตัวละครสิ่งของ และปรากฏการณ์ธรรมชาติมากมายไม่ซ้ำกัน

เมื่อโลกหมุนไป ดวงตะวันที่ขึ้นสูงจากขอบฟ้า ไม่นานก็ตกต่ำลับหายไปในที่มืด แสงสว่างที่เรืองเรืองขึ้นที่ละน้อยจนสว่างจ้าก็เริ่มเลือนหาย โลกกลับกลายเป็นมืดมนอย่างน่ากลัว

หากนักเรียนได้อ่านข่าวหรือดูภาพข่าวจากหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ นักเรียนก็จะได้เห็นบุคคลหลายประเภทที่ดำเนินภารกิจแตกต่างกัน ดีบ้าง ชั่วบ้าง บางคนแสดงตนอย่างมีเกียรติ ทะนงองอาจ ช่มชู้คนอื่นอยู่ไม่นาน ก็เสื่อมสลายยศศักดิ์ ต้องอับอายขายหน้า ทุกข์ทรมานแสนสาหัส

ลูกไก่ตัวน้อยขนฟูวิ่งตามแม่ไก่หากินอยู่ไม่นาน ก็เติบโตกลายเป็นแม่ไก่ ออกไข่ ฟักตัวเป็นลูกหลานต่อ ๆ ไป บางตัวแข็งแรง บางตัวอ่อนแอ และตายเพราะโรคระบาด คนเลี้ยงจำใจ

เก็บไปฝังให้ห่างไกล

ใครคนหนึ่งที่เรารักมาก คิดว่าเขาต้องรักและซื่อสัตย์ต่อเราแต่เพียงไม่นาน เขาพบคนใหม่เขาก็เปลี่ยนใจ แม้จะรักและห่วงใยกลัวเขาจะถูกหลอก แต่ก็สุดจะห้ามหวงไว้ได้ เราพบเขาเรารักเขาแล้วเขาก็จากเราไป

ชีวิตเป็นเช่นนี้ ชีวิตไม่เคยอยู่คงที่ ทุกเวลاناที่มีแต่ความเปลี่ยนแปลง ชีวิตอุบัติขึ้นก่อรูปร่างจากจุดปฏิสนธิเล็ก ๆ แล้วเติบโตผ่านพบหลายสภาพการณ์ แล้วก็ดับสูญไป ชีวิตไม่เคยหยุดนิ่ง ไม่เคยอยู่คงที่ ทุกสภาวะ ก่อตัวขึ้น ตั้งต้นเติบโต แล้วก็เสื่อมสลาย

มนุษย์มิใช่ตุ๊กตาหรือหุ่น มนุษย์มีประสาทสัมผัสและอารมณ์ที่จะรับรู้ต่อสิ่งเร้ารอบข้าง มนุษย์มีร่างกายที่ต้องกินอยู่ขับถ่าย หิวกระหาย มนุษย์มีจิตใจที่อยากได้ไขว่คว้าแสวงหา เมื่อมนุษย์ต้องพลัดพรากจากสิ่งที่รัก ต้องผจญกับสิ่งที่ชิงชัง ต้องสูญเสีย ต้องถูกขัดแย้ง จนโกรธพยาบาท เรา่ร้อน ต้องทุกข์ ข่มขู่ กดขี่จนหวาดกลัว ชีวิตของมนุษย์จะหลีกเลี่ยงสภาพเหล่านี้ได้ไฉน

ทำนองเดียวกัน ไม่มีมนุษย์คนใดที่จะมีอำนาจสั่งการตนเองมิให้มีโรคภัยไข้เจ็บ มิให้แก่ไม่ให้ตาย ไม่สามารถควบคุมรูปร่างและความเป็นหนุ่มสาว ให้คงอยู่ชั่ววันรัตนกาล ไม่สามารถยึดติดว่าตัวฉันต้องเป็นหนึ่ง ตัวฉันต้องเด่น ต้องชนะ ต้องอยู่ยั่งยืน สิ่งที่ฉันสร้างมากับมือต้องเป็นของฉัน ใครจะมาฉกชิงยื้อแย่งไปไม่ได้ ฉันจะต้องครอบครอง เป็นเจ้าของคนเดียว กฎของธรรมชาติมีอยู่ว่า ภาวะของชีวิตทุกชีวิตจักเป็นเช่นใด ย่อมขึ้นกับเหตุและปัจจัย มาประกอบกับการกระทำทั้งสิ้น

ตัวอย่างที่กล่าวมานี้ เป็นคำอธิบายหลักไตรลักษณ์ ซึ่งเป็นหลักสำคัญของพระพุทธศาสนา เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในเรื่องของชีวิต ไตรลักษณ์ คือลักษณะ ๓ ประการของชีวิต ได้แก่

๑. อนิจจตา หรือ อนิจจัง ความเป็นของไม่เที่ยง ไม่คงตัว ไม่คงที่ เกิดขึ้นแล้วเสื่อมสลายไป
๒. ทุกขตา หรือ ทุกข์ ความเป็นทุกข์ ภาวะที่ถูกบีบคั้น ขัดแย้ง กดดัน ผิน สิ้นสูญ
๓. อนัตตตา หรือ อนตตา ความไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริงของมันเอง ไม่อยู่ในอำนาจบังคับขึ้นอยู่กัเหตุและปัจจัย

(พระเทพเวที : 2532)

ประเด็นอภิปราย

- ความหมายของไตรลักษณ์ ที่อธิบาย อนิจจัง ทุกข์ อนตตา นี้ มักถูกโต้แย้งว่า มีลักษณะการอธิบายที่เป็นปรัชญาสูงส่ง ยากต่อการเข้าใจ แท้จริงแล้ว ถ้านำทฤษฎีด้านจิตวิทยา พัฒนาการ หรือเหตุผลสาระทางชีววิทยามารับรอง ก็จะสรุปได้อย่างเดียวกัน ว่าวิถีชีวิตมนุษย์นั้น มีการเปลี่ยนแปลง มีปัญหา มีสาเหตุ องค์ประกอบและผลกระทบที่เหนือการควบคุมตามปกติ

ต้องใช้หลักการต่าง ๆ (ในพระพุทธศาสนา ใช้พระธรรมคำสอน) มาฝึกหัดอบรมตนให้เผชิญกับความเปลี่ยนแปลงและแก้ไขปัญหาก็ได้

- มีผู้กล่าวว่า พระพุทธศาสนาสอนให้คนมองชีวิตในแง่ร้าย เพราะเห็นว่า ความทุกข์เป็นลักษณะธรรมชาติธรรมดาของชีวิต แท้จริงแล้วการที่บุคคลศึกษาความทุกข์ลักษณะต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตได้ทำให้เขารู้เท่าทัน รู้สาเหตุปัจจัยของความทุกข์นั้น และรู้วิธีการที่จะแก้ไขความทุกข์นั้นได้ พระพุทธศาสนาไม่สนับสนุนให้คนเป็นสุขนิยม หรือทุกข์นิยม แต่สอนให้คนถือทางสายกลาง ความพอเหมาะพอดีที่เหมาะสมกับสภาวะการณ์นั้น ๆ

- มีผู้ตีความว่า หลักอนัตตา การไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่ของเรา นั้น สอนให้คนไม่รับผิดชอบ ไม่เห็นความสำคัญของตนเอง ข้อนี้อาจตรงกันข้าม ผู้ที่จะเข้าใจหลักอนัตตา ต้องรู้จักศึกษาวิเคราะห์ตนเองประเมินความสามารถและความสนใจของตนเองได้ แล้วปฏิบัติตนไปตามศักยภาพของตน ถ้าเขาวิเคราะห์และประเมินตนเองได้ถูกต้อง เขาจะไม่หลงลืมตัว ไม่ประมาท ไม่เบียดเบียนผู้อื่น เพราะเขาลดกิเลส ลดทิฐิความถือดี อวดดี เมื่อลดกิเลส ลดความยึดมั่นถือมั่นได้เมื่อใดชีวิตก็จะปลอดโปร่งสบาย เกิดกำลังใจที่จะบำเพ็ญความดีได้มากขึ้นเมื่อนั้น

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. แบ่งกลุ่มนักเรียนเป็น ๓ กลุ่ม เพื่อยกตัวอย่างหรือแต่งกรณีตัวอย่างของ อนิจจัง ทุกขัง และอนตตา กลุ่มละ ๑ เรื่อง
๒. นิมนต์พระสงฆ์ หรือผู้รู้มาเป็นวิทยากรบรรยาย
๓. นักเรียนสำรวจตนเอง และบันทึกความเปลี่ยนแปลงของกาย วาจา ใจ ตลอดจนความคิด อารมณ์ บันทึกปัญหาที่เป็นความทุกข์ บันทึกสภาวะที่อยู่เหนือการควบคุมตน ตลอดจนแนวทางของการนำหลักธรรมมาใช้แก้ปัญหาวินิ
๔. นักเรียนยกประเด็นอภิปรายมาศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

- ๐ นักเรียนได้ศึกษาบทเรียนนี้ เพื่อให้ได้คำตอบว่าชีวิตคืออะไร การนำหลักไตรลักษณ์มาเป็นแนวความคิด และแนวปฏิบัติช่วยให้นักเรียนมีสติยังคิดและไม่ประมาท

คำถาม

๑. ตามที่หนังสือพิมพ์ลงข่าวและภาพของสุภาพบุรุษและสุภาพสตรีหลายคน แม้อายุเกิน ๘๐ ปี แล้วก็ยังคงความหนุ่มสาวอยู่ได้นั้นจริงหรือไม่

๒. “สวมหัวโขนครู่แล้ว ถอดวาง” หมายความว่าอย่างไร จงยกตัวอย่างบุคคลในวงการธุรกิจ วงการเมือง หรือข้าราชการที่ต้องเปลี่ยนสถานะไปตามเวลาและเหตุการณ์

๓. ตอนหนึ่งของเพลงลูกทุ่งมีว่า “ที่ใดมีรักที่นั่นมีทุกข์ ไร้สุขเกิดกรรม ก็จริงเหมือนคำพระศาสดา....” หมายความว่าอย่างไร

๓.๓ เลี้ยงดูบิดามารดา

แนวคิดสำคัญ

ครอบครัว เป็นสถาบันที่สำคัญยิ่งของสังคม สมาชิกของครอบครัวต่างมีบทบาทและหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติต่อกันและกัน พ่อแม่มีบทบาทหน้าที่ในการอบรมเลี้ยงดูลูกด้วยรัก เข้าใจ เอาใจใส่และเสียสละ เมื่อลูกเติบโตขึ้นย่อมมีบทบาทหน้าที่ตอบแทนบุญคุณ ด้วยการสนองความมุ่งหวังอันดีงามของท่าน ช่วยเหลือการงานของท่าน และเอาใจใส่ดูแลท่านอย่างเต็มใจเต็มความสามารถ

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อศึกษาบทเรียนนี้แล้ว นักเรียนสามารถ

๑. วิเคราะห์บทบาทหน้าที่ ซึ่งเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันของบุคคลต่าง ๆ ในครอบครัวได้
๒. ทำนายผลเสียหรือสภาพปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้หากบุคคลในครอบครัวไม่ปฏิบัติบทบาทหน้าที่ของตน
๓. แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสถานภาพของตนเองในครอบครัวและประเมินตนเองได้ว่าได้ทำบทบาทหน้าที่ของตนดีเพียงใด
๔. นำความรู้จากบทเรียนไปปฏิบัติจริงในการเอาใจใส่ดูแลบิดามารดา

เลี้ยงดูบิดามารดา

บำรุงมารดาบิดา เป็นมงคลที่ ๑๑ ในมงคลสูตร คาทาบาลีว่า มาดาปิตุภูฏาณัน

“คน” เป็นสิ่งมีชีวิตที่อ่อนแอมาก เมื่อเกิดมาจะไม่สามารถช่วยตัวเองได้เลย และกว่าจะเติบโตจนช่วยตัวเองได้ก็ต้องเลี้ยงดูหลายปี แม้กระนั้นก็ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ จนกว่าจะจบ

การศึกษา มีอาชีพ มีรายได้และมีครอบครัว ตลอดเวลาที่พ่อแม่เลี้ยงดูลูกนั้น พ่อแม่ต้องอดทนต่อความยากลำบาก ต้องเสียสละความสุขส่วนตัว ต้องทำงานหนักเพื่อหารายได้เพิ่มขึ้น ต้องผจญกับปัญหาสารพัด เมื่อลูกร้องไห้ ลูกเจ็บป่วย ลูกเข้าเรียนต่อไม่ได้ และเมื่อได้เห็นลูกผิดหวังด้วยสาเหตุนานัปการ ความทุกข์ที่เกิดขึ้นเพราะลูกนั้นใหญ่หลวงและต่อเนื่องไม่ขาดสาย พ่อแม่อดทนได้เพราะพ่อแม่มีความรักลูก ความรักที่ลึกซึ้งซึ่งจริงใจต่อสายเลือดในอก ถ้าไม่รักแล้ว ลูกจะไม่มีวันเติบโตขึ้นมาเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้เลย

หากจะแยกแยะรักของพ่อแม่ที่มีต่อลูก ก็อาจจะเห็นองค์ประกอบของความรักนั้นได้ดังต่อไปนี้

๑. พ่อแม่รักลูกอย่างผูกพัน จิตใจของพ่อแม่แนบแน่นคิดถึงแต่ลูก เมื่อลูกอยู่ด้วยก็มีความสุขใจ เมื่อลูกจากไกลก็คิดถึง แม้ลูกจะประพฤติตนไม่เหมาะสม พ่อแม่ก็ยังรักและให้อภัย และหากลูกเป็นคนดีสมดังใจ พ่อแม่ก็มีความปลื้มปิติสุดจะพรรณนา พ่อแม่จึงเป็น “พระ” ที่ปกป้องคุ้มครองลูกในทุกสถานการณ์ ความรักของพ่อแม่จึงเป็น ความผูกพัน

๒. พ่อแม่รักลูกอย่างเสียสละ เมื่อลูกเกิดมาพ่อแม่ต้องทำงานหนักมากขึ้น ลดความสะดวกสบาย และลดการใช้จ่ายอย่างอื่นเพื่อจะได้มีเงินพอเลี้ยงลูก ดังมีคำกล่าวว่า “มีลูกหนึ่งคนจนไปเจ็ดปี” อันที่จริงแล้ว ค่าใช้จ่ายของลูกนั้นมีรอบด้านนับตั้งแต่ค่าอาหาร เสื้อผ้า ค่าเล่าเรียนและค่าใช้จ่ายส่วนตัวของลูก ลูกบางคนขอเงินพ่อแม่มาตั้งแต่เกิด จนตัวเองมีลูกแล้วก็ยังขอเงินพ่อแม่อยู่ยามลูกเจ็บป่วย ลูกมีความทุกข์ ผิดหวัง และพลาดพลั้ง พ่อแม่ก็ทุกข์ร้อน และทุ่มเททุกสิ่งทุกอย่างเพื่อให้ลูกมีความสุขดังเดิม พ่อแม่ยอมเหนื่อย ยอมเจ็บปวด และถ้าจะต้องยอมสละแม้ชีวิตพ่อแม่ก็ยอมทำเพื่อความสุขของลูกได้ ดังคำประพันธ์จากวรรณคดีเรื่อง อิเหนา ที่เราได้ท่องขึ้นใจมานานแล้วว่า “พี่ดังพฤชาพนาวัน จะอาสัญเพราะลูกเหมือนกล่าวมา” ความรักของพ่อแม่จึงเป็น ความเสียสละ

๓. พ่อแม่รักลูกอย่างห่วงใย ความห่วงใย คือ การที่เรามีใจพะวงอยู่ที่ตัวเขาเสมอ พ่อแม่นั้นมีความหวังดีและปรารถนาให้ลูกประสบความสำเร็จในการศึกษา มีงานทำ มีเกียรติเป็นที่ยอมรับในสังคม อยากให้ลูกเป็นคนดี เป็นคนน่ารัก ดังนั้นพ่อแม่จึงพยายามกระทำทุกอย่างที่จะให้ลูกเป็นตามที่หวัง บางครั้งอาจใช้วิธีการควบคุมและลงโทษ บางครั้งอาจใช้วิธีการลอบโยนเอาใจ และหลายครั้งพ่อแม่อาจจะแสดงความผิดหวัง เมื่อลูกมิได้ประพฤติดีดังที่คิดไว้ ลูกจึงต้องพยายามเข้าใจพ่อแม่ เข้าใจว่าท่านระแวงระวังเพื่อป้องกันความหลงผิดของลูก และเพื่อหาช่องทางแก้ไขข้อผิดพลาดเมื่อลูกได้หลงทางไป ความรักของพ่อแม่จึงเป็น ความห่วงใย ที่ทำให้ลูกมีความอบอุ่นมั่นใจ

ความรักของพ่อแม่ เป็นความรักที่บริสุทธิ์มากปานฉะนี้ จะมีลูกคนใดบ้างที่ใจแข็งเป็นหิน ไม่มีความรักหรือไม่มีความรู้สึกซาบซึ้งผูกพันห่วงใยพ่อแม่ หรือเป็นลูกที่คิดเอาแต่ได้เอาแต่ใจ

ตัวเองฝ่ายเดียว ลูกประเภทไม่รู้คุณพ่อแม่เช่นนี้ คงจะมีน้อย และไม่น่าจะมี ถ้าเขาได้เข้าใจหลักธรรมของพระพุทธศาสนา

ถ้อยคำที่ใช้ในพุทธธรรมนั้นเรียกว่ามารดาภิเษก บิดาภิเษก ดังพระดำรัสของพระพุทธเจ้าในมงคลที่ ๑๑ ว่า มาตาปิตุอุปัฏฐาน การบำรุงมารดาบิดาเป็นอุดมมงคล พระพุทธองค์ได้ทรงอธิบายว่า

“บุคคลใดหญิงชายได้ปฏิบัติมารดาบิดาให้เป็นสุขจัดว่าเป็นมงคลอันประเสริฐ เพราะมารดาบิดานั้นเป็นพรหม บุรพเทพ บุรพาจารย์ และอาหุไนยบุคคลของบุตร เนื่องด้วยเป็นผู้มีอุปการะมาก บำรุงเลี้ยงแสดงโลกนี้แก่บุตรทั้งหลาย มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า การปรนนิบัติมารดาบิดานั้นแล้ว บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญ นรชนใดเลี้ยงมารดาหรือบิดาโดยธรรม แม้เทพดาทั้งหลายก็ย่อมช่วยเหลือเชิดชู บุคคลใดเมื่อปรารถนาความพ้นทุกข์ เล็งเห็นประโยชน์ของตน พึงเลี้ยงดูมารดาบิดา อันเป็นกิจสูงสุดในการทุกเมื่อ”

การเลี้ยงดูมารดาบิดานั้น สามารถกระทำได้ดีทันทีแม้เมื่อนักเรียนยังอยู่ในวัยนี้ ไม่จำเป็นต้องรอให้ท่านแก่เฒ่าหรือรอให้นักเรียนมีรายได้เสียก่อน ลูกที่ดีย่อมบำรุงมารดาบิดา ดังนี้

๑. ดูแลท่านให้เป็นสุข การดูแลนี้อาจหมายถึง การเอาใจใส่ปรนนิบัติท่านให้มีความสุขกาย สบายใจ ปัจจุบันนี้นักเรียนยังต้องพึ่งท่านและอยู่ในความดูแลของท่าน นักเรียนก็สามารถตอบแทนคุณของท่านได้ด้วยการแสดงความเอาใจใส่ท่าน มีน้ำใจปรนนิบัติท่านในเรื่องการกินอยู่ การพักผ่อน การนั่งนอน และการออกกำลังกาย เพียงแต่นักเรียนหาเวลาอยู่ใกล้ชิดท่าน คุยกับท่าน ช่วยดูแล และรักษาพยาบาลเมื่อท่านป่วยไข้ สายตาและวาจาของเราที่แสดงความอาทร ห่วงใยท่านนั้นจะเปรียบเหมือนโอสถนานนอกที่รักษาและหล่อเลี้ยงจิตใจของพ่อแม่ได้อย่างวิเศษ ทั้งพ่อแม่และลูกต่างก็ต้องการความรักจากกันและกัน และถ้าฝ่ายใดมีความรู้สึกถูกทอดทิ้ง ฝ่ายนั้นก็จะมี ความว่าเหวโศดเดี่ยวและไม่มีความสุข ถึงแม้จะมีความมั่งคั่งสักเพียงใดก็ตาม

๒. ช่วยท่านทำกิจการงานตามกำลังและความสามารถ ลูกที่ดีย่อมไม่เกียจคร้านดูดาบปล่อยให้พ่อแม่ทำงานหนักทั้งงานบ้าน งานอาชีพและงานอื่น ๆ ลูกที่ยังเป็นนักเรียนมักจะอ้างว่าตนต้องเรียนหนังสือ ต้องคร่ำเคร่งกับการเรียนหนักมากอยู่แล้ว จะเอาเวลาที่ไหนไปช่วยพ่อแม่ทำงาน ข้ออ้างเช่นนี้แสดงความไม่มีน้ำใจ เพราะไม่มีนักเรียนคนใดในโลกที่เรียนอย่างหนักจนไม่มีเวลาทำงานอื่น การช่วยงานพ่อแม่ที่ท่านทำได้โดยการไม่ทำตนเป็นภาระของพ่อแม่ ช่วยผ่อนแรงพ่อแม่ ช่วยทำงานที่สามารถทำได้ ชักชวนพี่น้องให้ร่วมกันแบ่งเบาภาระของท่าน พ่อแม่ญาติที่มีลูกที่ดีเช่นนี้ย่อมมีกำลังใจ และสบายใจอย่างยิ่ง

๓. ดำรงวงศ์สกุล หมายถึง การรักษาเกียรติของตระกูลมิให้เสื่อมเสีย การตอบแทนคุณของพ่อแม่ในข้อนี้มีได้สอนให้ลูกมีความเยื่อหยิ่งในยศศักดิ์ของตระกูลของตน แล้วเหยียดหยามผู้ที่

ต่ำต่อยกว่า หากแต่ต้องการเน้นว่า ผู้เป็นบุตรธิดานั้นย่อมสืบสายโลหิตมาจากพ่อแม่ปู่ย่าตายายตามลำดับ ผู้เป็นบรรพบุรุษของเราย่อมได้สั่งสมคุณงามความดีไว้ และได้แก้ไขความผิดพลาดที่เกิดขึ้นในช่วงชีวิตหนึ่ง จนสามารถตั้งครอบครัวมาจนถึงรุ่นลูกหลาน แม้ว่าจะเป็นครอบครัวของคนสามัญยากจน นามสกุลไม่ไพเราะ ไม่มีชื่อเสียงโด่งดัง หรือจะเป็นครอบครัวที่สูงศักดิ์ มั่งมีเกียรติยศของวงศ์สกุลย่อมมีความสำคัญเสมอเหมือนกัน ลูกที่ดำรงวงศ์สกุลจึงต้องเป็นผู้ที่ละเว้นความชั่วอันจะทำให้เกิดความเสื่อมเสีย ต้องทำความดี อันจะทำให้เป็นที่ยกย่องและต้องเป็นผู้มีจิตยึดมั่นในคุณธรรม หากกระทำได้เช่นนี้ย่อมสามารถรักษาเกียรติของตระกูลไว้ได้

๔. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท คำว่าทายาท หมายถึง ผู้สืบสกุลหรือบุคคลผู้มีสิทธิ์ได้รับมรดก อันได้แก่ ทรัพย์สิน สิทธิ หน้าที่ และภาระต่าง ๆ ที่พ่อแม่ได้มอบให้เมื่อล่วงลับไปแล้ว ความเป็นทายาทนั้นได้บ่งบอกว่าลูกเป็นบุคคลสำคัญและเป็นผู้ที่ต้องรับผิดชอบต่อความมั่นคงของครอบครัวต่อไป ลูกจึงควรเป็นผู้มีศีลธรรมและมีวินัย สามารถควบคุมความประพฤติของตนมิให้หลงติดอยู่กับอบายมุขและมัวเมาประมาท ต้องมีความขยันหมั่นเพียร เพื่อให้ฐานะของครอบครัวเป็นปึกแผ่นอยู่ได้

ลูกผู้เป็นทายาทของพ่อแม่ต้องมีความรับผิดชอบอีกอย่างหนึ่ง คือ การรักษาความรักใคร่ปรองดองกันในครอบครัว พ่อแม่ที่มีลูกหลายคนย่อมหวังให้ลูกที่เติบโตขึ้นมามีความสามัคคีกันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และร่วมมือกันทำกิจการของครอบครัวให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น หากลูกทุกคนสามัคคีกันพ่อแม่ก็มีความสุขสบายใจ แต่ถ้าลูกทะเลาะวิวาทกัน แย่งแย่งทรัพย์มรดก เห็นแก่ตัวและไม่รับผิดชอบต่อภาระที่พ่อแม่มอบให้ พ่อแม่ก็จะรู้สึกกังวลและผิดหวังมาก

ในบางกรณี พ่อแม่บางคนอาจไม่มีทรัพย์สินมากนักที่จะยกให้ลูก แต่สิ่งที่พ่อแม่มอบให้แล้วคือ ร่างกาย ชีวิต จิตใจ นิสสัย สติปัญญา การอบรมให้รับผิดชอบชีวิต สิ่งเหล่านี้เป็น “สมบัติ” ที่ติดตัวลูกไปจนกว่าชีวิตจะหาไม่ ลูกจึงต้องดำเนินชีวิตให้มีคุณค่าคุ้มกับที่พ่อแม่ได้ประคับประคองเลี้ยงดูมา

๕. เมื่อพ่อแม่สิ้นชีวิตแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน การตอบแทนคุณของพ่อแม่ในขณะนี้แสดงให้เห็นว่าลูกมีความรับผิดชอบในการดูแลพ่อแม่ทั้งเมื่อมีชีวิตอยู่และเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว พ่อแม่และลูกได้อยู่ร่วมกันมานาน ลูกเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่และพ่อแม่แก่เฒ่าลงตามลำดับ ความคิดของคนแก่นั้นย่อมเป็นสุขกับอดีตและกังวลต่ออนาคต พ่อแม่จึงหวัง “ฝากผีฝากไข้” ไว้กับลูกของตน

การจัดพิธีกรรมทำบุญด้วยวิธีการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการฃาปนกิจ การทำบุญตักบาตร ถวายสังฆทาน การบริจาควัตถุทาน การบวช หรือการถือศีลภาวนา เพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้พ่อแม่ นั้น โดยเนื้อแท้แล้วเป็นเพียงวิธีการแสดงออกซึ่งความรัก ความผูกพันที่ลูกมีต่อพ่อแม่ น้ำที่ลูกกรวดน้ำแผ่ส่วนบุญไปให้พ่อแม่ แสดงถึงน้ำใจอันบริสุทธิ์ที่ลูกคิดถึงและอาลัยรักผู้ให้กำเนิดชีวิต

และเลี้ยงดู ผู้ที่ได้มาร่วมพิธีกรรมดังกล่าวนี้ ย่อมเกิดความปิติซาบซึ้ง อนุโมทนา ที่ลูกมีความกตัญญูทวดเวที่ต่อพ่อแม่

ผลดีอีกประการหนึ่งของการทำบุญอุทิศให้บรรพบุรุษ คือ การที่ผู้ทำบุญนั้นเองได้รับผลดีจากบุญที่ตนทำ การบริจาคทานเป็นการฝึกให้บุคคลลดความตระหนี่ มีความเมตตา เสียสละ การถือศีลภาวนาเป็นการฝึกควบคุมกาย วาจา ใจ การอุปสมบทเป็นการสืบพระศาสนาและเป็นโอกาสศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย จัดว่าเป็นบุญอันยิ่งใหญ่ ดังพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ว่า “เป็นสิ่งดีสองชั้นพลันปลื้มใจ แก่ผู้ให้และผู้รับสมถวิล” ดวงวิญญาณของผู้ล่วงลับจะได้รับส่วนกุศลที่ถูกอุทิศไปให้ได้จริงหรือไม่นั้น เป็นเรื่องที่นักเรียนต้องศึกษาพระอภิธรรมให้สูงยิ่งขึ้นไป เพื่อมีหลักในการพิสูจน์ แต่วิญญาณของลูกผู้ที่ทำบุญอุทิศให้พ่อแม่ย่อมได้รับผลบุญอย่างจริงแท้แน่นอน

อานิสงส์อีกประการหนึ่งของการทำบุญอุทิศให้พ่อแม่คือ การที่เด็ก ๆ รุ่นต่อไปได้เห็นบางอย่างของการเป็นลูกที่กตัญญู อนุสรณ์สถานหลายแห่ง เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล โบสถ์ ศาลาริมทาง ฯลฯ ที่ลูกผู้มีทรัพย์ได้สร้างอุทิศให้พ่อแม่ ย่อมเป็นสิ่งเตือนใจให้คนรุ่นหลังที่ได้รับประโยชน์จากสถานที่นั้นรำลึกถึง และถึงแม้จะเป็นครอบครัวที่ยากจนหากเด็ก ๆ ได้มีโอกาสไปร่วมพิธีทำบุญอุทิศให้บรรพบุรุษ เช่น อาจจะช่วยกันทำกับข้าวสัก ๑ อย่าง ไปถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์แล้วกรวดน้ำแผ่กุศลให้ท่าน เด็กก็จะจดจำไว้และปฏิบัติตามได้ การเห็นแบบอย่างที่ดีจึงเป็นการเรียนธรรมที่ได้ผลเช่นกัน

จากบทเรียนสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

การปฏิบัติหน้าที่ของบุตรโดยการบำรุงบิดามารดาให้มีความสุขกายสบายใจเมื่อมีชีวิตอยู่ และสุขสงบเมื่อล่วงลับไปแล้ว ย่อมเป็นมงคลอย่างยิ่งแก่ผู้ปฏิบัตินั้น นักเรียนจึงควรแสดงความรักพ่อแม่ ด้วยการดูแลรับใช้เอาใจใส่ท่านและปฏิบัติตนดี จึงจะได้ชื่อว่าเป็นลูกที่น่ารัก และเป็น “ลูกแก้ว” อย่างแท้จริง

คุณบิดมารดาเกินฟ้ากว้าง

รักลูกอย่างเสียสละเต็มพลัง
เมื่อลูกรู้แน่แท้พ่อแม่รัก
ด้วยการดูแลท่านไม่ทอดทิ้ง
อีกดำรงวงศ์สกุลหนุนเกียรติดียศ
ประพฤติตนสมเป็นทายาทนำ
เมื่อท่านแก่เฒ่าเฝ้าปรนนิบัติ
ลูกทำบุญอุทิศคิดแบ่งปัน

รักลูกอย่างผูกพันชีวันหวัง
รักลูกทั้งห่วงใยด้วยใจจริง
ลูกก็จักตอบแทนคุณทุกสิ่ง
กิจทุกสิ่งการงานช่วยท่านทำ
มิให้หมดค่าคนจนตกต่ำ
ความยั่งยืนยิ่งล้ำแก่พงศ์พันธุ์
เมื่อท่านสิ้นชีพขัดสูลู่สวรรค
พ่อแม่เนิ่นนับกุศลผลความดี

คนที่เลวทำร้ายใจพ่อแม่
คนที่รักเกิดชนกชนนี

คือคนเลวยิ่งแท้ทุกวิถี
คือคนมีคุณธรรมจงจำไว้

(สมณ อมรวิวัฒน์)

ประเด็นอภิปราย

- เมื่อนักเรียน และพ่อแม่มีอายุอยู่ในช่วงของวัยต่อไปนี้ นักเรียนผู้เป็นลูกสามารถบำรุงเลี้ยงดูพ่อแม่ได้ด้วยวิธีใดบ้าง

วัยของลูก	วัยของพ่อแม่
วัยเด็ก	วัยหนุ่มสาว
วัยรุ่น	วัยกลางคน
วัยหนุ่มสาว	วัยสูงอายุ
วัยกลางคน	วัยชรา

- ตามค่านิยมสมัยใหม่ เมืู่ลูกสมรสแล้วมักแยกครอบครัวออกไป ทำให้พ่อแม่ซึ่งแก่ชราแล้วถูกทอดทิ้งให้อยู่โดดเดี่ยว ขาดคนดูแลเมื่อเจ็บป่วย ตัวอย่างมีมากขึ้นในชนบท ซึ่งลูกชายหญิงต้องอพยพเข้ามาทำงานในตัวเมือง นักเรียนเตรียมคิดถึงอนาคตในเรื่องนี้อย่างไรบ้าง ในชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ได้มีคนชราที่ถูกบุตรหลานทอดทิ้งบ้างหรือไม่

- อภิปรายความในใจ

ลูกต้องการอะไรจากพ่อแม่

พ่อแม่ต้องการอะไรจากลูก

นักเรียนจะเลือกอย่างไรระหว่างการอยู่ในความควบคุมดูแลของพ่อแม่ กับการแยกตัวออกไปอยู่อย่างอิสระ จงบอกเหตุผลของการเลือก

- อภิปรายบทบาทและความรู้สึกส่วนตัวของลูกประเภทต่อไปนี้

ลูกคนโต	ลูกคนเดียว
ลูกคนกลาง	ลูกบุญธรรม
ลูกคนเล็ก	ลูกกำพร้า

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. รวบรวมข่าวและภาพจากหนังสือพิมพ์ที่เกี่ยวกับบทบาทของลูกกตัญญู, ภาพ และ เรื่องของคนชราที่ถูกทอดทิ้ง สถานสงเคราะห์คนชรา แล้ววิเคราะห์ เสนอความคิดเห็นต่อข่าว และเหตุการณ์นั้น ๆ

๒. เสนอและประเมินบทบาทของตัวนักเรียนเองในด้านต่อไปนี้

๒.๑ ความสำนึกในบุญคุณ และการตอบแทนคุณพ่อแม่

๒.๒ การปฏิบัติตนต่อพ่อแม่

๒.๓ การแก้ปัญหาขัดแย้งระหว่างตัวนักเรียนเองกับพ่อแม่ต่าง ๆ

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ นักเรียนวิเคราะห์เนื้อหาของบทเรียนนี้ แล้วนำหลักปฏิบัติ ๕ ข้อ ของการบำรง ฆราวาสมาปฏิบัติตามสภาพของตนให้เหมาะสม เริ่มปฏิบัติด้วยวิธีที่ง่ายและเพิ่มขึ้นตามลำดับ แต่ปฏิบัติต่อเนื่องสม่ำเสมอ แล้วสังเกตผลของการปฏิบัตินั้นหรือ

คำถาม

๑. การช่วยเหลือพ่อแม่ในการทำงานภายในบ้าน และงานอาชีพของครอบครัวนั้น เป็นการปฏิบัติตนของลูกที่ดี แต่ลูกมักจะอ้างว่าไม่มีเวลา นักเรียนหาเหตุผลได้หรือไม่ว่าข้ออ้างนั้น เป็นความจริง คนเราไม่มีเวลาที่จะทำความดีเลยเช่นนั้นหรือ

๒. การรักษาเกียรติยศของวงศ์ตระกูลนั้น หมายความว่าอย่างไร ถ้าเราอยู่ในสกุล ของชาวบ้านธรรมดา ไม่มีชื่อเสียงเกียรติยศ จะต้องปฏิบัติตามหลักธรรมนี้หรือไม่

๓. วันพ่อ และวันแม่ ตรงกับวันที่และเดือนอะไร นักเรียนเคยร่วมกิจกรรมในวันดังกล่าว หรือไม่ และเกิดความรู้สึกประทับใจอย่างไรบ้าง

๓.๔ การเลี้ยงดูบุตร

แนวคิดสำคัญ

บทบาทหน้าที่ของมนุษย์ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามวัยและกาลเวลา ระยะเวลาอันยาวนานของชีวิตได้กำหนดให้ผู้ที่ยังเยาว์และหนุ่มสาวมีหน้าที่ช่วยเหลือดูแลบิดามารดา เมื่อเติบโตขึ้นและแต่งงานสร้างครอบครัวเป็นหลักฐาน ก็มีหน้าที่เลี้ยงดูบุตรโดยยึดหลักธรรมเป็นแนวทาง ครั้นเมื่อมีบุตรก็ต้องทำหน้าที่ของพ่อแม่ที่ดี อบรมเลี้ยงดูลูกให้เจริญตามวิธีการที่ถูกที่ควรต่อไป

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อนักเรียนศึกษาบทเรียนนี้แล้ว สามารถ

๑. วิเคราะห์บทบาทหน้าที่ ซึ่งเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันของบุคคลต่าง ๆ ในครอบครัวได้
๒. ทำนายผลเสียและสภาพปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้ หากบุคคลในครอบครัวไม่ปฏิบัติหน้าที่ของตน
๓. มีความรู้ความเข้าใจในบทบาทของการเป็นพ่อ-แม่ และหลักธรรมที่เกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูบุตร

การเลี้ยงดูบุตร

แต่เดิมมา พ่อแม่มีวิธีเลี้ยงลูกแบบไทย ๆ เปี่ยมด้วยความรัก ความใกล้ชิดและความเอาใจใส่อย่างมากที่สุด เมื่อลูกยังเป็นทารกพ่อแม่เลี้ยงลูกน้อยด้วยวิธี “เฝ้าถนอม-กล่อมเกลี้ยง-เลี้ยงดู อุ้มชู-พุ่มพัก-รักษา” คำดังกล่าวนี้เป็นภาพพจน์ที่ฉายให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูก และชี้ชัดว่าพ่อแม่ต้องเหนียวยากอย่างยิ่งกว่าลูกจะเติบโตพอจะช่วยตนเองได้

เมื่อลูกเติบโตขึ้นเป็นเด็กเล็กและเด็กวัยรุ่น พ่อแม่ต้องเลี้ยงลูกให้มีสุขภาพดีทั้งทางร่างกายและจิตใจ ให้โอกาสศึกษาเล่าเรียนไปตามความถนัดและความสามารถ จัดสิ่งแวดล้อมที่ชักนำให้ลูกคิดและปฏิบัติในสิ่งที่ถูกที่ควร แนะนำและทำตนเป็นแบบอย่างที่ดี ป้องกันและแก้ไขข้อบกพร่องของลูก ช่วยเหลือแก้ปัญหาให้ลูกด้วยความรักและความเข้าใจที่ถูกต้อง

ปัจจุบันความบีบคั้นของปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้พ่อแม่ต้องห่างเหินและทอดทิ้งลูก เพราะความยากจน หรือความจำเป็นต้องทำมาหากินเพื่อจะมีรายได้พอเลี้ยงชีพ แม้พ่อแม่บางคน

จะมีฐานะมั่งคั่ง แต่ก็มักจะวุ่นวายอยู่ในวงจรธุรกิจและงานสังคม ปล่อยปละละเลยให้ลูกต้องอยู่ตามลำพัง คู่สมรสสมัยใหม่มักจะแยกเรือนออกมาตั้งครอบครัวใหม่ ทำให้เด็กต้องอยู่ห่างไกลจากปู่ตายาย เด็กถูกฝึกให้ช่วยเหลือตนเอง จึงรู้สึกห่างเหินไม่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพ่อแม่ ปัญหาของเด็กทุกวัย ในปัจจุบันจึงนับวันจะเพิ่มพูนขึ้น พ่อ แม่ และลูก ไม่มีความเข้าใจกัน ขัดแย้งกันอย่างรุนแรง ลูกเกิดความรู้สึกโดดเดี่ยว ว่าเหว่ หันไปหาเพื่อนและกลุ่มบุคคลอื่น ที่เป็นที่พักทางใจได้ ดังนั้น ผู้เป็นพ่อแม่จึงต้องตระหนักถึงความสำคัญของการเลี้ยงดูลูก พ่อแม่ต้องถือว่าเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบว่า นอกจากจะเลี้ยงลูกให้เติบโต มีสุขภาพแข็งแรงแล้ว พ่อแม่ต้องหล่อเลี้ยงน้ำใจของลูก ด้วยธรรม เพื่อให้เขาเติบโตขึ้นเป็นคนดีอีกด้วย

พระพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักสำหรับพ่อแม่ในการเลี้ยงดูลูกไว้ในธรรม เรื่องทิส ๖ ว่า พ่อแม่ ต้องอนุเคราะห์ลูก ๕ ประการคือ

๑. ห้ามทำความชั่ว
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
๔. หาคุ้มครองที่สมควรให้
๕. มอบทรัพย์ให้ตามโอกาสอันควร

หากวิเคราะห์หลักการเลี้ยงดูบุตร ข้อที่ ๑ และข้อที่ ๒ จะเห็นว่า พระพุทธองค์ได้ทรงเห็นว่า ผู้ที่เป็นพ่อแม่นั้นได้ผ่านเหตุการณ์และผจญกับปัญหาของชีวิตมานาน ได้เรียนรู้จากการศึกษาอบรมและเรียนจากหลักของพระพุทธศาสนาว่า สิ่งใดที่ดีจริง และสิ่งใดที่ชั่วร้าย และประสบการณ์ในชีวิตได้สอนว่า เมื่อใดที่ทำตัวเลวทรามต่ำช้า ชีวิตก็เสื่อม เมื่อใดทำความดี ชีวิตก็เจริญ ดังนั้น พ่อแม่จึงสามารถแนะนำสั่งสอนลูกได้โดยทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี และต้องมีความเข้าใจในสาเหตุของพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ลูกแสดงออกมา การห้ามทำความชั่วและจูงใจลูกให้ทำความดีนั้น ฟังดูผิวเผินอาจจะทำได้ง่าย แต่เมื่อปฏิบัติจริงพ่อแม่จะพบว่าทำได้ยากมาก ต้องอาศัยเทคนิควิธี และหลักการต่าง ๆ หลายประการจึงจะประสบผลสำเร็จ การกระทำที่พ่อแม่เห็นว่าดีและชั่ว ลูกอาจจะเห็นตรงกันข้าม เพราะต่างวัย ต่างประสบการณ์กัน วิธีการห้ามและวิธีการสนับสนุนที่พ่อแม่ใช้กับลูกแต่ละคนก็ไม่เหมือนกัน การให้รางวัล การลงโทษ และการป้องกันแก้ไขปัญหาของลูกก็เป็นวิธีการที่พ่อแม่ต้องศึกษาและวางแนวทางที่เหมาะสมสำหรับลูกทั้งสิ้น ทางสายกลางที่จะก่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันระหว่างพ่อแม่และลูก คือ การเดินตามแนวทางพุทธธรรม หลักการของพระพุทธศาสนาเป็นสัจจะที่ใช้เป็นพื้นฐานของการตัดสินใจประพฤติปฏิบัติได้อย่างดีที่สุด ดังนั้น ถ้าพ่อแม่ลูกมีความสนใจศึกษาและปฏิบัติธรรมเยี่ยงพุทธศาสนิกชนที่ดี การละเว้นชั่ว และการทำความดี ก็เป็นสิ่งที่ทำได้ง่ายและปราศจากความขัดแย้ง



หลักการเลี้ยงดูลูกข้อที่ ๓ คือ การให้ศึกษาศิลปวิทยา ขอนี้นับว่าเป็นภารกิจหนักของพ่อแม่ แต่ทุกคนก็ยอมรับว่าในหน้าที่ที่สำคัญ และเห็นว่าการศึกษเล่าเรียนจะช่วยให้ลูกมีวิชาสำหรับเลี้ยงชีพ พ่อแม่จึงยอมลงทุนใช้จ่ายเพื่อการศึกษาของลูกเป็นระยะเวลายาวนาน จึงส่งลูกเข้าเรียนในโรงเรียน หรือมิฉะนั้นก็ให้ลูกได้ศึกษาวิธีการทำมาหากินภายในครอบครัว และภายในชุมชนที่อาศัยอยู่ การศึกษาตามนัยของพระพุทธศาสนา มิได้มีความหมายเพียงการเรียนวิชาการและวิชาชีพเท่านั้น หากแต่รวมถึงการฝึกฝนอบรมกาย วาจา ใจ อีกด้วย การที่พ่อแม่สนับสนุนให้ลูกได้ศึกษาศิลปวิทยาจึงเป็นการเลี้ยงลูกให้มีความรู้ ความคิด ความสามารถ และความดี

เมื่อลูกเติบโตเป็นผู้ใหญ่และสำเร็จการศึกษาแล้ว ภาระของพ่อแม่ก็ยังไม่จบสิ้น ความห่วงใยทำให้พ่อแม่ต้องคิดเตรียมการให้ลูกได้มีคู่ครองที่เหมาะสมต่อไป จัดได้ว่าเป็นหลักการเลี้ยงดูลูกข้อที่ ๔ ในสมัยก่อนพ่อแม่มีอำนาจในการตัดสินใจเลือกคู่ครองสำหรับลูกของตน หากเป็นลูกชาย พ่อแม่ก็จะหากุลสตรีที่มีคุณสมบัติดีพร้อม มีชาติกำเนิดและฐานะที่คู่ควร มาเป็นลูกสะใภ้ และหากเป็นลูกสาว พ่อแม่ก็ย่อมต้องจัดการให้ได้แต่งงานกับชายหนุ่มที่บวชเรียนแล้ว มีความรู้ ความสามารถ ความประพฤติดี ฐานะดี เหมาะสมที่จะเป็นผู้นำครอบครัวได้ การแต่งงานของหนุ่มสาวสมัยก่อนจึงมีลักษณะแบบ “คลุมถุงชน” เป็นส่วนใหญ่ และมีได้ก่อให้เกิดปัญหามากนักในสภาพของสังคมสมัยนั้น

ปัจจุบันนี้ แนวความคิดในการเลือกคู่ครองได้เปลี่ยนแปลงไป หนุ่มสาวมีโอกาสนพบปะกันมากขึ้น กิจกรรมทางสังคมและการศึกษาเล่าเรียนช่วยให้ได้ทำงานร่วมกัน ได้รู้เห็น เปรียบเทียบ

และเข้าใจความคิดนิสัยของกันและกัน ทั้งชายและหญิงจึงต่างรู้สึกว่าคุณเองมีสิทธิ์ที่จะเลือกคู่ครองของตนมากขึ้น แต่ถ้าจะพิจารณาให้ลึกซึ้งแล้วจะเห็นได้ว่าคนหนุ่มสาวต้องฟังคำแนะนำ และขอคำปรึกษาจากพ่อแม่อยู่มาก เพราะพ่อแม่หรือผู้ปกครองได้ผ่านชีวิตการแต่งงานมาก่อน ได้เห็นปัญหา และได้เผชิญสถานการณ์ต่างๆ จนสามารถแนะนำลูกเพื่อป้องกันความผิดพลาดอันเกิดขึ้นได้ พ่อแม่จึงควรสนใจและเอาใจใส่ในความประพฤติของลูก สังเกตการคบเพื่อน การเที่ยวเตร่กับเพื่อนต่างเพศ และพร้อมที่จะเป็นผู้ให้คำปรึกษาที่ดีของลูก หากทำได้เช่นนี้ลูกย่อมมีความไว้วางใจ และพ่อแม่ลูกก็จะมีใจเข้ากัน ทำให้ลูกมีสติยังคิดและเลือกคู่ครองได้ดีขึ้น

หลักการเลี้ยงดูลูกข้อที่ ๕ คือ การมอบทรัพย์สินสมบัติให้ตามโอกาสอันควร ธรรมเนียมนี้หมายความว่า พ่อแม่ย่อมมีภาระในการที่ต้องช่วยเหลือสนับสนุนลูกทั้งทางด้านจิตใจและทางด้านวัตถุ เมื่อลูกยังเล็กและพึ่งตนเองไม่ได้ พ่อแม่ก็ต้องให้เงินเพื่อใช้จ่ายตามฐานะของครอบครัว มีน้อยให้น้อย มีมากให้มาก แต่ไม่สอนลูกให้ฟุ้งเฟ้อเห่อเหิม ครั้นลูกเติบโตขึ้น มีครอบครัวเป็นหลักฐานลูกก็ยังคงต้องการความช่วยเหลือจากพ่อแม่อยู่ ดังนั้น หากพ่อแม่มองเห็นความจำเป็นที่แท้จริงของลูกก็ควรจัดสรรทรัพย์สินที่มีอยู่ให้ เช่น ให้เงินเพื่อนำไปลงทุน ช่วยเหลือให้มีโอกาสผ่อนซื้อที่ดินและปลูกบ้าน ช่วยค่าใช้จ่ายเมื่อยามที่ครอบครัวของลูกขาดแคลน เป็นต้น

การที่พ่อแม่จำเป็นต้องจ่ายทรัพย์สินให้แก่ลูกตามโอกาสอันควรนี้ ย่อมเป็นข้อผูกพันที่พ่อแม่ต้องสร้างรากฐานของครอบครัวให้มั่นคง พ่อแม่ต้องรู้จักประหยัดและออมทรัพย์ เพื่อจะได้มีเงินเหลือหรือมีทรัพย์สินเพียงพอที่จะเลี้ยงดูลูกจนกว่าจะพึ่งตนเองได้ เมื่อพ่อแม่แก่เฒ่าลงก็ย่อมจัดทรัพย์สินไว้เป็นมรดกของลูกหลาน อันแสดงถึงความห่วงใยที่พ่อแม่มีต่อลูก แม้สิ้นชีวิตแล้วก็ยังต้องการให้ลูกมีความสุข การให้ทรัพย์สินแก่ลูกนี้ พ่อแม่ก็ต้องกระทำตามความจำเป็น ไม่ตามใจลูกจนเสียนิสัย หรือไม่ตระหนี่เกินไปจนลูกมีความขี้ดสัน ความพอเหมาะพอควรเป็นสิ่งที่พ่อแม่ต้องคำนึงถึงเสมอ

อย่างไรก็ตาม พ่อแม่สมัยนี้บางคนมีความเห็นว่า วิธีการเลี้ยงดูลูกที่ดีควรมุ่งเน้นให้ลูกพึ่งตนเองมากที่สุด และตัวพ่อแม่เองก็มีความยากจน ส่วนใหญ่ไม่มีทรัพย์สินมรดกใด ๆ ที่จะให้แก่ลูก บางครั้งต้องกู้ยืมเงินมาเพื่อจะให้ลูกได้ศึกษาเล่าเรียน การที่ไม่สามารถจะให้ทรัพย์สินแก่ลูกได้มิเป็นการผิดหลักธรรมข้อนี้หรือ คำตอบคือไม่น่าจะผิด เพราะสาระสำคัญของธรรมข้อนี้อยู่ที่ความรับผิดชอบของพ่อแม่ต่อการสนับสนุนค่าจุนลูกในทางที่ควรและในทางสายกลาง หากพ่อแม่พอจะมีกำลังทรัพย์สินสำหรับช่วยเหลือลูกได้ก็ควรถือเป็นภาระหน้าที่ ไม่นำเงินไปใช้จ่ายฟุ่มเฟือยในด้านอื่นที่ไม่จำเป็น และทอดทิ้งให้ลูกต่อสู้ไปตามยถากรรม หลักการเลี้ยงดูลูกในข้อที่ ๕ นี้ จึงเน้นความเอาใจใส่และความรับผิดชอบของพ่อแม่นั่นเอง

พ่อแม่สามารถให้ทรัพย์สิน ๒ ประเภทแก่ลูก ประเภทแรก คือ โลภียทรัพย์สิน ได้แก่ เงินทอง บ้าน ที่ดิน ทรัพย์สินประเภทนี้ผู้รับอยากได้โดยไม่รู้จักพอ เมื่อได้มาแล้วหากขาดศีลธรรมก็อาจ

เสื่อมสูญไปได้โดยง่าย พ่อแม่จึงควรมอบทรัพย์อีกประเภทหนึ่ง คือ อริยทรัพย์ ได้แก่ ธรรมอันเป็นแก่นสาร หากลูกได้รับอริยทรัพย์ และนำไปปฏิบัติจริงในการดำเนินชีวิตอย่างคัมค่า ลูกก็จะมีชีวิตมั่นคงราบรื่นตลอดไป

คำบรรยายในโตโยปุตตสูตร กล่าวไว้ว่า “ขึ้นชื่อว่าบุตรนั้นมี ๓ ประเภท คือ **อภีชาตบุตร** บุตรผู้เข้าถึงธรรม และมีคุณสมบัติดียิ่งกว่าพ่อแม่ **อนุชาตบุตร** บุตรผู้ดำรงธรรม และมีคุณสมบัติเสมอด้วยพ่อแม่ และ**อวชาตบุตร** บุตรผู้ปราศจากธรรม มีคุณสมบัติด้อยกว่าพ่อแม่ ทำให้วงศ์สกุลเสื่อมสูญ

บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมปรารถนาอภีชาตบุตร และอนุชาตบุตร ไม่ปรารถนาอวชาตบุตรผู้ตดสกุล บุตรเหล่านี้นั้น มีพร้อมอยู่ในโลก บุตรเหล่าใดเป็นอุบาสก มีศรัทธาถึงพร้อมด้วยศีล รู้ถ้อยคำ (ของยาจก) ปราศจากความตระหนี่ บุตรเหล่านั้นย่อมไพบรโชนในบริษัททั้งหลาย เหมือนพระจันทร์พ้นจากก้อนเมฆ ไพบรโชนอยู่”

การเลี้ยงดูบุตรจึงเป็นเหตุแห่งความเจริญ ดังนี้

จากบทเรียน สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

๑. พ่อแม่เป็นพรหมของลูก จึงต้องเลี้ยงดูบุตรตามธรรมพรหมวิหาร ๔ คือ มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

๒. พ่อแม่มีปัจจัยในการเลี้ยงดูบุตร ๒ อย่าง คือ การเลี้ยงด้วยามิส เช่น ให้อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย เป็นการเลี้ยงดูให้ร่างกายเจริญเติบโต ปัจจัยอีกอย่างหนึ่ง คือ การเลี้ยงลูกด้วยธรรม เป็นการเลี้ยงดูด้วยการให้อโวาท คำสั่งสอน แนะนำปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ทั้งทางโลกและทางธรรม เลี้ยงลูกด้วยความรัก ความเอาใจใส่และความเข้าใจอย่างดี

๓. วิธีการเลี้ยงดูลูกของพ่อแม่ย่อมมีผลกระทบต่อความคิด จิตใจ และความประพฤติของลูก พ่อแม่จึงต้องมีความรับผิดชอบที่จะปฏิบัติตามภาระหน้าที่ของตน และยึดหลักความพอเหมาะพอดี ตามธรรมในพระพุทธศาสนา

ประเด็นอภิปราย

- จงอภิปรายสำนวนและคำพังเพยต่อไปนี้
- พ่อแม่เลี้ยงลูกให้เป็นโจร
- อ้ายลูกพ่อแม่ไม่สั่งสอน
- ลูกนอกคอก
- ลูกแก้ว
- ลูกเสือลูกตะเข้
- รักวัวให้ผูก รักลูกให้ตี

- พ่อแม่ควรมีวิธีการห้ามปรามลูกอย่างไร เมื่อเห็นว่าลูกกำลังหลงใหลในอบายมุข
- ตามความคิดเห็นของคนรุ่นใหม่ พ่อแม่ควรมีวิธีการลงโทษลูกอย่างไร เมื่อลูกกระทำความผิด
- อภิปรายขอบเขตและวิธีการเลี้ยงลูกที่พ่อแม่ “ไม่ตามใจ” และ “ไม่บังคับใจ” เกินไป

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. วิเคราะห์ข่าวและเหตุการณ์ที่เป็นกรณีปัญหาดังต่อไปนี้
 - ๑.๑. พ่อแม่ใช้ให้ลูกที่ยังอายุน้อยไปขายแรงงานหรือประกอบมิจาชีพ
 - ๑.๒. เด็กเร่ร่อน และเด็กที่ถูกทอดทิ้ง ในสถานเลี้ยงเด็ก มีพฤติกรรมและมีปัญหาอย่างไร จะแก้ไขได้อย่างไร
๒. สำรวจและยกแบบอย่างของพ่อแม่ที่ดีในชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ หรือมีการสัมภาษณ์บุคคลที่นักเรียนคิดว่าเป็นพ่อแม่ตัวอย่าง แล้วนำมาเสนอในชั้นเรียน

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

- ๐ นักเรียนยังมิได้อยู่ในสถานะที่จะแสดงบทบาทหน้าที่ตามบทเรียนนี้ แต่นักเรียนสามารถศึกษาหลักธรรม และทำความเข้าใจเป็นแนวคิดพื้นฐานไว้ สำหรับอนาคต

คำถาม

๑. จงใส่หมายเลขแสดงลำดับความสำคัญของสิ่งต่อไปนี้ต่อการอบรมเลี้ยงดูบุตร (๑-๑๐)
 - ปัจจัยสี่ ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค
 - เงิน
 - ของเล่น
 - ความใกล้ชิด ดูแล เอาใจใส่
 - การสนทนาปราศรัย
 - ความรัก
 - คำสั่งสอน
 - รักวัวให้ผูก รักลูกให้ตี
 - เครื่องประดับ
 - รถจักรยานยนต์
๒. นักเรียนมีเหตุผลอย่างไรในการจัดลำดับความสำคัญในข้อ ๑

๓.๕ เลี้ยงดูคู่ครอง (สงเคราะห์คู่ครอง)

แนวคิดสำคัญ

การที่ชายและหญิงตัดสินใจใช้ชีวิตคู่ร่วมกันเริ่มต้นสร้างครอบครัวให้มั่นคง ต่างฝ่ายจึงต้องมีหลักธรรมประจำใจ ปฏิบัติตนเพื่อเป็นคู่ครองที่รักใคร่ปรองดองกัน บำรุงรักษาหน้าใจกัน ปรับตัว และเข้าใจกัน เพื่อจะได้รักกันยั่งยืน ความรับผิดชอบ และการปฏิบัติตนตามบทบาทหน้าที่ให้เหมาะสมและสมบูรณ์ จะบังเกิดผลให้คู่ครองมีความสุข เจริญรุ่งเรืองเป็นที่พึงของบุตรธิดาสืบไป

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อศึกษาบทเรียนนี้แล้ว นักเรียนสามารถ

๑. วิเคราะห์บทบาทหน้าที่ซึ่งเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันของบุคคลต่าง ๆ ในครอบครัวได้
๒. ทำนายผลเสียหรือสภาพปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้หากบุคคลในครอบครัวไม่ปฏิบัติบทบาทหน้าที่ของตน
๓. เสนอตัวอย่างของคู่สามีภรรยาที่ปฏิบัติตนตามมงคลข้อนี้และสามารถอธิบายผลดีของ

เลี้ยงดูคู่ครอง

หลักธรรมของพระพุทธศาสนาสอนหลักสมชีวิตาธรรม ๔ อันเป็นหลักที่แสดงความเหมาะสมของคนที่เป็นคู่ครองกันว่า หญิงชายที่เหมาะสมกันมีลักษณะ ดังนี้

๑. สมสัทธา เป็นผู้มีความเชื่อ มีศรัทธา เสมอเหมือนกัน
๒. สมสীลา เป็นผู้อยู่ในศีลในธรรม เสมอเหมือนกัน
๓. สมจาคา เป็นผู้เสียสละ เอื้อเฟื้อ เสมอเหมือนกัน
๔. สมปัญญา เป็นผู้มีความรู้ ความรู้ เสมอเหมือนกัน

การที่สามารถเลือกคู่ครองได้ตามเกณฑ์ของทางโลกนั้น ไม่มีความแน่นอนนัก เพราะลาม ยศ สรรเสริญ สุข อาจเสื่อมไปได้ทุกเวลา หากบุคคลนั้นขาดธรรมในจิตใจ การหย่าร้างของคู่สมรสจำนวนมากเกิดขึ้นเพราะแต่ละฝ่ายนั้นขาดคุณธรรม และความทุกข์ที่เกิดจากความผิดพลาดของชีวิตสมรสนั้นเป็นความเศร้า เจ็บปวด น่าสงสารอย่างยิ่ง

พระพุทธเจ้าได้ทรงเล็งเห็นความสำคัญของผู้ที่มีครอบครัวเช่นนี้ จึงได้แสดงธรรมสำหรับการครองเรือน ๔ ประการ คือ สัจจะ ความซื่อสัตย์จริงใจต่อกันและกัน ทมะ การฝึกข่มใจและควบคุมจิตใจ ขันติ ความอดทน ไม่ทอดทิ้งต่อความยากลำบาก และจาคะ ความเสียสละไม่เห็นแก่ตัว

เมื่อหนุ่มสาวแต่งงานกันแล้ว ทั้งสามีและภรรยาต่างก็มีความรับผิดชอบต่อกันและกัน ดังนั้น การปฏิบัติตนที่ถูกต้องทำนองคลองธรรม จึงทำให้ชีวิตครอบครัวมีความราบรื่น จัดว่าเป็นมงคลอย่างยิ่ง

ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนกุลบุตรเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นมงคลที่ ๑๓ จึงมีใจความว่า “การสงคห การสงเคราะห์ภรรยา จัดว่าเป็นมงคลอันประเสริฐ” แต่ปัจจุบันนี้สภาพความเป็นอยู่ในครอบครัวได้เปลี่ยนแปลงไป สามีและภรรยาต่างก็ต้องช่วยเหลือกันก่อร่างสร้างตัว ต้องรู้จักปรับตัวและต้องมีหลักใจที่จะประคับประคองชีวิตสมรสให้ราบรื่น ดังนั้น ธรรมอันเป็นมงคลข้อนี้จึงมีความหมายกว้างขวางเป็นการเลี้ยงดูคู่ครอง

ธรรมเรื่องทศ ๖ ได้อธิบาย ปัจฉิมทศ (ทศเบื้องหลัง) ในประเด็นว่าด้วยหน้าที่ของสามีและภรรยาไว้อย่างชัดเจน ดังจะขอยกมาอธิบายเพิ่มเติมต่อไปนี้

ก. สามีพึงบำรุงภรรยา สามีที่ดีพึงปฏิบัติต่อภรรยา ๕ ประการ คือ

๑. พึงยกย่องให้เกียรติสมกับฐานะที่เป็นภรรยา ปัจจุบันนี้ ค่านิยมของสังคมไม่สนับสนุนให้ผู้ชายมีภรรยาหลายคน ดังนั้นปัญหาเรื่อง “เมียแต่ง” และ “เมียเก็บ” จึงน่าจะเบาบางลง เมื่อผู้ชายมีภรรยาเพียงคนเดียว จึงไม่ควรข่มขู่และกดขี่ภรรยาเยี่ยงทาส สามีควรปฏิบัติตนเช่นสุภาพบุรุษยกย่องเชิดชูให้สมกับเป็นคู่ชีวิตอย่างแท้จริง

๒. ไม่ดูหมิ่น การปฏิบัติตนข้อนี้มีความสอดคล้องต่อเนื่องกับข้อ ๑ สามีบางคนถือตนว่ามีวิญญู ความสามารถมากกว่าภรรยา และเห็นว่าตนเป็นผู้นำของครอบครัว ซึ่งก็เป็นธรรมเนียมไทยที่สามีต้องเป็นช้างเท้าหน้า ภรรยาต้องเป็นช้างเท้าหลัง แต่สามีก็ต้องยอมรับว่าภรรยานั้นย่อมมีความคิดและมีความเห็นของตน เมื่อเกิดปัญหาใด ๆ สามีภรรยาควรปรึกษาหารือกัน ยอมรับฟังความคิดเห็นของกันและกัน ไม่ถือว่าหน้าที่ของภรรยา คือ ทำกับข้าว กวาดบ้าน และเลี้ยงลูกเท่านั้น

๓. ไม่นอกใจ ความซื่อสัตย์จริงใจต่อกันและกันเป็นคุณสมบัติที่สำคัญมากของคู่สามีภรรยาครอบครัวจะแตกสลาย หากต่างฝ่ายต่างไม่สามารถไว้วางใจกันได้ ชีวิตมีแต่ความหวาดระแวง สงสัยภรรยาไม่มีความมั่นใจว่าสามีจะเลี้ยงดูตนไปนานสักเท่าใด การนอกใจภรรยาจึงเป็นต้นเค้าของมรสุมชีวิตครอบครัวเป็นสาเหตุของสภาพบ้านแตก และมีผลร้ายต่อชีวิตจิตใจของลูกอย่างร้ายแรง

๔. มอบความเป็นใหญ่ในบ้านให้ การตีความคำว่า “เป็นใหญ่ในบ้าน” นี้ น่าจะหมายถึง ความรับผิดชอบภายในบ้าน เช่น ภาระด้านการใช้จ่ายและการออมทรัพย์ กิจการบ้านเรือน เช่น การดูแลความสะอาด อาหารการกิน การเลี้ยงดูบุตร การดูแลรักษาเมื่อสมาชิกในครอบครัว เจ็บป่วย เป็นต้น ครอบครัวไทยในสมัยก่อนนั้นพ่อบ้านมักจะมอบบุญแจกบ้านที่เก็บทรัพย์สินไว้ให้ภรรยา เพื่อแสดงความรักความไว้วางใจและมอบอำนาจการดูแลบ้านเรือนไว้ให้ ภรรยาจึงมีฐานะเป็น แม่บ้าน แม่เรือน และแม่ศรีเรือน

๕. หาเครื่องประดับมาให้ตามโอกาส ความหมายข้อนี้อธิบายได้ว่าสามีที่ดีควรรู้จัก เอาใจและเอาใจใส่ภรรยา การแสดงว่าคิดถึงและเอาใจใส่นั้นนอกจากจะแสดงความสนใจใน ความทุกข์ ความสุข ความเจ็บไข้ ความลำบากของภรรยา และมีปิยวาจาปลอบโยนให้คลายทุกข์แล้ว การให้สิ่งของเล็ก ๆ น้อย ๆ อาจจะเป็นดอกไม้ เสื้อผ้า เครื่องประดับ ตามควรแก่ฐานะของ ครอบครัว ก็จะทำให้ภรรยารู้สึกชุ่มชื่นใจอย่างมาก ทั้งนี้ได้หมายความว่า การให้วัตถุสิ่งของ จะมีค่ากว่าความดีงามในจิตใจ เพราะเครื่องเพชรเครื่องทองจะมีความหมายอะไรหากสามีประพฤติตน เลวทราม หลงในอบายมุข และไม่ซื่อสัตย์

ธรรมในทิศ ๖ ในข้อปัจฉิมทิศนี้ เมื่อได้สั่งสอนการปฏิบัติตนของสามีแล้วก็ยังได้แนะวิธี ปฏิบัติตนของภรรยาอีกด้วย ดังนี้

ข. ภรรยาอย่ามอมเมาเคราะห์สามี ภรรยาที่ดีพึงปฏิบัติต่อสามี ๕ ประการ คือ

๑. จัดการงานดี การงานในบ้านนั้นมีอยู่หลายอย่าง เช่น การจัดบ้านให้สะอาดเป็น ระเบียบเรียบร้อย การจัดหาอาหารเครื่องนุ่งห่มสำหรับสามีและลูก การดูแลรักษาบุคคลในครอบครัว ยามป่วยไข้ เป็นต้น หน้าที่ของภรรยาจึงต้องเป็นกุลสตรี เป็นแม่ศรีเรือนคือ ต้องสามารถจัดการ งานของบ้านได้เรียบร้อยเพื่อแบ่งเบาภาระของสามี ช่วยทำให้บ้านสะอาด สงบ แจ่มใสน่าอยู่ เป็นการสร้างบรรยากาศภายในบ้านด้วยการทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์

๒. สงเคราะห์ญาติมิตรของสามีด้วยดี เมื่อหญิงสาวแต่งงาน นอกจากจะเปลี่ยนแปลง บทบาทจากเป็นโสดไปเป็นภรรยาแล้ว ยังมีบทบาทอีกอย่างหนึ่ง คือ การเป็นสะใภ้ สามีและ ภรรยาต่างก็มีพ่อแม่ พี่น้องญาติมิตรของตนเอง แม้ว่าการแต่งงานจะเป็นเรื่องของคู่สมรสเท่านั้น แต่คู่สมรสก็ไม่สามารถจะตัดขาดจากญาติมิตรของทั้งสองฝ่ายได้ คู่สมรสบางคู่ต้องไปอยู่บ้าน ของฝ่ายภรรยา และบางคู่ต้องไปอยู่บ้านของฝ่ายสามี ต้องปรับตัวอย่างมากในการที่ต้องไปอยู่กับ พ่อแม่พี่น้องของอีกฝ่ายหนึ่ง และมักจะเกิดความไม่เข้าใจกัน จนทำให้เกิดความรำคาญขึ้น ดังที่ มีสำนวนแสดงความไม่พึงใจกันระหว่างพ่อตากับลูกเขยและระหว่างแม่ผัวกับลูกสะใภ้ คำสอน ภรรยาในข้อ ๒ นี้ จึงเน้นให้ภรรยาทำหน้าที่ของสะใภ้ที่ดี มีความสุภาพอ่อนน้อม และยึดถือ ขนบธรรมเนียมไว้อย่างเคร่งครัด ช่วยเหลือและเอื้อเฟื้อต่อญาติของสามีอย่างเต็มที่ ประหนึ่งว่า

เป็นญาติของตน หากทำได้เช่นนี้ ชีวิตครอบครัวก็จะไม่บาดหมาง เพราะต่างฝ่ายต่างมีความเข้าใจกัน

๓. ไม่นอกใจ ธรรมชาตินี้ตรงกับหน้าที่ของสามีด้วยดังกล่าวแล้ว ภรรยาต้องมีความซื่อตรงต่อสามี สังคมไทยและวัฒนธรรมไทยนั้นถือว่าการที่ภรยานอกใจสามี คบขู้ซู้ชายนั้น เป็นความผิดบาปที่ฉกรรจ์มากแม้ปัจจุบันนี้จะได้มีการยกสถานภาพของสตรีให้เท่าเทียมบุรุษ และถือว่าอะไรที่ชายทำได้หญิงก็ต้องทำได้ แต่โดยเนื้อแท้แล้วผู้หญิงก็ย่อมรู้ตัวว่าสังคมจะไม่ยอมรับผู้หญิงที่มีสามีหลายคนในเวลาเดียวกัน ภรรยาที่ดีจึงต้องไม่นอกใจสามี ถึงจะเป็นสาวสมัยใหม่ในยุคปัจจุบันก็ตาม การนอกใจสามีนั้นผิดทั้งประเพณีศีลธรรมและกฎหมายซึ่งดูจะไม่เอื้อต่อสตรีในเรื่องนี้มากนัก

๔. รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้ หนุ่มสาวที่เริ่มชีวิตสมรสได้มาอยู่ร่วมกัน ก็ต้องก่อร่างสร้างตัว ช่วยกันทำมาหากิน ซึ่งในระยะเริ่มแรกนั้นทั้งสองคนยังมีรายได้น้อยต้องทำงานหนัก เพื่อจะมีรายได้พอกินพอใช้ การแต่งงานนั้นมิใช่ินิยายหรือเรื่องอ่านเล่นที่จะมีมรดกของเจ้าคุณปู่ นับล้าน และมีเรือนหออันงดงามคจุปราสาทของเจ้าชาย ชีวิตคู่ที่แท้จริงนั้นส่วนใหญ่จะเริ่มต้นจากบ้านเล็ก ๆ ห้องแคบ ๆ เงินเดือนที่ใช้หมดไปเดือน ๆ ดังนั้นผู้ที่เป็ภรรยาต้องหัดเผชิญความจริงข้อนี้ ฝึกจำกัดความต้องการที่ฟุ้งเฟ้อเห่อเหิม ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย อยู่พอดี กินพอดี แต่งตัวพอดี ตามฐานะของตน การประหยัดมิใช่การตระหนี่ การประหยัดเป็นการใช้จ่ายตามความจำเป็น และใช้จ่ายให้ได้ประโยชน์คุ้มค่า รู้จักเสียดายเงินที่รั่วไหลไปโดยเปล่าประโยชน์ซึ่งสำนวนโบราณเรียกผู้หญิงที่กินทั้งกินขว้าง ใช้ทรัพย์สุรุ่ยสุร่ายว่าเป็น “นางกระเชอกันร่ว” ภรรยาที่ดีจึงต้องรู้จักเก็บหอมรอมริบเพื่อให้ฐานะมั่นคงขึ้น

๕. ขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง ภรรยาที่เกียจคร้าน เอาแต่แต่งตัว เที่ยวคุยเล่นตามบ้านคนอื่น นอนตลอดวัน เล่นไฟ นิินทาชาวบ้านนั้น มีแต่จะทำให้ครอบครัวเสื่อมลง งานบ้านและการเลี้ยงดูบุตรเป็นงานที่ต้องทำตลอดวัน ยิ่งถ้าภรรยาต้องช่วยสามีทำงานหารรายได้ด้วย ก็ต้องขยันทำงานมากขึ้นเป็นทวีคูณ ดังที่มีคำกล่าวว่า “บ้านใดมีแม่บ้านที่ขยัน บ้านนั้นจะสะอาด ลูกฉลาด อาหารอร่อย” แต่ถ้าเดินเข้าไปในบ้านที่แม่บ้านเกียจคร้าน เราจะพบความสกปรกรกรุงรัง ลูก ๆ หน้าตามอมแมม ถูกทิ้งให้เล่นอยู่กลางดินกินอาหารจากถุงพลาสติกเพื่อมีชีวิตอยู่ไปวัน ๆ ปัจจุบันนี้ทั้งสามีภรรยาจึงต้องขยันช่วยกันทำงานในบ้าน และช่วยกันทำมาหากินครอบครัวจึงจะเจริญ

พระพุทธเจ้าได้ทรงอธิบายถึงลักษณะของภรรยาแบบต่าง ๆ ๗ แบบ ซึ่งจำแนกโดยคุณธรรม ความประพฤติ และลักษณะนิสัย ดังนี้

๑. วรกาภริยา ได้แก่ ภรรยาที่ประพฤติตนเยี่ยงเพศฆราวาส ภรรยาที่คิดร้าย ซื่อได้ด้วยเงิน มิได้อยู่กับด้วยความพอใจ ยินดีในชายอื่น ดูหมิ่น และคิดทำลายสามี

๒. โจรีภริยา ได้แก่ ภรรยาที่ประพฤติดนเถียงโจร เป็นภรรยาผู้ล้างผลาญทรัพย์สินสมบัติ
๓. อัยยาภริยา ได้แก่ ภรรยาที่ประพฤติดนเถียงนาย เป็นคนเกียจคร้าน ไม่ใส่ใจในการทำงาน กินมาก ปากร้าย หยาดกาย ใจเหี้ยม ชอบข่มสามี
๔. มาตาภริยา ได้แก่ ภรรยาที่ประพฤติดนเถียงมารดา มีความหวังดี ห่วงใย เอาใจใส่สามีเหมือนมารดาปกป้องบุตร และประหยัดทรัพย์ที่หามาได้
๕. ภคินีภริยา ได้แก่ ภรรยาที่ประพฤติดนเถียงน้องสาว เคารพรักสามีดังน้องรักพี่ มีใจอ่อนโยน รู้จักเกรงใจและคล้อยตามสามี
๖. สขีภริยา ได้แก่ ภรรยาที่ประพฤติดนเถียงสหาย เป็นเสมือนเพื่อน เป็นผู้มีการศึกษาอบรม กิริยามารยาทดี รักดีต่อสามี
๗. ทาสีภริยา ได้แก่ ภรรยาที่ประพฤติดนดุจทาส ยอมอยู่ในอำนาจสามีถูกขู่เข็ญตีก็อดทนไม่โกรธตอบ

พระราชวรมณี (ประยูร ปยุตโต) ได้อธิบายลักษณะของภริยา ๗ แบบ ดังกล่าวข้างต้นไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ถึงแม้ว่าจะมิได้มีการแบ่งประเภทของสามีไว้ ก็อาจใช้ลักษณะของความประพฤติ ๗ แบบนี้ มาเปลี่ยนเป็นคำว่า ภัสดา หรือ ภรรดา และเปลี่ยนคำมาตา ภคินี ให้เป็น ปิตา และเชษฐา ก็อาจอนุโลมจัดแบบของสามีได้ตามคำอธิบายเดียวกัน

การเลี้ยงดูคู่ครองให้มีความสุข จึงเป็นมงคลยิ่ง

ประเด็นอภิปราย

๑. จงยกคำกลอนบางตอนของสุนทรภู่ที่เป็นสุภาษิตสอนหญิง ซึ่งท่านคิดใจใคร่จะนำมาอภิปรายแสดงเหตุผลที่เหมาะสมกับสภาพชีวิตในครอบครัวปัจจุบัน
๒. “การเลี้ยงดูคู่ครอง” ควรต้องมีขอบเขตแค่ไหน และคู่ครองควรมีความรับผิดชอบร่วมกันอย่างไร
๓. น้ำคำ น้ำมือ และน้ำใจ ควรเป็นคุณสมบัติของแม่ศรีเรือนฝ่ายเดียวหรือไม่ พ่อบ้านควรมีคุณสมบัติอย่างไร
๔. จงอภิปรายความหมายของสำนวนต่อไปนี้
 - ๔.๑ กิ่งทองใบหยก
 - ๔.๒ ถือไม้เท้ายอดทอง กระบองยอดเพชร
 - ๔.๓ เสน่ห์ปลายจวัก
 - ๔.๔ คนในอยากออก คนนอกอยากเข้า

- ๔.๕ ยากเย็นเข็ญใจก็ไม่ว่า แต่พรวดหลังมาจะยกให้
๕. ยกตัวอย่างคู่ครองที่มีลักษณะเปรียบเทียบดังต่อไปนี้
- | | | | |
|--------------------|---------------------|---------------|---------------------------|
| สามีเหมือนยักษ์มาร | ภรรยาเหมือนยักษ์มาร | ร้ายทั้งคู่ | อยู่ร่วมกันไม่ได้ |
| สามีเหมือนยักษ์มาร | ภรรยาเหมือนเทพธิดา | ฝ่ายหนึ่งร้าย | ฝ่ายหนึ่งดีพออยู่กันได้ |
| สามีเหมือนเทพบุตร | ภรรยาเหมือนยักษ์มาร | ฝ่ายหนึ่งดี | ฝ่ายหนึ่งร้ายพออยู่กันได้ |
| สามีเหมือนเทพบุตร | ภรรยาเหมือนเทพธิดา | ดีทั้งคู่ | อยู่ร่วมกันยั่งยืน |

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. ค้นคว้าคำประพันธ์จากหนังสือ สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่มีคติสอนใจชาย-หญิง เมื่อเป็นคู่ครองกัน
๒. อภิปรายและโต้แย้ง พร้อมทั้งหาข้อสรุปจากประเด็นอภิปรายทั้ง ๕ ข้อ ข้างต้น
๓. นำประเด็นอภิปรายข้อ ๕ มาแสดงบทบาทสมมติ อย่างเหมาะสม สุภาพ ไม่เคลือบแฝงนัยที่หยาบคาย

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

การศึกษาภาระหน้าที่ตามทำนองครองธรรมของคู่สมรส เป็นความรู้ที่นักเรียนสมควรทำความเข้าใจไว้เป็นพื้นฐานในการตัดสินใจสำหรับอนาคต ทั้งนี้เพื่อให้มีความคิดกว้าง และเป็นความจริง ไม่คิดเพื่อฝันว่าชีวิตคู่จะสดใสหวานชื่นแต่อย่างเดียว เหมือนภาพลงในละครหรือภาพโฆษณา ธรรมะอันเป็นมงคลข้อนี้มุ่งเน้นการปฏิบัติดี ตามบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบของสามีและภรรยาว่าเป็นแก่นแท้ของชีวิตครอบครัว

คำถาม

๑. คำพังเพยที่ว่า “ชายข้าวเปลือก หญิงข้าวสาร” นั้น หมายความว่าอย่างไร ชัดแย้งกับแนวความคิดของนักเรียนหรือไม่
๒. ในยุคของการเรียกร้องด้านสิทธิของสตรี ใครควรเป็นหัวหน้าครอบครัว
๓. ในชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ มีคู่สมรสที่ครองเรือนอย่างยั่งยืนมีความสุข สมควรเป็นแบบอย่างบ้างหรือไม่ นักเรียนจะเรียนรู้วิธีการปฏิบัติตนของท่านได้โดยวิธีใด

๓.๖ สงเคราะห์ญาติ

แนวคิดสำคัญ

การสงเคราะห์เกื้อกูลญาติพี่น้อง เป็นการปฏิบัติธรรมอันเป็นมงคล เพราะเป็นการแสดงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ลดความเห็นแก่ตัว ทำให้ตนเป็นคนที่มีความได้รับการยอมรับและคำสรรเสริญจากสังคมทั่วไป

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อศึกษาบทเรียนนี้แล้วนักเรียนสามารถ

๑. วิเคราะห์บทบาทหน้าที่ ซึ่งเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันของบุคคลที่เป็นญาติพี่น้องกันได้
๒. กำหนดพฤติกรรมที่เหมาะสม ในการเกื้อกูลกันในหมู่วงศ์ญาติ ให้เป็นไปโดยชอบธรรม และไม่มีอคติต่อบุคคลอื่นที่มีเชื้อญาติ
๓. แสดงความคิดเห็นในประเด็นของ “การพึ่งพาญาติพี่น้อง” และ “การพึ่งตนเอง” ได้อย่างมีเหตุผล และเชื่อมโยงเนื้อหาของบทเรียนนี้กับบทเรียนอื่นที่ได้เรียนมาแล้ว

การสงเคราะห์ญาติ

สงเคราะห์ญาติ เป็นมงคลที่ ๑๗ ในมงคลสูตร คาถาบาลีว่า ญาติทานญจ สงคโห ญาติ คือบุคคลที่เป็นเชื้อสายเหล่ลากอเดียวกัน มีความเกี่ยวเนื่องกันทางมารดาหรือบิดา นับสืบเนื่องขึ้นไปและต่อจากตัวเราลงไปได้ ๗ ระดับ คือ ทวด ปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ลุงป้า น้าอา ตัวเราพี่น้องของเรา ลูกของเรา หลานของเรา เหลนของเรา ทั้ง ๗ กลุ่มนี้ต่างก็มีบทบาทหน้าที่แตกต่างกันไป แต่ที่แน่นอนคือ ทุกคนต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เพราะในกลุ่มคนกลุ่มใหญ่ย่อมต้องมีผู้ที่ฐานะดี มีความรู้และเจริญในงานอาชีพ และต้องมีผู้เยาว์วัย ผู้ที่มีปัญหา และผู้ที่ยากแค้น ดังนั้น ผู้ที่มีความรู้เรื่องย่อมต้องช่วยเหลือผู้ที่ตกต่ำ การมีน้ำใจช่วยเหลือญาติเช่นนี้เป็นการแสดงความเมตตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และไม่เห็นแก่ตัว พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงญาติธรรมไว้ว่า การสงเคราะห์ญาติเป็นมงคลอย่างยิ่ง

องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อได้ตรัสรู้แล้ว ทรงตั้งใจที่จะแสดงธรรมเพื่อช่วยเหลือพระญาติของพระองค์ให้พ้นจากความทุกข์ นับเป็นพระพุทธรจริยาในข้อญาติตถจริยา ซึ่งพุทธศาสนิกชน

ทั้งหลายพึงปฏิบัติตามอย่างพระองค์ ด้วยการช่วยเหลือเกื้อกูลญาติผู้ยากจนและเจ็บไข้ ด้วยการให้ทรัพย์สิน และช่วยเหลือญาติผู้กำลังก้าวสู่ทางเสื่อมด้วยการแนะนำให้ปฏิบัติธรรม

พระพุทธเจ้าได้ทรงแนะนำหลักของการสงเคราะห์ (สังคหวัตถุ) ไว้ ๔ ประการ คือ ทาน ปิยวาจาหรือเปยยวัชระ อตถจริยา และสมานัตตตา

๑. **ทาน** คือ การให้ปัน ธรรมข้อนี้มีความมุ่งหมายให้เราได้พิจารณาบทบาทและฐานะของตนเองว่าอยู่ในสถานะเช่นไร และพอจะช่วยเหลือผู้อื่นได้เพียงใด ตัวอย่างเช่น ขณะที่เรายังอยู่ในวัยเรียนเรามีพี่น้องรุ่นราวคราวเดียวกัน เราก็อาจแบ่งปันสิ่งของเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น เครื่องเขียน ขนม หรือของเล่น ให้ตามความเหมาะสม เมื่อเราเติบโตขึ้นมีฐานะมั่นคงและเป็นผู้ใหญ่ เราก็อาจสงเคราะห์ญาติผู้ทุกข์ยากกว่าตัวเรา ตามกำลังที่พอจะทำได้ หรือถ้าหากตัวเรามีปัญหาขัดสนเราก็อาจจะพึ่งพาญาติพี่น้องได้เช่นกัน อย่างไรก็ตามการพึ่งพากันในวงศญาติ ต้องเป็นการแสดงน้ำใจอันบริสุทธิ์ เป็นความรักความเมตตาที่จริงใจ ปราศจากการเห็นแก่ได้หรือเห็นแก่ตัวเกินไป การช่วยเหลือกันในวงศญาติต้องไม่ก้าวล่วง และล่วงเกินสิทธิของผู้อื่นที่มีโชติญาติของเรา เช่น การใช้ระบบเครือญาติในการแบ่งปันผลประโยชน์ จนเกิดความไม่ยุติธรรมแก่ผู้อื่น หรือการที่ไม่รู้จักพึ่งตนเองคอยเกาะกินน้ำพักน้ำแรงของญาติโดยตนเองไม่ทำงาน หรือการเลือกคบค้าสมาคมกับญาติที่มั่งมีสามารถให้ประโยชน์แก่ตนได้ ดังกล่าวที่ว่า “มีเงินก็นับว่าน้อง มีทองก็นับว่าพี่ ยากจนเงินทอง พี่น้องก็ไม่มี” เป็นต้น การให้ปันหรือทานจึงมุ่งเน้นความเสียสละ และความจริงใจในการสงเคราะห์ญาติอย่างแท้จริง

๒. **ปิยวาจาหรือเปยยวัชระ** คือ การกล่าวถ้อยคำที่ดูดีเต็มใจ ธรรมข้อนี้มุ่งเน้นความสำคัญของการพูดว่า เป็นวิธีการสื่อความหมายที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ในหมู่คนได้ดีที่สุดในวงศญาติ นั้นย่อมมีทั้งผู้ที่สูงวัยและผู้เยาว์วัย มีทั้งผู้ที่ได้ฝึกอบรมดีแล้ว และผู้ที่ยังหยาบกระด้าง ดังนั้นเมื่อเราอยู่กับญาติพี่น้อง เราจึงต้องระมัดระวังกิริยาวาจาให้พูดแต่ถ้อยคำที่น่าฟัง พูดแต่ความจริง และพูดให้เกิดประโยชน์ ญาติพี่น้องมักจะทะเลาะวิวาทกันเสมอ ถ้าต่างฝ่ายต่างพูดยุแหย่ ยุยง ชุบชิบ นินทากันในเรื่องที่ไม่เป็นเรื่อง ข้อพึงสังวรอีกอย่างหนึ่งคือ การที่มีความคิดเห็นที่แตกต่างกันในหมู่ญาติพี่น้องเราต้องรู้จักยอมรับว่า “ไม้อย่างปล้อง พี่น้องก็ต่างใจ” จึงต้องถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน และประนีประนอมความขัดแย้งกัน

บางครั้งเมื่อมีญาติพี่น้องมาเยี่ยมเยียนถึงบ้าน เขาอาจจะมาเยี่ยมเพราะคิดถึงหรืออาจจะมาขอความช่วยเหลือในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หน้าที่ของเจ้าของบ้านจะต้องต้อนรับด้วยน้ำใจไมตรี สนทนาปราศรัยอย่างดีและยิ้มแย้มแจ่มใส หากญาติพี่น้องมีความทุกข์ เราก็ควรแสดงความเห็นใจ กล่าวถ้อยคำปลอบโยนและแนะนำช่วยเหลือเท่าที่จะทำได้

๓. **อรรถจริยา** คือ การกระทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น กิจการของครอบครัวและความเป็นอยู่ในวงศ์ญาตินั้น ย่อมมีการงานด้านต่าง ๆ เป็นอันมาก ทั้งที่เป็นงานอาชีพ งานพิธีกรรมต่าง ๆ หรืองานส่วนตัวของญาติแต่ละคน เราควรมีจิตใจเอื้อเฟื้อ เอาเป็นธุระร่วมแรง ร่วมความคิดกับเขา ตามความสามารถที่เรามี การทำตนให้เป็นประโยชน์ในหมู่ญาติพี่น้องนี้ นอกจากจะเป็นการแสดงน้ำใจแล้ว ยังทำให้เราเป็นคนที่มีค่า และได้รับการยอมรับนับถือในหมู่ญาติอีกด้วย ปัจจุบันนี้ความเป็นอยู่ของแต่ละครอบครัวได้เปลี่ยนแปลงไป วิถีชีวิตและความจำเป็นในการทำมาหากิน ทำให้ต้องแยกย้ายกันไป ห่างไกลกัน ส่วนใหญ่ต่างคนต่างอยู่ ความสัมพันธ์ระหว่างญาติพี่น้องจึงห่างเหิน ผิดกับสมัยก่อนเป็นอย่างยิ่ง การปฏิบัติตามธรรมข้ออรรถจริยาจึงเป็นการแสดงจิตใจที่มุ่งทำประโยชน์แก่ผู้อื่น และลดความเห็นแก่ตัว เราจึงควรจะต้องมีความภูมิใจที่ไม่ทำตนเป็นกาฝากของวงศ์ตระกูล

๔. **สมานัตตตา** คือการวางตนเสมอกัน ไม่ดูหมิ่นญาติที่มีฐานะด้อยกว่า ไม่ถือว่าทรัพย์ ยศศักดิ์ วุฒิ บริวาร มีความสำคัญกว่าญาติ ธรรมข้อนี้มุ่งเน้นความจริงใจ และความรักที่บริสุทธิ์ต่อกันในหมู่ญาติ เพราะดังที่ได้กล่าวแล้วว่า พี่น้องหลายคนย่อมมีผู้ที่เด่นดังและมีผู้ที่ด้อย เราควรวางตนสม่าเสมอไม่เลือกที่รักมักที่ชัง คนที่ไร้ค่าและไร้เกียรติได้แก่ คนที่คอยประจบเอาใจเฉพาะญาติที่มีบุญวาสนา เพราะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวที่จะได้รับ ส่วนญาติที่ยากจนก็เหยียดหยามไม่ยุ่งเกี่ยวกับกลัวว่าเขาจะมารบกวน คนพวกนี้ขาดธรรมของการสงเคราะห์ญาติ มีคำอธิบายในมงคลสูตรว่า “นรชนใดหยิ่งเพราะชาติ หยิ่งเพราะทรัพย์ และหยิ่งเพราะโคตรย่อมดูหมิ่นญาติของตน ข้อนั้นเป็นทางแห่งผู้เสื่อม”

การสงเคราะห์ญาติจึงเป็นธรรมประจำใจของผู้ไฝ่ธรรม นำไปสู่ความรักใคร่ปรองดองในหมู่ญาติพี่น้อง ขจัดความหลงตนและหลงผิด คิดช่วยเหลือกันและกัน เป็นทางแห่งความเจริญและเป็นมงคลของชีวิตโดยแท้

“ป่าไม้ท่านเปรียบด้วย

ไม้หมู่ต่างคำจุน

ญาติใดทุกข์เนื่องหนุน

ต่างประคองตนได้

ญาติธรรมข้อหนึ่งได้

สองกล่าวพจน์อ่อนหวาน

สามกอบประโยชน์แก่นสาร

สี่ระมัดระวังอย่าไ้อ

วงศ์สกุล

ต่างไม้

ญาติพี่ ญาติแ

นี้แลมงคลธรรม

แก่ท่าน ช่วยนอ

ตอบได้

แลกเปลี่ยนกันแซ

ข่มข้ามศักดิ์กัน

ประเด็นอภิปราย

- “วิสาสา ปริมาญาติ ความคุ้นเคยกันเป็นญาติอย่างยิ่ง” หมายความว่าอย่างไร
- การช่วยเหลือเกื้อกูลกันเฉพาะในวงศ์ตระกูล อาจทำให้เกิดความไม่ยุติธรรมหรือเกิดระบบพวกพ้องขึ้นได้ แนวปฏิบัติที่ถูกต้องควรเป็นเช่นใด
- คำว่า “ญาติ” มักจะคู่กับคำว่า “มิตร” หากจะต้องคิดตัดสินใจเลือกข้างใดข้างหนึ่ง ควรใช้อะไรเป็นหลักเกณฑ์

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. นำประเด็นอภิปรายข้อ ๒ มาวิเคราะห์โดยใช้ข่าวและเหตุการณ์ในชีวิตประจำวัน มาแสดงความคิดเห็นประกอบการอภิปรายในชั้นเรียนและสรุปแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสม
๒. แสดงบทบาทสมมุติประกอบเพลง เปรียบเทียบ ผลดี ผลเสียของคนญาติเยอะกับคนไร้ญาติ แล้วสรุปสาระที่ได้จากการจัดกิจกรรม บทบาทสมมุตินั้น

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ นักเรียนควรวิเคราะห์แนวปฏิบัติตนว่า การดำเนินชีวิตแบบ “ตัวใครตัวมัน” นั้นเหมาะสมกับชีวิตในสังคมปัจจุบันหรือไม่ วิถีวัฒนธรรมไทย ถือว่า ความสัมพันธ์ใกล้ชิดในหมู่ญาติาคณาญาติ เป็นค่านิยมที่สำคัญ นักเรียนควรนำหลักสังคหวัตถุ ๔ มาใช้ฝึกหัดอบรมตนให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิต

คำถาม

๑. “เลือดข้นกว่าน้ำ” หมายความว่าอย่างไร ควรปฏิบัติอย่างไรจึงจะไม่เกิดอคติ
๒. ตามสถานภาพและวัยของนักเรียน นักเรียนสามารถทำอะไรได้บ้างที่จัดว่าเป็นการสงเคราะห์ญาติ

บทที่ ๔

พระสงฆ์และการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์

บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ธรรมชาติ สภาพแวดล้อม และศิลปวัฒนธรรม

แนวคิดสำคัญ

๑. การอนุรักษ์มิได้หมายความว่าเพียงการถนอมรักษาให้คงที่มีอยู่ถาวรเท่านั้น หากแต่การอนุรักษ์ต้องเป็นกระบวนการพัฒนาให้องค์งานเกิดประโยชน์ แก่ชีวิตและสังคมส่วนรวมตลอดไปด้วย
๒. วัดเป็นสถาบันหลักของสังคมและเป็นศูนย์กลางของชุมชนไทย พระสงฆ์จึงมีบทบาทเป็นผู้นำทางความคิดและเผยแพร่หลักการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องแก่ประชาชน

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อศึกษาบทเรียนนี้แล้ว นักเรียนสามารถ

๑. อธิบายความหมายของการอนุรักษ์ และบอกบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ธรรมชาติ สภาพแวดล้อม และศิลปวัฒนธรรมได้
๒. วิเคราะห์ อภิปราย คุณค่าของสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ ศาสนสถาน และศาสนวัตถุได้
๓. วิเคราะห์ กรณีปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมและกรณีปัญหาเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ธรรมชาติ
๔. ศึกษาแบบอย่างของพระสงฆ์ที่มีบทบาทเป็นผู้นำชุมชนและบอกข้อปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนในการร่วมมือกับพระสงฆ์เพื่อธำรงรักษาสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นธรรมชาติและที่เป็นวัตถุได้

บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ธรรมชาติและศิลปวัฒนธรรม

ชาวไทยนับถือพระพุทธศาสนามาแต่โบราณกาล วิถีชีวิตของคนไทยจึงวนเวียนอยู่รอบวัด ซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชน ตามตำบลหมู่บ้านของคนไทยมักจะมีวัดอย่างน้อย ๑ วัด บ้างก็มีหลายวัดโดยเฉพาะในเมือง วัดนอกจากจะเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาแล้วยังทำหน้าที่ในทางสังคมและวัฒนธรรมอีกมาก ในอดีตก่อนสมัยรัชกาลที่ ๕ ในสมัยรัตนโกสินทร์ ยังไม่มีโรงเรียน วัดจึงเป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ของกุลบุตร พระทำหน้าที่เป็นครู ซึ่งนอกจากสั่งสอนอบรมชาวบ้านในด้านศาสนธรรมแล้ว พระภิกษุยังเป็นผู้สั่งสมไว้ซึ่งศิลปวิทยาการนานาชนิด เช่น วิชาแพทย์แผนโบราณ วิชาช่างต่างๆ โหราศาสตร์ ดลตจนไสยศาสตร์ และวิชาการต่อสู้ป้องกันตัวต่างๆ ตำราที่หาได้จากวัดต่างๆ มีมากมาย เช่น ตำราพิชัยสงคราม ตำรายาสมุนไพร ตำราโหราศาสตร์ เป็นต้น อาจกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ วัดคือศูนย์กลางของศิลปวัฒนธรรมของชาวไทยมาตั้งแต่โบราณ ประชาชนที่เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา มักจะนิยมสร้างผลงานทางศิลปะล้ำค่าไว้ในวัดเพื่อเป็นพุทธบูชา หรือเป็นอนุสรณ์ ซึ่งพบได้ทั่วประเทศไทย

วัดบางวัดอยู่ในเมือง แวดล้อมด้วยตึกแถวร้านค้า สถานบริการ บางวัดอยู่ในชุมชนที่แออัด เสื่อมโทรม บางวัดอยู่ท่ามกลางอครสถานอันงดงามตระการตา



ไม่ว่าจะอยู่ ณ แห่งหนตำบลใด วัดย่อมเป็นสถานที่ที่สะอาด สงบ ร่มเย็น มีปูชนียสถาน และโบราณวัตถุอันล้ำค่าที่ต้องขังรักษาไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรม

พระสงฆ์และชาวบ้านจึงมีบทบาทที่ต้องร่วมมือกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และศาสนสถาน ให้อยู่ยั่งยืนนานสืบไป

สิ่งแวดล้อมนั้นมีอยู่ 3 ประเภท ได้แก่สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมทางสังคม และสิ่งแวดล้อมที่เป็นวัตถุ เทคโนโลยี และศิลปกรรมต่าง ๆ

การอนุรักษ์ มิได้หมายความว่าเพียงการรักษาให้คงสภาพเดิมเท่านั้น หากแต่ต้องมีการ ทำนุบำรุงให้มั่นคง เจริญงอกงามด้วย การอนุรักษ์ธรรมชาติ มีลักษณะที่สัมพันธ์ และสมดุลกัน ทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการอนุรักษ์ป่าไม้ ต้นน้ำลำธาร แม่น้ำ อากาศ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ พื้นดิน ภูเขา ถ้ำ และพืชพันธุ์ธัญญาหาร เป็นต้น ธรรมชาตินั้นจะเจริญงอกงามและสมบูรณ์ได้ต้องใช้ เวลานาน แต่การทำลายนั้นเกิดขึ้นได้รวดเร็ว

เพียงการตั้งโรงงานอุตสาหกรรม ๑ โรง ถ้าขาดความสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติ มนุษย์จะพากันโค่นป่าเพื่อทำไร่อ้อย โรงงานผลิตน้ำตาลจากอ้อยแล้วทิ้งกากและขานอ้อยสะสม เน่าเหม็น เมื่อเกิดไฟไหม้และฝนชะกากเน่าเหม็นนั้นลงแม่น้ำ แม่น้ำทั้งสายก็กลายเป็นน้ำครำ ปลาในแม่น้ำนับแสนนับล้านตัวต้องตายและสูญพันธุ์ ความเสียหายนั้นสุดจะประมาณได้ นี่คือ ผลของการขาดความสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติ เพียงตัวอย่างเดียว

พระพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นความสำคัญและคุณค่าของธรรมชาติและได้ทรงวางหลักเกณฑ์ ให้มนุษย์อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ทรงวางบทบัญญัติไว้ทั้งที่เป็น พระวินัยหรือสิกขาบทสำหรับพระสงฆ์ และแนวปฏิบัติสำหรับพุทธศาสนิกชนอย่างเคร่งครัดและ ครอบคลุมเพื่อให้ชีวิตกับธรรมชาติมีความสัมพันธ์เกื้อกูลกัน

พระพุทธองค์ทรงปฏิบัติเป็นแบบอย่างของมวลมนุษย์ในการดำรงตนอยู่กับธรรมชาติ โดยปราศจากการทำลาย พระองค์ทรงอาศัยโคนต้นไม้และร่มไม้เป็นที่พักอาศัย ได้ตรัสรู้ภายใต้ ร่มพระศรีมหาโพธิ์ เสด็จจาริกไปประกาศพระศาสนา ณ สถานที่ต่างๆ ก็ทรงอาศัยร่มไม้เป็นที่ พักพิง ซึ่งพระภิกษุที่ถือธุดงค์วัตรชื่อรุกขมูลิกธุดงค์ ซึ่งเรียกว่า พระรุกขมูลก็ปฏิบัติเช่นเดียวกัน จนกระทั่งทุกวันนี้

ในพระวินัยหรือสิกขาบทสำหรับพระสงฆ์นั้น เน้นการบำรุงรักษาธรรมชาติทั้งที่เป็น ดิน น้ำ ลม ไฟ ต้นไม้ และชีวิตสัตว์

ในพระไตรปิฎกมีอธิบายไว้ว่า แผ่นดินเป็นสิ่งมีชีวิต และในแผ่นดินนั้นก็มีสัตว์ต่างๆ ทั้งเล็กใหญ่อาศัยอยู่จำนวนมาก จึงห้ามพระสงฆ์ขุดดินเองหรือใช้ให้ผู้อื่นขุด ห้ามทำลายต้นไม้ ไม่ว่าจะเป็นการขุดหัว ตัดลำต้น เด็ดปล้อง เด็ดยอดหรือเมล็ด ห้ามเผาป่า ห้ามนำใบตาล ใบไผ่ หนังสือหนังเสือโคร่งมาใช้ทำรองเท้า ห้ามใช้หนังสัตว์ขนาดใหญ่ปูนั่งปูนอน และห้ามก่อไฟผิง นอกโรงเรียนอีกด้วย

หากนักเรียนไปวัด และสังเกตการปฏิบัติตนของพระสงฆ์ จะเห็นได้ว่าพระสงฆ์รักษาความสะอาดสถานที่ส่วนรวม วัดจึงเป็นสถานที่ที่สะอาดและสงบ ปราศจากมลพิษ มีความร่มรื่น เรียบง่าย และงดงามด้วยศิลปวัฒนธรรม

ข้อปฏิบัติสำหรับพุทธศาสนิกชนนั้นมีอยู่หลายประการที่เป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติ เช่น การเว้นจากเบียดเบียนทำลายชีวิต มีความเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย การรู้จักประมาณในการกินอยู่และการใช้สอย รู้จักใช้ประโยชน์จากธรรมชาติให้พอเหมาะพอดี

พระสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกา จึงต้องร่วมมือกันในการบำรุงรักษาธรรมชาติ บางวัดได้มีเขตกองกายน เช่น เว้นจากการฆ่าสัตว์ต่าง ๆ ที่มาอาศัยอยู่ในบริเวณวัด เว้นจากการจับปลาที่อยู่บริเวณลำคลองหน้าวัดเว้นจากการรบกวน นกต่าง ๆ ที่มาอาศัยตามต้นไม้ในวัด เป็นต้น บางครั้งก็มีการลอกคลอง ขุดสระน้ำให้น้ำไหลเวียน มีการแต่งกิ่งไม้ให้เป็นที่อยู่อาศัยของนก มีการปลูกสวนป่าให้วัดมีความร่มเย็น

มีวัดแห่งหนึ่งในบริเวณภูเขาจังหวัดสระบุรี มีถ้ำสวยงาม แต่บริเวณเชิงภูเขาเป็นทุ่งหญ้าปราศจากต้นไม้ ทั้งพระสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกาแถบนั้นมีความเข้าใจในความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จึงรักษาสภาพถ้ำให้คงสภาพเดิมไม่แปรเปลี่ยน ไม่มีการตกแต่งหรือเพิ่มเติมสิ่งใด ๆ นอกจากทำบันไดจากเชิงเขาไปสู่ปากถ้ำ และติดตั้งโคมไฟภายในถ้ำเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้มาเยี่ยมชมนั่น นอกจากนั้นได้ลงแรงปลูกต้นไม้ใหญ่ไว้ทั่วบริเวณทุ่งหญ้า เมื่อเวลาล่วงเลยมานานับ ๑๐ ปี บริเวณดังกล่าว บัดนี้กลายเป็นป่าคร่อมต้นไม้ เป็นที่ร่มเย็น นับเป็นตัวอย่างอันดีของการอนุรักษ์ที่ควรศึกษา

พระสงฆ์และชาวบ้านยังต้องร่วมมือกันอนุรักษ์ศาสนวัตถุและศาสนสถานด้วย นอกจากการป้องกันเผ่าระวังรักษา มิให้มีการขุดค้นทำลายเจดีย์ โบสถ์วิหาร หรือมิให้มีการลักขโมยศิลปวัตถุอันล้ำค่าของวัดแล้ว พระและชาวบ้านยังต้องศึกษาวิธีการบำรุงรักษาด้วย เช่น การบำรุงรักษาภาพจิตรกรรมฝาผนังในโบสถ์ การเก็บรักษาคัมภีร์โบราณ ตู้พระไตรปิฎก เพราะบางครั้งเราอาจบูรณะซ่อมแซมไม่ถูกวิธี เป็นการทำลายโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ดังที่เคยปรากฏว่าบานประตูไม้แกะสลักของโบสถ์เก่าแก่แห่งหนึ่งถูกซ่อมแซมโดยใช้แผ่นไม้อัดดอกตะปูปิดปะเอาไว้ หรือเจดีย์ที่ตั้งงามตกแต่งด้วยเครื่องกระเบื้องเคลือบ ถูกรื้อแล้วใช้ปูนขาวฉาบขาวโพลนทั้งองค์

พระปราสาทสร้างด้วยศิลาแลงเก่าแก่แห่งหนึ่ง มีการเทปูนภายในบริเวณมุมหนึ่ง สร้างเป็นแท่นประดิษฐานพระพุทธรูปรุ่นใหม่มองค์หนึ่ง เป็นต้น

นอกจากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางวัตถุแล้ว สิ่งแวดล้อมทางสังคมก็มีความสำคัญอย่างยิ่ง พระพุทธศาสนาสั่งสอนให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติ ป้องกันมลพิษอันร้ายกาจ ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง มิให้เกิดขึ้นในจิตใจมนุษย์ สอนให้มนุษย์ลดละเลิกกิเลสที่เป็นสิ่งเศร้าหมอง เน้นความบริสุทธิ์ทั้งกายวาจาใจ เพื่อความแจ่มใสในสังคมมนุษย์

พระพุทธศาสนายังเป็นบ่อเกิดของศิลปวัฒนธรรม ซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมทั้งดงาม ชูบชู จิตใจของมนุษย์ให้เบิกบานและเข้าถึงสุนทริยภาพ ศาสนพิธี ศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ศาสนธรรม และศาสนบุคคล ล้วนมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน ก่อผลอันดีงามต่อชีวิตมนุษย์ทั้งมวล

ประเด็นอภิปราย

- พระสงฆ์ที่บวชแล้วอยู่วัดในหมู่บ้าน เรียกว่า พระคามวาสี หากออกธุดงค์ไปอยู่ป่า เรียกว่า พระอรัญวาสี จงอภิปรายและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ที่อยู่วัด ในหมู่บ้านกับพระสงฆ์ที่อยู่วัดในป่า
- กรณีพระสงฆ์เป็นผู้นำชาวบ้านคัดค้านการตัดไม้ทำลายป่า ด้วยการสร้างสำนักสงฆ์ ในเขตป่าสงวนและทำการบวชต้นไม้โดยใช้ผ้าเหลืองห่มต้นไม้ไว้กันคนลักลอบตัด นักเรียนมีความ เห็นอย่างไร ก่อนอภิปรายนักเรียนควรศึกษารายละเอียดและข้อเขียนต่าง ๆ เกี่ยวกับกรณีเช่นนี้ ให้ถ่องแท้ หรือควรเชิญวิทยากรมาบรรยายก่อนการอภิปราย
- นักเรียนและผู้ปกครองในฐานะที่เป็นอุบาสก อุบาสิกา ควรมีบทบาทอย่างไรบ้าง ในการร่วมมือกับพระสงฆ์ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. อ่านข่าวหรือเก็บข่าวจากหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ที่มีข่าวเกี่ยวกับการอนุรักษ์ และการทำลายสิ่งแวดล้อม แล้วนำมาเสนอกรณีปัญหา เพื่ออภิปราย
๒. อ่านหนังสือ จุลสาร และศึกษาบทในพระวินัย ที่เกี่ยวกับวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แล้วสรุปประเด็นสำคัญ
๓. ศึกษาเอกสารสถานที่ หรือนิมิตต์พระสงฆ์มาเป็นวิทยากรบรรยาย
๔. ยกตัวอย่างพระสงฆ์ และวัดที่เป็นแบบอย่างที่ดีในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตลอดจน เป็นวัดที่บำรุงรักษาศิลปวัฒนธรรมไว้อย่างถูกต้อง

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

- ๐ นักเรียนนำสาระจากบทเรียนนี้มาปฏิบัติ เช่น การบำรุงรักษาต้นไม้ในบริเวณบ้าน การรักษาความสะอาด การกำจัดขยะมูลฝอย น้ำเน่า ควันพิษจากท่อไอเสีย หรือการระมัดระวัง ควบคุมแหล่งเกิดเสียงต่าง ๆ มิให้เกิดมลภาวะทางเสียง
- ๐ นักเรียนควรติดตามผู้ปกครองไปวัดเสมอ ๆ และช่วยเหลือพระสงฆ์ในการทำ ความสะอาดบริเวณวัด บำรุงรักษาต้นไม้ สระน้ำ และปูชนียสถาน ตามความรู้ความสามารถของตน ตลอดจนช่วยป้องกันมิให้ปูชนียวัตถุ ถูกทำลายสูญหาย

๐ นักเรียนควรเป็นอาสาสมัครและร่วมมือกับพระสงฆ์ในการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

คำถาม

๑. คำประพันธ์ต่อไปนี้หมายความว่าอย่างไร

พระอยู่ป่าย่อมกลมกลืนไปกับป่า

ธรรมชาติ ธรรมชาติ อิงอาศัย

ชีวิตรวมดินน้ำและลมไฟ

ก่อเกิดในสังขารกาลเวลา

พระอยู่วัดน้อมนำถึงธรรมชาติ

สงบสะอาด รื่นรมย์ร่มพฤกษา

งามเจดีย์ โบสถ์ วิหาร และศาลา

เสริมศรัทธา ชัดเกลาจิต เป็นนิจเอย

๒. ในเขตป่าสงวน พระสงฆ์จะทำการต่อไปนี้ได้หรือไม่

๒.๑ เดินรุกคืบและแหวะป่ากลดพักชั่วคราว

๒.๒ สร้างศาลาเป็นสำนักสงฆ์

๒.๓ สร้างวัดอย่างถาวร

๓. ถ้าพระวินัยกำหนดห้ามพระชุกดิน ตัดต้นไม้ก่อไฟนอกอาคาร พระสงฆ์จะบำรุงรักษาบริเวณวัดให้สะอาด มีระเบียบได้อย่างไร

๔. เทศบัญญัติได้มีข้อกำหนดอย่างไรบ้างเกี่ยวกับการสร้างเมรุเผาศพในวัดที่ตั้งในเขตเทศบาล เหตุใดจึงมีข้อกำหนดเช่นนั้น นักเรียนอาจหาคำตอบได้จากการอ่านเอกสารค้นคว้าหรือเชิญวิทยากร

๕. หากเกิดข้อขัดแย้งระหว่างวัดกับชาวบ้าน หรือระหว่างหน่วยราชการกับวัดควรมีวิธีการระงับข้อขัดแย้งอย่างไร จึงจะเป็นการประนีประนอม ไม่ลบหลู่สถาบันศาสนา และไม่ส่งเสริมการทำผิดกฎหมาย

บทที่ ๕

ภาษาบาลี พระไตรปิฎก พุทธศาสนสุภาษิตและคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา

๕.๑ การอ่านภาษาบาลี

แนวคิดสำคัญ

ภาษาบาลีเป็นภาษาที่ใช้จารึกหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท มีหลักการอ่านที่แน่นอนไม่สลับซับซ้อน การอ่านคำบาลีและแปลความหมายได้ จะทำให้ปฏิบัติพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาได้ด้วยความซาบซึ้งยิ่งขึ้น

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อนักเรียนศึกษาบทนี้แล้วสามารถ

๑. อ่านภาษาบาลีที่กำหนดให้ได้
๒. อ่านบทสรรเสริญพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ และเข้าใจความหมายได้



การอ่านภาษาบาลี

นักเรียนได้รับทราบกฎเกณฑ์ในการอ่านภาษาบาลี ที่พิมพ์ เขียนแบบมคธ หรือแบบบาลี และได้ผ่านการฝึกอ่านมาบ้างแล้ว หากนักเรียนยังจำหลักการอ่าน การเขียนได้ การอ่านในเรื่องอื่น ๆ จะง่ายขึ้น จนสามารถอ่านได้คล่องในที่สุด ซึ่งในแง่ของความจริงแล้ว ภาษาบาลีอ่านออกเสียงง่ายกว่าภาษาไทยเพียงแต่มีความสนใจตั้งใจข้อกำหนดกฎเกณฑ์ให้แน่นเท่านั้น

ในขั้นนี้ จะได้นำข้อความที่นักเรียนเคยได้ยินมามากบ้างน้อยบ้าง มาฝึกอ่านเพื่อให้เกิดความชำนาญมากยิ่งขึ้น โดยจะนำมาเรียบเรียงไว้ทั้ง ๒ แบบ พร้อมด้วยคำแปล เพื่อเป็นเครื่องประกอบการทำความเข้าใจว่า คำเหล่านั้นมีความหมายว่าอย่างไร บทที่นำมาให้ฝึกอ่านคือ บทสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย

บทสรรเสริญพระพุทธคุณ

“อิติปิ โส ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺธो วิชชาจรณสมปนฺโน สุกโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สัตถา เทวมนุสฺसानํ พุทฺธो ภควาติ.”

(อิติปิ โส ภะควา อระหัง สัมมาสัมพุทฺธ วิชชาจะระณะสัมปันโน สุกโต โลกวิทู อนุตตะโร ปุริสทัมมะสารถิ สัตถา เทวะมนุสสานัง พุทฺธो ภะควาติ)

คำแปล

“แม้เพราะเหตุนี้, พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นพระอรหันต์, ตรัสรู้ดีตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง, ทรงสมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ, เสด็จไปดีแล้ว, เป็นผู้รู้แจ้งโลก, ทรงเป็นสารถีผู้ฝึกคนได้อย่างยอดเยี่ยม ไม่มีสารถีอื่นจะยิ่งไปกว่า, ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย, ทรงเป็นผู้รู้ เป็นผู้ตื่น ผู้เบิกบาน, ทรงเป็นผู้จำแนกแจกจ่ายธรรม ทรงเป็นผู้มีโชค.”

บทสรรเสริญพระธรรมคุณ

“สุวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม สันทิฏฺฐิโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก โอปนยิโก ปจฺจุตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิติ.”

(สุวากขาโต ภะคะวะตา ธัมโม สันทิฏฺฐิโก อกาลิโก เอหิปปัสสิโก โอปะนยิโก ปัจจุตฺตัง เวทิตพฺโพ วิญญูหิติ.)

คำแปล

“พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ดีแล้ว อันผู้บรรลู่จะพึงเห็นได้ด้วยตนเอง ไม่ขึ้นอยู่กับกาล ควรเรียกให้มาดูมาชมได้ ควรน้อมนำมาประพฤติปฏิบัติ เป็นธรรมอันวิญญูชนจะพึงรู้ได้เฉพาะตน”

บทสรรเสริญพระสังฆคุณ

“สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ อสุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ฌายปฏิปนฺโน

ภควโต สวากสงฺโฆ สามิจิปฏิปนฺโน ภควโต สวากสงฺโฆ ยทิทํ จตตาริ ปุริสยฺยคณานิ อฏฺฐ ปุริสปุคฺคลา
เอส ภควโต สวากสงฺโฆ อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย ทกฺขิณเณยฺโย อณฺุชลิกเรณฺเณยฺโย อนฺุตฺตรํ ปุณฺณมกฺขเขตฺตํ
โลกสุสํวติ ”

(สุปฏิปันโน ภะคะวะโต สวากะสังโฆ อชุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สวากะสังโฆ
ญายะปฏิปันโน ภะคะวะโต สวากะสังโฆ สามิจิปฏิปันโน ภะคะวะโต สวากะสังโฆ ยะทิทัง
จัตตาริ ปุริสยฺยคณานิ อฏฺฐะ ปุริสปุคฺคละลา เอสะ ภะคะวะโต สวากะสังโฆ อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย
ทักขิณเณยฺโย อณฺุชชะลิกะระเรณฺเณยฺโย อะนฺุตตะรัง ปุณฺณมกฺขเขตตัง โลกัสสวติ)

คำแปล

“พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว พระสงฆ์สาวกของพระผู้มี
พระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติตรงแล้ว พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ปฏิบัติเป็นธรรม
พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ปฏิบัติสมควร

ท่านเหล่านี้คือใคร คืออยู่แห่งบุรุษ ๔ บุรุษบุคคล ๘ นี่คือพระสงฆ์สาวกของพระผู้มี
พระภาคเจ้า

เป็นผู้ควรของค่านับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรแก่การทำบุญ เป็นผู้ควรทำอัญชลี
เป็นเพื่อนาบุญของโลก ไม่มีเพื่อนาบุญอื่นจะยิ่งไปกว่าจะนี้แล้ว”.

ประเด็นอภิปราย

- นักเรียนร่วมกันอภิปรายหลักเกณฑ์การอ่านคำบาลีโดยทั่วไป และให้นักเรียนฝึกอ่าน
บทสรรเสริญพระพุทธคุณพระธรรมคุณและพระสังฆคุณ
- อภิปรายประโยชน์ของการอ่านคำภาษาบาลี และการนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. ให้นักเรียนฝึกหัดอ่านบทสรรเสริญพระพุทธคุณ พระธรรมคุณและพระสังฆคุณ
พร้อมๆ กันก่อนแล้วทดลองอ่านเป็นรายบุคคล
๒. ให้นักเรียนฝึกอ่านบทสรรเสริญพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ
ทำนองบทสวด
๓. ให้นักเรียนเขียนคำบาลีแบบบาลีและเขียนแบบไทย

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

- เมื่อนักเรียนไปร่วมงานพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา นักเรียนกล่าวคำสวด
บทสรรเสริญพระพุทธคุณ พระธรรมคุณและพระสังฆคุณไปพร้อมๆ กับผู้อื่น และรู้ความหมาย
แสดงว่านักเรียนฝึกอ่านคำบาลีได้แล้ว

คำถาม

การอ่านคำภาษาบาลีมีความสำคัญอย่างไร

๕.๒ สารสังเขปของพระไตรปิฎก

แนวคิดสำคัญ

พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งแบ่งออกเป็นหมวดใหญ่ ๓ หมวด คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก พระวินัยปิฎก ว่าด้วยวินัยของสงฆ์ พระสุตตันตปิฎก ว่าด้วยคำสอนของพระพุทธเจ้าที่แสดงแก่บุคคลทั้งหลายในที่ต่าง ๆ พระอภิธรรมปิฎก ว่าด้วยสภาวะธรรมล้วน ๆ ไม่เกี่ยวกับบุคคลหรือสัตว์สิ่งของใด ๆ

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อนักเรียนศึกษาบทนี้แล้วนักเรียน

๑. มีความรู้และเข้าใจความหมายของพระไตรปิฎก
๒. บอกการแบ่งหมวดและเนื้อหาสาระของพระไตรปิฎกโดยหลักใหญ่ ๆ ได้
๓. มีความสนใจในการศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก

สารสังเขปของพระไตรปิฎก

พระไตรปิฎก เป็นคัมภีร์หรือตำราทางพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ ไบเบิลของศาสนาคริสต์ และอัลกุรอานของศาสนาอิสลาม

คำว่า **พระไตรปิฎก** แปลว่า ๓ คัมภีร์ **พระ** เป็นคำที่แสดงความเคารพหรือยกย่อง **ไตร** แปลว่า สาม **ปิฎก** แปล ได้สองอย่าง คือแปลว่าคัมภีร์หรือตำรา และแปลว่ากระจัดหรือตะกร้า หมายถึง เป็นที่รวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้เป็นหมวดหมู่ไม่ให้เกิดกระจัดกระจาย คล้ายกระจัดหรือตะกร้า พระไตรปิฎกได้รวบรวมคำสั่งสอนไว้ แบ่งเป็น ๓ หมวด

เนื่องจากประเทศไทยพลเมืองส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา เป็นศาสนาประจำชาติ พระไตรปิฎกจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งของชาวพุทธและเนื่องจากพระไตรปิฎกมีความยาวมาก เมื่อนำมาพิมพ์เป็นเล่มจะมีขนาดใหญ่ ปัจจุบันจึงจัดพิมพ์เป็นเล่มย่อย ๆ ถึง ๔๕ เล่ม ในการจัดพิมพ์แยกเล่มได้ยึดจำนวนปีที่พระพุทธเจ้าเสด็จเทศนาสั่งสอนประชาชนมาเป็นนิมิตในการแบ่งเล่มพระไตรปิฎกทั้ง ๓ หมวดแบ่งออกดังนี้คือ

๑. **พระวินัยปิฎก** ว่าด้วยวินัยหรือศีลของพระภิกษุ ภิกษุณี คือพุทธบัญญัติเกี่ยวกับความประพฤติ ความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียม และการดำเนินกิจการต่าง ๆ ของพระภิกษุสงฆ์ และภิกษุณีสงฆ์ แบ่งเป็น ๕ คัมภีร์ คือ

๑. มหาวิภังค์ ว่าด้วยข้อห้ามหรือวินัยที่เป็นหลักของภิกษุสงฆ์ ถือศีล ๒๒๗ ข้อ

๒. ภิกษุณีวิภังค์ ว่าด้วยข้อห้ามหรือวินัยของภิกษุณีสงฆ์ (ปัจจุบันภิกษุณีสงฆ์ไม่มี) ถือศีล ๓๑๑ ข้อ

๓. มหาวัตถุ ว่าด้วยพุทธประวัติและพิธีกรรมทางพระวินัย

๔. จุลลวัตถุ ว่าด้วยพิธีกรรมทางพระวินัยและความเป็นมาของภิกษุณีสงฆ์ และประวัติการสังคายนาพระไตรปิฎก

๕. บริวาร ว่าด้วยข้อเบ็ดเตล็ดทางพระวินัย

ในการแบ่งพระวินัยปิฎกอาจแบ่งได้อีกแบบหนึ่ง ซึ่งแบ่งเป็น ๕ คัมภีร์เช่นกัน คือ อาทิกัมมิกะ หรือปาราชิก ปาจิตตีย์ มหาวรรค จุลวรรค และบริวาร

๒. **สุตตันตปิฎก** ว่าด้วยพระธรรมเทศนาทั่ว ๆ ไป แบ่งเป็น ๕ นิกายคือ

๑. ทีมนิกาย ว่าด้วยพระสูตร หรือพระธรรมขนาดยาว ๓๔ สูตร

๒. มัชฌิมนิกาย ว่าด้วยพระสูตรหรือพระธรรมเทศนาขนาดกลางไม่ยาวหรือไม่สั้นเกินไป ๑๕๒ สูตร

๓. สังยุตตนิกาย ว่าด้วยพระสูตรหรือพระธรรมเทศนาอันประมวลธรรมหรือเรื่องราวไว้เป็นพวก ๆ เรียกว่า สังยุตต์ หนึ่ง ๆ ตามเรื่องที่เนื่องกัน รวม ๕๖ สังยุตต์ มี ๗๗๖๒ สูตร

๔. อังคุตตรนิกาย ว่าด้วยพระสูตรหรือพระธรรมเทศนาที่จัดรวมเข้าเป็นหมวด ๆ เรียกว่า นิบาตหนึ่ง ๆ ตามลำดับจำนวนหัวข้อธรรม รวม ๑๑ นิบาต หรือ ๑๑ หมวดธรรม มี ๙๕๕๗ สูตร

๕. ขุททกนิกาย ว่าด้วย พระสูตรหรือพระธรรมเทศนาเบ็ดเตล็ด ที่จัดเข้าใน ๔ นิกายแรกไม่ได้ เช่น ภาษิตของพระสาวก ประวัตติต่าง ๆ และชาดก มี ๑๕ คัมภีร์

๓. **พระอภิธรรมปิฎก** ว่าด้วยธรรมะล้วน ๆ ที่สำคัญ ไม่เกี่ยวกับบุคคลหรือเหตุการณ์ แบ่งเป็น ๗ ภาคม์ คือ

๑. ธัมมสังคณี ว่าด้วยธรรมะที่รวมเป็นหมวดหมู่แล้วอธิบายทีละประเภท

๒. วิภังค์ ว่าด้วยธรรมะซึ่งแยกเป็นข้อ ๆ โดยยกหมวดธรรมเป็นหัวข้อแล้วอธิบายชี้แจง และวินิจฉัยอย่างละเอียด

๓. บุคคลบัญญัติ ว่าด้วยบัญญัติ ๖ ชนิด โดยแสดงรายละเอียดเฉพาะบัญญัติเกี่ยวกับบุคคลประเภทต่าง ๆ ตามคุณธรรมที่มีอยู่ในบุคคลนั้น ๆ

๔. กถาวัตถุ ว่าด้วย คำถามคำตอบในหลักธรรม ๒๑๙ ข้อ เพื่อเป็นหลักในการตัดสินพระธรรม

๕. ยมก ว่าด้วย ธรรมะที่รวมเป็นคู่ ๆ โดยยกหัวข้อธรรมวินิจัยด้วยการถามตอบ โดยตั้งคำถามย้อนกันเป็นคู่ ๆ

๖. ธาตุกถา ว่าด้วย ธรรมะที่จัดระเบียบความสัมพันธ์ โดยถือธาตุเป็นหลัก

๗. ปฏฐาน ว่าด้วยการอธิบายปัจจัย ๒๔ ซึ่งต่อเนื่องกันระหว่างธรรมทั้งหลาย ซึ่งอธิบายไว้อย่างพิสดาร

พระไตรปิฎก เป็นคัมภีร์พระพุทธศาสนา คัมภีร์พุทธธรรม คัมภีร์พุทธปรัชญาหรือคัมภีร์พุทธศาสน์ ซึ่งนับว่าเป็นคัมภีร์ทางศาสนาที่มีข้อความมาก เนื่องจากพระพุทธเจ้าทรงดำรงพระชนมายุนับตั้งแต่ตรัสรู้จนถึง ๔๕ พรรษา ซึ่งเป็นผลจากการตรัสรู้อย่างเห็นจริงในสิ่งเหล่านั้น และนำมาสั่งสอนไว้ให้คนทุกระดับได้รับประโยชน์จากการศึกษาธรรมะในพระไตรปิฎกตามสมควรแก่ฐานะของตน

ประเด็นอภิปราย

- ในฐานะที่นักเรียนนับถือพระพุทธศาสนา นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจพระไตรปิฎกอย่างไรบ้าง จงอภิปรายและแสดงความคิดเห็น

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. สนทนากับพระภิกษุเกี่ยวกับความรู้เรื่องพระไตรปิฎกที่นักเรียนสนใจ
๒. ให้นักเรียนอ่านค้นคว้าหนังสือที่ให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องพระไตรปิฎกเพื่อนำมาอภิปรายในชั้นเรียน
๓. ถ้าวัดใดในท้องถิ่นที่นักเรียนอยู่ มีตู้เก็บพระไตรปิฎก ควรหาโอกาสไปชมและศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกในหัวข้อที่นักเรียนสนใจโดยศึกษาวิธีการค้นคว้าจากพระภิกษุที่มีความรู้ความสามารถ เพื่อจะได้รวดเร็วและประหยัดเวลาในการค้นคว้า ครูควรแนะนำให้เด็กไปดูหรือครูอาจพาไปดูเอง กรณีเดียวกับข้อ ๑

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ การที่นักเรียนมีความขยันหมั่นเพียรในการเรียน ไม่ประพฤติดัวเหลวไหลเป็นลูกที่ดื้อของพ่อแม่ เป็นศิษย์ที่ดีของครู ก็เท่ากับนักเรียนได้ปฏิบัติธรรมตามคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎก

คำถาม

๑. พระไตรปิฎกคืออะไร สำคัญอย่างไร
๒. พระไตรปิฎกแบ่งออกเป็นหมวดใหญ่ ๆ ได้กี่หมวด อะไรบ้าง

๕.๓ ข้อความนำรู้จากพระไตรปิฎก

แนวคิดสำคัญ

พระไตรปิฎกประกอบด้วยเนื้อหาหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นจำนวนมาก ข้อความในพระไตรปิฎกล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องน่ารู้ น่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อนักเรียนศึกษาบทเรียนนี้แล้วนักเรียนสามารถ

๑. เข้าใจและจำแนกหลักความเชื่อของชาวพุทธได้
๒. บอกหลักความเชื่อ ๑๐ ประการได้
๓. อธิบายความหมายของความไพญลย์ ๒ ประการได้

ข้อความนำรู้จากพระไตรปิฎก

ข้อความทั้งหมดในพระไตรปิฎก ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องน่ารู้ น่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง แต่เนื่องจากพระไตรปิฎกประกอบด้วยเนื้อหา หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นจำนวนมาก จึงจำเป็นจะต้องเลือกศึกษาเพียงบางข้อ เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งในขั้นนี้กำหนดให้เลือกเรียนเพียงเรื่องเดียวคือ หลักความเชื่อของชาวพุทธและความไพญลย์ ๒ ประการ

๑. หลักความเชื่อของชาวพุทธ

บรรดาคำสอนในทางศาสนาทั้งหลายนั้น ศาสนาส่วนมากจะเน้นไปที่ความเชื่อ คือให้ผู้ที่นับถือในศาสนาของตน เชื่อมั่นในคำสอน ซึ่งถือกันว่ามีมาจกสิ่งสูงสุด

ในพระพุทธศาสนา ก็ได้เน้นที่ความเชื่อไว้ แต่มีข้อแม้ว่า จะต้องมึปัญหาเข้าก้ากับในการเชื่อ ที่เรียกว่า ควรเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ ควรเชื่อในบุคคลที่ควรเชื่อโดยมีเหตุผลมากพอที่จะเชื่อได้

แต่อย่างไรก็ตาม ในขั้นแรกคงอาศัยความเชื่อเป็นหลักอยู่ก่อน เหมือนกับชีวิตของคนเรา แต่ละคน ตอนที่เป็เด็ก ๆ ยังไม่สามารถจะไ้ปัญญาไปทุกเรื่อง ก็ต้องอาศัยการเชื่อฟังคำสั่ง คำสอน คำชี้แนะของพ่อแม่ ต่อมาก็ต้องอาศัยการเชื่อต่อครูบาอาจารย์ที่อบรมสั่งสอนในเรื่องเหล่านั้น แต่เมื่อปัญญาเพิ่มขึ้น เราก็ใช้ปัญญาพิสูจน์ ทดสอบสิ่งที่เคยเชื่อมาก่อน

สิ่งที่เคยเชื่อบางอย่างเมื่อปัญญาเราเพิ่มขึ้น ก็อาจจะเลิกเชื่อไปเลย แต่บางอย่างเมื่อปัญญาเพิ่มขึ้น จะช่วยให้ความเชื่อนั้นมั่นคงมากยิ่งขึ้น

หลักความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา ท่านจึงจำแนกเป็นความเชื่อหลักไว้เป็น ๔ เรื่อง คือ

๑. เชื่อในความมีอยู่ของกรรม คือ การกระทำของบุคคล จะดีหรือไม่ก็ตามถือว่าเป็นการกระทำ เพราะชีวิตของคนแต่ละคน มีการกระทำ มีการพูด มีการคิด อยู่ทุกวัน เพราะฉะนั้นทุกคนจึงเปลี่ยนแปลงไปตามการกระทำของตน

๒. เชื่อผลของการกระทำ ความดี ความชั่ว การสอได้ สอตก เพื่อนจะรักหรือเพื่อนจะเกลียด ครูจะเมตตาสงสารหรือครูจะลงโทษ ก็อยู่ที่การกระทำของเราเอง

๓. เชื่อว่าใครทำคนนั้นก็ไ้ ใครไม่ทำคนนั้นก็ไ้ เหมือนการกินอาหาร ใครกินคนนั้นก็อ้ม การอาบน้ำใครอาบน้ำนั้นก็สะอาด ใครอ่านหนังสือ คนนั้นก็รู้หนังสือ

๔. มีเรื่องบางอย่างที่เกี่ยวกับคำสอนในพระพุทธศาสนา หรือแม้แต่เรื่องอื่น เช่น เรื่องประวัติศาสตร์ เราเกิดไม่ทันยุคสมัยนั้น คนก็ยังเชื่อแหล่งที่มาของสิ่งเหล่านั้น เช่น คำสอนในพระพุทธศาสนา ก็ต้องเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เพราะเรายังไม่มีปัญญามากพอจะวินิจฉัยตัดสินด้วยตนเองได้ แม้เราจะเติบโตอย่างไรก็ตาม แต่บางอย่างก็อาศัยความเชื่อเป็นหลัก

การรับประทานยาตามที่หมอสั่งก็อาศัยเชื่อหมอนั่น ก่อนจะรับประทานก็ไ้รู้ว่ายานั้นจะดีหรือไม่ดี แต่เมื่อรับประทานยาไปแล้ว อาการโรคหายแล้วจะมีปัญญา เห็นประจักษ์ด้วยใจตัวเอง ว่ายานี้สามารถที่จะแก้โรคเหล่านั้นได้จริง

ในโอกาสต่อไป เมื่อป่วยในลักษณะเดียวกัน ก็อาจจะหายาเหล่านั้นมารับประทานด้วยตัวเองก็ได้ แต่ก็ไ้ควรเสี่ยงอยู่นั่นเอง ควรต้องให้หมอตรวจ หมอสั่งยาให้ แต่ความเชื่อเหล่านี้ก็อาศัยการมีปัญญา รู้ว่าท่านผู้นี้เป็นหมอ ถ้าเราไ้รู้ว่าเป็นหมอก็ไ้ควรเสี่ยงเชื่อ

ในพระพุทธศาสนา มีหลักที่ท่านสอนให้พิจารณาเสียก่อน ไ้ควรตัดสินใจเชื่อไปในทันทีทันใด แต่ไ้ไ้ได้หมายความว่าให้ปฏิเสธไป หลักเหล่านี้ท่านเรียกว่า หลักความเชื่อ ๑๐ ประการ คือ

๑. อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการฟังตามกันมา
๒. อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการถือสืบ ๆ กันมา
๓. อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการฟังคำเล่าลือ
๔. อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการอ้างตำรา หรือคัมภีร์

๕. อย่าปลงใจเชื่อ เพราะเห็นว่าสมเหตุผลตามตรรกศาสตร์
๖. อย่าปลงใจเชื่อ เพราะการอนุมาน หรือคาดหมายเอา
๗. อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการคิดตรงตามอาการที่ได้เห็น ได้ยิน เป็นต้น
๘. อย่าปลงใจเชื่อ เพราะเห็นว่าเข้ากันได้กับความเห็นของตน
๙. อย่าปลงใจเชื่อ เพราะมองเห็นรูปลักษณะว่าน่าเชื่อถือ
๑๐. อย่าปลงใจเชื่อ เพราะนับถือของท่านผู้นี้ เป็นครูของเรา

ซึ่งหมายความว่าทั้งหมดนี้เป็นที่มาของการรับรู้ในชีวิตประจำวันของคนแต่ละคน เพียงแต่ท่านสอนให้ใช้ปัญญา พิจารณาเห็นว่าสิ่งนี้ถูก สิ่งนี้ผิด สิ่งนี้เป็นบาป สิ่งนี้เป็นบุญ สิ่งนี้เป็นคุณ สิ่งนี้เป็นโทษ แล้วจึงควรละ สิ่งไม่ควรละ และปฏิบัติในสิ่งที่ควรปฏิบัติ

๒. ความไพบุลย์ ๒ ประการ คือ

๑. ความไพบุลย์ แห่งอามิส
๒. ความไพบุลย์ แห่งธรรม

ความไพบุลย์ คือ ความอุดมสมบูรณ์ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เกียรติ อายุ เป็นต้น **อามิส** คือ วัตถุสิ่งของ ได้แก่ การที่บุคคลมีความสมบูรณ์ในด้านปัจจัยสี่ และเครื่องอำนวยความสะดวกในด้านต่าง ๆ ตลอดถึงมีบริวารมาก มีพรรคพวกมาก

ความไพบุลย์นั้น เป็นที่ปรารถนาของคนทั้งหลาย ต่อพอถึงจุดจุดหนึ่ง อาจจะต้องมีการยื้อแย่งการประหัดประหารการต่อสู้กัน เพื่อจะครอบครองสิ่งของเหล่านั้น และสิ่งที่ครอบครองอยู่นั้น อาจจะได้ให้ทั้งคุณและโทษ นำทั้งความสุขมาให้ นำทั้งความทุกข์และภัยอันตรายมาให้

ความไพบุลย์ในด้านธรรมะ คือ ความอุดมสมบูรณ์ด้วยความดี เช่น มีปัญญา มีความรอบรู้ ในสิ่งทั้งหลาย มีความจริงใจจะประพฤติ จะกระทำการก็ทำได้จริง ๆ มีความเสียสละอุททาสัยไมตรี ต่อบุคคลทั้งหลาย พร้อมทั้งจะสงเคราะห์ช่วยเหลือตามกำลังความสามารถ หรือมีความสามัคคี เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไม่แตกแยกกัน เป็นต้น

ธรรมะแต่ละข้อนั้นยังมีมากขึ้นเท่าไร จะทำให้ตนเองมีความสุข ความสงบเพิ่มขึ้น เป็นที่ยอมรับนับถือ ยกย่องของบุคคลทั้งหลายมากขึ้น และสามารถที่จะหาประโยชน์จากวัตถุสิ่งของ ที่ตนครอบครองอยู่ทำสิ่งเหล่านั้นให้เป็นประโยชน์ แก่กุลแก่ตนและบุคคลอื่น

ความไพบุลย์ทั้ง ๒ ประการคือความไพบุลย์แห่งอามิสและความไพบุลย์แห่งธรรมะนี้เป็นสิ่งที่มีความจำเป็น แต่คุณค่าของชีวิตที่แท้จริงนั้นไม่ได้อยู่ที่ความมั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สินเงินทอง แต่อยู่ที่การมีความดีและการแสดงออกซึ่งความดีให้ปรากฏจนเป็นที่ยอมรับนับถือของคนทั้งหลาย อนุสรณ์เตือนใจบุคคลทั้งหลาย จงกลายเป็นการสร้างอนุสาวรีย์เอาไว้ เพื่อเป็นที่สักการบูชาของคนรุ่นต่อไป

อย่างอนุสาวรีย์ของพระมหากษัตริย์และบุคคลสำคัญทั้งหลายในโลก ซึ่งคนรุ่นต่อมาไม่ได้สร้างขึ้นเพราะท่านมั่งคั่งร่ำรวยด้วยวัตถุสิ่งของ แต่สร้างขึ้นเพราะท่านมีความสมบูรณ์ มีความใฝ่บุญด้วยคุณงามความดีที่ท่านได้ทำต่อตนเอง ต่อสังคม ต่อประเทศชาติ คนรุ่นต่อมาจึงรู้สึกว่าเป็นหนี้ท่าน ปรารถนาที่จะตอบแทนคุณความดีของท่าน และเพื่อให้ความดีของท่านเหล่านั้นเป็นหลักในการดำรงชีวิตของคนรุ่นต่อ ๆ ไป จึงได้สร้างอนุสาวรีย์ขึ้นไว้สักการะบูชา

เพราะฉะนั้น ในชีวิตของบุคคลแต่ละคน จึงควรเน้นที่ความสมบูรณ์ หรือ ความใฝ่บุญในด้านธรรมะหรือความดีเพื่อให้สามารถใช้ธรรมะเหล่านั้น ในการแสวงหาวัตถุ ในการครอบครองวัตถุและในการใช้สอยวัตถุเหล่านั้นให้เกิดประโยชน์ตนและประโยชน์บุคคลอื่น ตามกำลังความสามารถที่จะทำได้

ประเด็นอภิปราย

- เหตุใดจึงมีข้อเตือนใจว่าการเชื่อสิ่งใดก็ควรใช้ปัญญาพิจารณาเสียก่อนก่อนที่จะตัดสินใจเชื่อ แต่การเชื่อพ่อ แม่ เหตุใดจึงเชื่อได้โดยไม่ต้องพิจารณา
- นักเรียนเป็นศิษย์ของครู นักเรียนคิดว่านักเรียนจะเชื่อครูในทุกเรื่องหรือไม่ เพราะเหตุใด

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. นิมนต์พระภิกษุมานะเทศน์เรื่องความศรัทธา (ความเชื่อ) ให้นักเรียนฟัง
๒. ครูให้นักเรียนร่วมกันอภิปรายกรณีตัวอย่างการเชื่อโดยการพิจารณาก่อน กับ การเชื่อโดยไม่พิจารณา ผลจะต่างกันอย่างไร

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

- ๐ ถ้านักเรียนรู้จักใครก็ตามเพียงได้พูดคุยกันครั้งสองครั้ง แต่เขาผู้นั้นแสดงเจตนาดี จนเกินความจำเป็น นักเรียนควรพิจารณาให้รอบคอบก่อนตัดสินใจเชื่อ
- ๐ การศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ชาวพุทธพึงปฏิบัติ นักเรียนมีความรู้สึกศรัทธาในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

คำถาม

๑. นักเรียนเข้าใจหลักความเชื่อในพระไตรปิฎกอย่างไร
 ๒. ความเชื่อของชาวพุทธจำแนกออกได้กี่เรื่อง อะไรบ้าง
 ๓. พระพุทธเจ้าสอนให้พิจารณาเสียก่อนไม่ควรตัดสินใจเชื่อทันที ในหลักความเชื่อ
- ๑๐ ประการนั้น มีข้อใดบ้างที่ต้องใช้ปัญญาพิจารณากำกับอีกครั้งหนึ่งแม้ว่าตอนเริ่มต้นจะได้เชื่อไปแล้ว

๔. นักเรียนรู้และเข้าใจความหมายของความไพญฺลย ๒ ประการหรือไม่ และเข้าใจอย่างไร

๔.๔ พุทธศาสนสุภาษิต

แนวคิดสำคัญ

๑. พุทธศาสนสุภาษิตเป็นคำพูดที่เป็นคติสอนให้นำไปปฏิบัติของพุทธศาสนา ผู้ใดนำพุทธศาสนสุภาษิตใช้เป็นคติในการดำเนินชีวิตจะยังผลให้ผู้นั้นดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อนักเรียนศึกษาบทนี้แล้วนักเรียนสามารถ

๑. อ่านและเข้าใจความหมายของพุทธศาสนสุภาษิตที่กำหนดให้
๒. นำพุทธศาสนสุภาษิตเพื่อเป็นข้อเตือนใจ ข้อคิดในการประพฤติปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิต

พุทธศาสนสุภาษิต

๑. กยิรา เจ กยิราเธนํ ถ้าจะทำ ก็ควรทำให้จริง

พุทธศาสนสุภาษิตบทนี้ เป็นคำสอนเตือนสติบุคคลทั้งหลาย ผู้ที่มีหน้าที่จะต้องศึกษา จะต้องทำงาน จะต้องประพฤติปฏิบัติ จะต้องทำหน้าที่ของตน

ในการทำหน้าที่การงานของคนแต่ละคน จะให้เกิดผลตามที่ตนต้องการนั้น จำต้องมี ความตั้งใจและมุ่งมั่นที่จะทำงานการเหล่านั้นให้สำเร็จ ต้องพร้อมที่จะอดกลั้น อดทน ฝ่าฟันอุปสรรค อันตรายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในการทำงาน เช่น

ในการศึกษาเล่าเรียน นักเรียนย่อมมีปัญหา มีอุปสรรคต่าง ๆ เป็นอันมาก อุปสรรค ที่เกี่ยวข้องกับคนอื่นบ้าง อุปสรรคที่เกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บบ้าง อุปสรรคที่เกี่ยวกับ ความขาดแคลนในด้านต่าง ๆ บ้าง

อุปสรรค คือ ความเกียจคร้าน ความไม่สนใจ ไม่ใส่ใจตลอดถึงเพื่อนฝูงที่ชักชวนไปในทางเสียหาย ถ้าหากว่าจิตใจของนักเรียนอ่อนไหวง่าย ยอมพ่ายแพ้ต่ออุปสรรคเหล่านั้น การศึกษาเล่าเรียน ก็ไม่อาจประสบความสำเร็จได้

เพราะฉะนั้น ถ้าจะเรียนก็ต้องเรียนอย่างจริงจัง ถ้าทำงานก็ต้องทำงานด้วยความตั้งใจจริง แม้แต่จะเล่นกีฬาก็ต้องเล่นอย่างเต็มความสามารถ ให้ประสบความสำเร็จในเรื่องเหล่านั้นให้ได้

คนเราเมื่อเลือกที่จะไปในทางใด คือ ต้องการความสำเร็จในเรื่องใด ก็ต้องใช้ความเพียรพยายาม จะต้องเรียนให้ดี จะต้องเรียนให้เป็น จะต้องได้รับประโยชน์จากสิ่งที่ตัวเรียน ซึ่งแต่ละอย่างนั้น ต้องอาศัยความตั้งใจจริง พยายามให้เกิดความสำเร็จให้ได้

ผลทั้งหลายที่เกิดขึ้นในชีวิตของคนแต่ละคนไม่มีผลอะไรที่เกิดขึ้นได้ลอย ๆ แม้อากาศที่เราหายใจเข้าไป ก็ต้องใช้ความพยายามหายใจไปเรื่อย ๆ

อาหารที่รับประทาน ก็เป็นผลจากความเพียรพยายาม

การสอบไล่ได้คะแนนดี ๆ จนคนที่ประสบความสำเร็จอย่างสูงในเรื่องนั้น ๆ ก็เกิดขึ้นจากการกระทำงาน อันเป็นหน้าที่ของตนอย่างเอาจริงเอาจังทั้งนั้น

เพราะฉะนั้นท่านจึงสอนว่า ถ้าจะทำอะไรก็ให้ทำเรื่องนั้นจริง ๆ ให้บากบั่น ให้อุตสาหะให้พยายาม กระทำการทำงานนั้นอย่างไม่ท้อถอย พยายามเอาดีจากสิ่งที่ตนทำได้

มีข้อแม้ว่า การกระทำให้จริงจัง ในที่นี้เน้นเฉพาะการกระทำดี ไม่ใช่ไปเอาจริงเอาจังในการกระทำชั่ว

การเกียจคร้าน การเที่ยวเตร่ การคบคนชั่วเป็นมิตร เป็นต้น ข้อนี้ก็ให้งดเว้นไว้ได้จริง ๆ

คนเราเมื่อทำงานทุกอย่างด้วยความตั้งใจแล้ว ผลสำเร็จก็จะบังเกิดขึ้น เป็นเกียรติภูมิเป็นศักดิ์ศรี สามารถจะเปลี่ยนแปลงสถานะของตนจากที่ไม่มี ให้มีเพิ่มขึ้นโดยลำดับได้

ทำนองคล้าย ๆ กับต้นไม้ที่มีจุดเริ่มต้นคือต้นเล็กนิดเดียวแต่เมื่อพยายามรดน้ำอาหารไปเลี้ยงตัวเองโดยลำดับ ต้นไม้เหล่านั้นก็ค่อย ๆ เจริญเติบโตขึ้น ชีวิตของบุคคลทั้งหลายก็เป็นเช่นนั้น

นักเรียนจะต้องเป็นคนเอาจริงเอาจังในสิ่งดีงามทั้งหลายที่ตนจะต้องศึกษาเล่าเรียน ประพฤติปฏิบัติและกระทำให้สำเร็จลุส่งไปได้ด้วยดี

๒. วิริเยน ทุกขมจฺเจติ คนจะล่วงทุกข์ได้ เพราะความเพียร

ความทุกข์ เป็นสิ่งที่ไม่มีใครต้องการ แต่ความทุกข์ก็ติดมากับชีวิตของคน เราจึงมีความทุกข์มาตั้งแต่เกิด

ในชีวิตของคนแต่ละคน จึงดิ้นรนเพื่อหลีกเลี่ยงความทุกข์ให้ได้รับความสุขจากเรื่องนั้น ๆ เช่น ความทุกข์ที่เกิดขึ้นจากการไม่มีความรู้ จากการไม่มีทรัพย์ จากการไม่สามารถที่จะซื้อหาสิ่งต่าง ๆ มาตอบสนองความต้องการของตน

ความทุกข์ ที่เกิดขึ้นจากการเป็นหนี้เป็นสินบุคคลอื่น ด้วยความทุกข์จากการประกอบอาชีพ หรือการทำงานในทางที่ผิด เป็นต้น

แต่ใครต้องการที่จะให้หลุดรอดจากความทุกข์เหล่านั้น ก็ต้องใช้ความเพียรพยายาม ไปจนกว่าจะเอาชนะความทุกข์ และประสบความสำเร็จในเรื่องนั้น ๆ เช่น

ความทุกข์ ที่เกิดขึ้นจากความไม่รู้ จะต้องใช้ความเพียร พยายามในการศึกษา การเรียน การเรียน และใช้ความพยายาม จดจำสิ่งต่าง ๆ เอาไว้

สิ่งอะไร ควรจด ก็จดเอาไว้

สิ่งอะไร ควรจำ ก็จำเอาไว้

เรื่องที่เป็นหลัก เป็นกฎเกณฑ์ ที่มีความสำคัญจะต้องท่องให้ได้ และพร้อมที่จะนำออกใช้ เมื่อถึงคราวจำเป็น

นำหลักวิชา ความรู้ต่าง ๆ มาคิด มาพิจารณาพิจารณาให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น ในเรื่องนั้น ๆ จนมีความเข้าใจในสิ่งที่ตนไม่เคยรู้มาก่อน

เมื่อเกิดความเข้าใจแล้ว สิ่งเหล่านั้นก็จะอยู่ภายในใจ จะไปในที่ใด จะทำอะไร ความรู้เหล่านั้นก็อยู่กับบุคคลนั้น สามารถที่จะนำออกใช้ได้ทุกหนทุกแห่ง และยิ่งใช้ความรู้ก็จะยิ่งเพิ่มขึ้น กลายเป็นความชำนาญชาญ หรือผู้ชำนาญการในสายนั้น ๆ

ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากความรู้ ความชำนาญ ก็จะเพิ่มพูนมากยิ่งขึ้น

ในการทำงานทุกอย่างของคนทั้งหลายในโลกนี้ ถ้าต้องการผลที่สูงที่สุด ต้องใช้ความพยายามมากยิ่งขึ้น เหมือนกับคนวิ่ง หรือเดินทาง ช่วงระยะเวลาที่แตกต่างกันยังต้องการไปสู่จุดหมายปลายทาง ที่ไกลเท่าไร ความเพียรพยายามก็ต้องเพิ่มมากยิ่งขึ้นเท่านั้น

ต้องการให้หลุดพ้นจากความทุกข์มากเท่าไร ต้องใช้ความเพียรพยายามเพิ่มขึ้นมากเท่านั้น และเมื่อบุคคลได้ใช้ความเพียรพยายามไปเรื่อย ๆ อย่างที่ท่านใช้คำว่า

“เหมือนฝนทิ้งให้เป็นเข็ม” แล้ว

แม้คนที่อาจจะมีโอกาสน้อย แต่ใช้ความเพียรพยายาม ไม่หยุด ในที่สุดก็ประสบความสำเร็จได้ อย่างนิทานเรื่อง “กระต่ายกับเต่า” ที่แข่งขันกัน โดยธรรมชาติจริง ๆ แล้ว กระต่ายก็ต้องชนะเต่า แต่เพราะกระต่ายเกียจคร้าน แอบนอนเสียในระหว่างทางด้วยความประมาท เตารู้ว่าตัวเองเดินช้า ก็พยายามเดินไปเรื่อย ๆ ไม่หยุดพักระหว่างทาง ก็เอาชนะกระต่ายได้ในที่สุด

แม้แต่พระพุทธเจ้าของเรา กว่าที่จะหลุดพ้นจากความทุกข์ไปได้ ก็ต้องใช้ความเพียรพยายาม อย่างหนักแทบจะสิ้นพระชนม์ เป็นเวลาถึง ๖ ปี ในที่สุดพระองค์ก็หลุดพ้นจากความทุกข์ได้ เพราะฉะนั้น บุคคลผู้ปรารถนาความสุข ไม่ต้องการความทุกข์ จึงต้องใช้ความเพียร พยายาม ในเรื่องนั้น ๆ อย่างเหมาะสมถูกต้อง เพราะบุคคลจะล่วงทุกข์ไปได้ ผ่านพ้นความทุกข์ไปได้ ก็ด้วยความเพียรพยายามของตนเองเป็นสำคัญ

๓. นาลโส วินุทเต สุขํ คนเกียจคร้าน ย่อมไม่พบความสุข

คนเกียจคร้าน คือ คนเช่นไร คนเกียจคร้าน คือ คนที่ชอบอ้างสิ่งต่าง ๆ มาเป็นเหตุให้ตนไม่ต้องทำงาน เช่น อ้างว่า

หนาวนัก ร้อนนัก ยังเข้าอยู่ เย็นแล้ว สายแล้ว แล้วไม่ทำงาน เป็นต้น

ในปัจจุบัน อาจจะอ้าง ปวดหัว ปวดท้อง ไม่สบาย รถติด เป็นต้น เพื่อตัวเองจะไม่ต้องทำงาน

เพราะฉะนั้น คนเกียจคร้าน ไม่ว่าจะไปทำงานอะไรก็ตาม จะไม่ประสบความสำเร็จ ความสุขที่เกิดขึ้นในชีวิตของบุคคล ก็เพราะเขาได้ประสบความสำเร็จในเรื่องนั้น ๆ

อย่างเช่น นักเรียน ถ้าหากว่าเกียจคร้าน ก็จะเรียนไม่จบ

คนทำงาน ถ้าหากเกียจคร้าน ก็จะไม่เจริญก้าวหน้า ไม่ได้เลื่อนขั้นเงินเดือน

คนรับราชการ ถ้าหากว่าเกียจคร้าน ก็ไม่ได้รับการยกย่อง ส่งเสริม สนับสนุนจากผู้ใหญ่

แม้แต่ลูก ถ้าเกียจคร้าน ก็ไม่เป็นที่รัก ที่พอใจของพ่อ แม่

นักเรียนที่เกียจคร้าน เพื่อนฝูงก็ไม่อยากที่จะคบค้าสมาคมด้วย ครูบาอาจารย์ก็หนักใจเสียใจ จนถึงไม่พอใจในความเกียจคร้านของนักเรียนเหล่านั้น เพราะฉะนั้น คนเกียจคร้าน จึงเป็นคนที่มีปัญหา ไม่มีใครต้องการปรารภณา หรือเข้าไปคบหาสมาคมเกี่ยวข้องกับ

ความสุข เป็นผลของความเพียร พยายาม เพื่อให้ได้รับความสุขในเรื่องนั้น ๆ แต่เมื่อคนมาเกียจคร้านเสีย โอกาสที่จะประสบความสำเร็จ จึงมีไม่ได้

ความเกียจคร้าน จึงกลายเป็นลูกตุ้มที่ถ่วงให้บุคคลต้องติดอยู่ในที่ใดที่หนึ่ง ในขณะที่เวลาชีวิตของตนเองได้ผ่านไปทุกวัน ๆ

คนเกียจคร้านเป็นอันมาก แม้อายุจะแก่เฒ่าไปแล้ว แต่ไม่ได้ประสบความสำเร็จ เพราะอะไร เพราะคนเกียจคร้าน ย่อมไม่พบความสุขนั่นเอง

ประเด็นอภิปราย

- นักเรียนเคยยึดพุทธศาสนสุภาษิตในบทเรียนเป็นข้อคิดในการปฏิบัติตนบ้างหรือไม่ หากเคยนำไปใช้ นักเรียนใช้เป็นข้อคิดในการปฏิบัติตนอย่างไรบ้าง
- ให้นักเรียนช่วยกันสรุปความหมายหรือยกตัวอย่างการปฏิบัติที่สอดคล้องกับพุทธศาสนสุภาษิตดังกล่าว

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

- ให้นักเรียนค้นคว้าพุทธศาสนสุภาษิตอื่น ๆ พร้อมคำแปล โดยจัดทำเป็นกลุ่ม กลุ่มละ ๕ บท แล้วเขียนลงกระดาษโปสเตอร์ ปิดไว้ที่ป้ายนิเทศให้นักเรียนห้องอื่น ๆ อ่าน
- จัดประกวดภาพวาดประกอบพุทธศาสนสุภาษิตตามหัวข้อในบทเรียนบทนี้

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ นักเรียนมีพุทธศาสนสุภาษิตประจำตัวหรือยัง ถ้ายัง นักเรียนลองเลือกพุทธศาสนสุภาษิตบทใดบทหนึ่งในบทเรียนที่นักเรียนชอบและเหมาะกับนักเรียนท่องให้ได้ฟังคำบาลีและคำแปล แล้วนำไปใช้เป็นข้อคิดในการปฏิบัติกัน และตั้งใจปฏิบัติให้ได้อย่างจริงจัง

คำถาม

๑. พุทธศาสนสุภาษิตคืออะไร จงให้ความหมาย
๒. จงอ่านเป็นคำบาลีและอธิบายความหมายของพุทธศาสนสุภาษิต ๓ บทดังนี้
 ๑. กยิรา เจ กยิราเถนํ ถ้าจะทำ ก็ควรทำให้จริง
 ๒. วิริเยน ทกขมจเจติ คนจะล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร
 ๓. นาลโส วินุเต สุขํ คนเกียจคร้านย่อมไม่พบความสุข

๕.๕ ศัพท์ทางพระพุทธศาสนา

แนวคิดสำคัญ

คนไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา ถ้อยคำที่ใช้พูดหรือเขียนในภาษาไทย เป็นคำที่มาจากภาษาบาลี ภาษาบาลีเป็นภาษาที่ใช้จารึก พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นถ้อยคำที่ใช้พูดหรือเขียนจึงเป็นคำศัพท์ที่มาจากคำในพระพุทธศาสนา

จุดประสงค์การเรียนรู้

๑. เพื่อให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจ ความหมายคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา ที่ถูกต้อง
๒. สามารถใช้คำศัพท์และสื่อความหมายได้ถูกต้อง

คำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา

ในชีวิตประจำวัน นักเรียนในฐานะที่นับถือพระพุทธศาสนาย่อมมีความผูกพันกับสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนานับตั้งแต่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ดังนั้น เพื่อให้ นักเรียนเข้าใจคำศัพท์และนำมาใช้ได้ถูกต้อง จึงได้รวบรวมคำศัพท์บางคำที่นักเรียนควรทราบคือ

คำศัพท์	ความหมาย
กฐิน	ผ้าพิเศษที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตแก่ภิกษุสงฆ์เฉพาะกฐินกาล ตามศัพท์แปลว่าไม้สดคือ ไม้แบบสำหรับตัดจิวร
ไม้สด	ไม้สำหรับชิงผ้าในเวลาที่จะเย็บให้สำเร็จเป็นสบง จีวร สังฆาฏิ สมัยที่ยังไม่มีเครื่องจักร
เขตกฐิน	ระยะเวลาที่จะทอดกฐิน มีเพียงหนึ่งเดือน คือ ตั้งแต่ แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ และวัดหนึ่ง ๆ จะทอดกฐินได้ ปีละครั้งเดียวเท่านั้น และพระภิกษุที่จะรับกฐินได้ ต้องจำพรรษา ในวัดนั้นตั้งแต่ ๕ รูปขึ้นไป
ผ้ากฐิน	ผ้าผืนใดผืนหนึ่งจะเป็นสบง จีวร สังฆาฏิ ซึ่งพระภิกษุจะอธิษฐานใช้เป็นผ้ากฐิน
บริวารกฐิน	สิ่งของที่ จะถวายในการทอดกฐินนอกจากผ้ากฐิน
กรณี	เหตุ, ต้นเรื่องที่ ทำให้ผลปรากฏ
กรณี์ กรณียะ	หน้าที่, กิจที่ควรกระทำ
ขอขมา	ขอให้คนอื่นยกโทษให้
ฆราวาส	ผู้ครองเรือน
จันทรคติ	การโคจรของพระจันทร์ คือ การนับวัน เดือน ปี โดยการโคจรของดวงจันทร์นับข้างขึ้น ข้างแรม เดือนอ้าย (เดือน ๑) เดือนยี่ (เดือน ๒) ปีชวด ฤดูแล้ง ส่วนสุริยคติ การโคจรของดวงอาทิตย์ ใช้นับวันที่ เดือน (มกราคม) ปี (พ.ศ.)
เจริญพร	คำเริ่ม และคำรับที่พระภิกษุสามเณรใช้พูดกับคฤหัสถ์ ผู้ใหญ่ และสุภาพชนทั่วไป และใช้เป็นคำขึ้นต้นและคำลงท้ายจดหมายที่พระภิกษุสามเณร มีไปถึงบุคคลดังกล่าว

เจ้าคุณ	คำแนะนำเรียกพระภิกษุที่ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ตั้งแต่ชั้นพระราชอาคันตุกะขึ้นไป หากต้องการจะยกย่องให้สูงขึ้นอีก ก็ใช้คำว่าเจ้าพระคุณ เจ้าประคุณ
ชาดก	เรื่องพระพุทธเจ้าที่มีมาในชาติก่อน ๆ ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ข้อนี้, ชื่อคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาส่วน ๑ ใน ๕ ส่วนที่เรียกว่า นวสังคตสูตร
ฌาน	การเพ่งด้วยจิต การทำสมาธิขั้นสูงฝึกหัดอบรมจิตให้จับอยู่กับอารมณ์เดียว, ปล่อยวางอารมณ์
ญาณ	ความรู้พิเศษ, ปัญญาหยั่งรู้, เป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งซึ่งอยู่ในดวงจิตเป็นของธรรมชาติเรียกว่า สัญชาตญาณและจิตที่ฝึกฝนอบรมด้วยสมาธิแล้วจะเกิดปัญญาหยั่งรู้กว่าสัญชาตญาณได้
ฐานานุกรม	ตำแหน่งพระภิกษุ ที่ได้รับแต่งตั้งจากพระภิกษุผู้มีตำแหน่งหรือมีสมณศักดิ์ เริ่มแต่พระปลัด พระสมุห์ พระใบฎีกาแล้วสูงขึ้นมีคำว่า พระครูนำหน้า เช่น พระครูปลัด พระครูสมุห์ พระครูใบฎีกา
เถระ	พระภิกษุผู้มีพรรษาตั้งแต่ ๑๐ พรรษาขึ้นไป
เถรานุเถระ	พระผู้ใหญ่ผู้น้อย สำหรับกล่าว ในที่มีพระภิกษุรวมกันอยู่ทุกระดับ
ทชี (ทะชี)	นักบวช
ทรงศีล	รักษาศีล, รับศีล
ทำวัตรเช้า-เย็น	การไหว้พระสวดมนต์ เวลาเช้าหรือเวลาเย็น
ไทยธรรม (ไทยะทำ)	สิ่งของที่ควรถวายพระ, ของถวายพระ, เขียนเป็น ไทยทานก็มี
บวชน้ำไฟ	บวชเป็นพระภิกษุหรือสามเณร เนื่องในงานศพโดยถือคติว่าบิดามารดา หากมีบุตรได้บวชจะได้รับบุญกุศลเป็นพิเศษ ผู้ที่มีความกตัญญู กตเวที มีความรัก ความเคารพในบิดามารดาหรือญาติผู้ใหญ่หรือผู้ที่เคารพนับถือ จึงนิยมนบวชในวันเผาศพหรือก่อนนั้น แต่จะบวชชั่วระยะสั้น ๆ ๓ วัน ๗ วัน บางท่านก็บวชจำพรรษา หรือบวชตลอดชีวิตก็มีถือว่าเป็นการแสดงความกตัญญูกตเวทีอย่างสูง

บังสุกุล

ผ้าเปื้อนฝุ่น ผ้าที่ใช้ในงานเกี่ยวกับคนตายจะเป็นผ้าไตร จีวร หรือผ้าอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่พระใช้ได้สำหรับถวายพระ แต่ไม่ต้องประเคนพระ นำผ้าไปทอดไว้ที่หีบศพหรือที่ด้ายสายสิญจน์ หรือภูเขาโยงที่โยงมาจากศพ หรืออัฐิ รูปภาพของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว พระจะพิจารณาผ้านั้นๆ เรียกว่า บังสุกุล หรือ ชักผ้าบังสุกุลหากทอดผ้าเวลาจะเผาศพ เรียกว่า ผ้ามหาบังสุกุลบางที่เรียกเพี้ยนเป็นผ้าบังสุกุลก็มี

ฉันทะ

ความพอใจ คือความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป

ตัณหา

ความทะยานอยาก ประกอบด้วย ๑. กามตัณหา คือความต้องการในกามารมณ์ ๒. ภวตัณหา คือ ความอยากในภาวะของตัวตนที่จะได้จะเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น อยากเป็นคนรวย อยากเป็นคนสวย ๓. วิภวตัณหาคือความอยากในความพรากพ้นไปแห่งตัวตนจากความเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง อันไม่ปรารถนา เช่น ไม่อยากเป็นคนโง่ ก็คือ อยากไม่เป็นคนโง่ นั่นเอง

บทที่ ๖

หน้าที่ชาวพุทธ

ศึกษาพระธรรม

แนวคิดสำคัญ

สังคมที่ยึดหลักความถูกต้อง ความยุติธรรม โดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตนแล้ว
ทุกคนจะอยู่อย่างมีความสุข

นักปกครองหรือผู้บริหารทุกคนจำเป็นต้องมีราชธรรม ๑๐ ประการประจําใจ
อยู่เสมอจึงจะได้ชื่อว่าเป็นนักปกครองที่ดี

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อนักเรียนได้ศึกษาเนื้อหาแล้ว สามารถ

๑. วิเคราะห์ความหมายของอริปไตยได้ถูกต้อง
๒. วิเคราะห์เปรียบเทียบลักษณะอริปไตยในความหมายของการปกครองกับ
ความหมายทางสังคมได้
๓. วิเคราะห์ทางเลือกและประเมินลักษณะการดำรงชีวิตแบบธัมมจริยได้

อริปไตย

คำว่า “อริปไตย” ตามศัพท์แปลว่า “ความเป็นใหญ่” หรือ “ภาวะที่ถือเอาเป็นใหญ่”
ในทางการเมืองก็จะจัดการปกครองตามลักษณะ “อริปไตย” ไว้หลายแบบ คือ

๑. เอกาธิปไตย หมายถึง ระบอบการปกครองที่คนเดียวเป็นใหญ่ ถ้าผู้เป็นใหญ่นั้น
เป็นพระมหากษัตริย์ ก็เรียกว่า “ระบอบราชาธิปไตย” ถ้าเป็นผู้ใหญ่นั้นเป็นสามัญชนก็เรียกว่า
“ระบอบเผด็จการ”

๒. คณาธิปไตย หมายถึง ระบอบการปกครองที่มีบุคคลคณะหนึ่งขึ้นมาใช้อำนาจ
ในการปกครองบ้านเมือง



๓. ประชาธิปไตย หมายถึง ระบอบการปกครองที่ประชาชนเป็นใหญ่ ดังที่ประเทศไทยเราในปัจจุบันนี้ก็ปกครองตามระบอบประชาธิปไตย

๔. อนาธิปไตย หมายถึง การปกครองที่ไม่มีใครเป็นใหญ่ บ้านเมืองไม่มีชื่อไม่มีแป แต่ในทางพระพุทธศาสนาได้แบ่งอนาธิปไตย เป็น ๓ แบบ ซึ่งจะเป็นอนาธิปไตยในทางการเมืองหรือทางสังคมก็ได้ คือ

๑. อัตตานิธิปไตย - ความมีตนเป็นใหญ่ หมายถึง การกระทำใด ๆ ที่ถือเอาแต่ใจตนเป็นหลักเป็นประมาณ ใครจะมีความรู้สึกอย่างไร ไม่สนใจทั้งสิ้น ถ้าเป็นการปกครองก็มีลักษณะเป็นเผด็จการ ถ้าเป็นส่วนบุคคลก็หมายถึงผู้ที่ชอบทำอะไรตามความพอใจของตน ไม่คำนึงถึงความรู้สึกหรือปฏิกิริยาของสังคม

๒. โลกาธิปไตย - ความมีโลกเป็นใหญ่ หมายถึง การกระทำใด ๆ ที่คล้อยตามโลกหรือสังคมไม่ว่าจะเป็นการกระทำที่ดีหรือไม่ก็ตาม ถ้าคนในสังคมส่วนใหญ่เขานิยมอย่างไร ก็นิยมตามเพราะเกรงว่าจะไม่ทันสมัยจะล้าสมัย มีลักษณะไม่เป็นตัวของตัวเอง แล้วแต่สังคมหรือโลกจะชักจูงไป

๓. รัชมาริปปไตย - ความมีธรรมเป็นใหญ่ หมายถึง การกระทำใด ๆ ที่ปรารถนาความถูกต้อง ความยุติธรรม ความเที่ยงธรรมเป็นประมาณ โดยมีต้องคำนึงว่าตนจะต้องเสียผลประโยชน์อะไรหรือไม่หรือคนส่วนใหญ่จะพอใจหรือไม่ หากการกระทำนั้นเป็นการกระทำที่ถูกที่ชอบและให้ความเป็นธรรมแก่สังคมแล้วจะทำทันที ถ้าบ้านเมืองไม่ว่าจะปกครองในระบอบใดก็ตาม ถ้าหากมี “รัชมาริปปไตย” เป็นหลักยึดแล้วประชาชนก็จะมีความสุข บ้านเมืองก็จะมีแต่ความเจริญรุ่งเรืองตลอดไป

ประเด็นอภิปราย

- ภาวะที่ถือเอาเป็นใหญ่ หรืออริปปไตย มี ๒ ลักษณะ นักเรียนลองให้ความหมายของอริปปไตยในความหมายทางการเมือง และอริปปไตยในความหมายทางสังคม

- ถ้าครูจะมอบหมายงานให้นักเรียนทำโดยเลือกแบ่งกลุ่มนักเรียนที่มีความสามารถช่วยเหลือเพื่อน ๆ ได้ดี มีความรู้มากเพราะอ่านและค้นคว้ามาก อยู่ร่วมกัน และให้ไปทำงานในห้องที่มีพัดลมหรือห้องปรับอากาศอีกกลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มนักเรียนที่ไม่ค่อยช่วยเหลือเพื่อน เอาเปรียบผู้อื่นในการค้นคว้าทำรายงานให้ความร่วมมือน้อย โดยให้ไปนั่งทำงานในห้องไหนก็ได้เลือกเอาเอง นักเรียนจะเห็นด้วยหรือไม่ เพราะเหตุใดลองให้เหตุผล บางทีครูอาจจะเปลี่ยนใจจัดกลุ่มให้ใหม่

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. ให้นักเรียนดู ข่าว จากหนังสือพิมพ์ หรือโทรทัศน์เกี่ยวกับผู้นำของประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ฟิลิปปินส์ เกาหลีเหนือ เพื่อนำมาประกอบการซักถามเกี่ยวกับอัตตาริปปไตย

๒. ให้นักเรียนยกตัวอย่างและเปรียบเทียบการกระทำและผลการกระทำที่ผู้นำหรือผู้ปกครองถือตัวเองเป็นใหญ่ (อัตตาริปปไตย) หรือคล้อยตามสมัย (โลการิปปไตย) จนไม่เป็นตัวของตัวเอง

การประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

๐ การปกครองที่ผู้ปกครองคิดคนเดียว ทำคนเดียว เพื่อความเป็นใหญ่ของตน หรือกลุ่มคณะของตน ซึ่งเป็นกลุ่มน้อยย่อมถูกคนกลุ่มมากต่อต้าน ทำให้ได้รับความเดือดร้อนทั้งส่วนตนและส่วนรวม นักเรียนลองทบทวนถึงข้อดี ข้อเสียของการปกครอง หรือการกระทำในลักษณะต่าง ๆ ทั้ง ๒ ด้าน แล้วปฏิบัติตามหลักรัชมาริปปไตย นักเรียนจะมีความรู้สึกเป็นสุขตามนัยของพระพุทธเจ้าหรือไม่

คำถาม

๑. ข้อใดที่ถือว่าไม่ได้ทำหน้าที่ของชาวพุทธที่ดี
 - ก. บริจาคเสื้อผ้าให้คนยากจน
 - ข. ฝึกสมาธิเจริญปัญญา
 - ค. เรียกรไถหาเงินเข้าวัด
 - ง. ไม่เวียนเทียนในวันอาสาฬหบูชาที่วัด
๒. การกระทำในข้อใดที่ถือตามหลักธัมมมาธิปไตย
 - ก. ลูกน้องหรือผู้ร่วมงานต้องปฏิบัติตามคำสั่งของผู้นำ
 - ข. ผู้นำปฏิบัติตามความเห็นของลูกน้องหรือผู้ร่วมงาน
 - ค. ผู้นำปฏิบัติตามมติของที่ประชุมอย่างมีเหตุผล
 - ง. ลูกน้องหรือผู้ร่วมงานรวมกลุ่มขอความเมตตาจากผู้นำ



บทที่ ๗

การบริหารจิตและการเจริญปัญญา

๗.๑ สีลानุสสติ

แนวคิดสำคัญ

สีลानุสสติเป็นอุบายทำให้จิตเป็นสมาธิโดยการระลึกถึงศีลที่ตนรักษาอยู่

จุดประสงค์การเรียนรู้

เพื่อให้นักเรียนมีความรู้ เข้าใจในสีลानุสสติและสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง

สีลानุสสติ

สีลानุสสติ คือ การตั้งสติตามระลึกถึงศีลของตน ได้แก่ การที่บุคคลได้รับศีลไปแล้ว เช่น รับศีลในตอนเช้าได้รักษาศีลมาตลอดทั้งวัน พอถึงตอนกลางคืนก็นั่งนึกย้อนระลึกไปตั้งแต่เวลาได้รับศีลมาจนถึงเวลาที่นึกถึงศีลนั้น ตรวจสอบดูว่าตนได้รักษาศีลไว้ถูกต้องสมบูรณ์หรือไม่ ถ้าหากว่ายังเห็นความบกพร่องผิดพลาดอยู่ ก็เกิดความคิดที่จะแก้ไขปรับปรุงให้เกิดความสมบูรณ์ แต่ถ้าหากว่ารักษาได้ถูกต้องสมบูรณ์ดีแล้ว ก็เกิดความภาคภูมิใจ ความเอิบอิ่มใจ มีความปีติ ปราโมทย์ จิตใจจะสงบอยู่ที่ศีล ซึ่งทำจิตตนให้เกิดความเอิบอิ่มใจ สมาธิก็จะบังเกิดขึ้น จะมองเห็นผลเป็นความสุข ความสงบ ที่ได้มาจากการรักษาศีล ความมั่นคงในศีลก็จะเพิ่มมากขึ้น ซึ่งแสดงว่าแม้ปีติปราโมทย์และความสงบก็จะเพิ่มพูนขึ้นโดยลำดับ

สีลानุสสติ จึงมีลักษณะคล้าย ๆ กับเราเขียนหนังสือ แล้วก็นำมาอ่าน สอบทานดู หากเห็นว่าเขียนได้ถูกต้อง ไพเราะ สละสลวย ก็จะเกิดความพอใจ เกิดความยินดี และเชื่อมั่น ในผลจากการเขียนของตนว่าจะต้องได้รับคะแนนหรือได้รับประโยชน์จากเรื่องที่ตนเขียน หรือ คล้าย ๆ กับนักเรียนได้เรียนหนังสือมาในช่วงหนึ่ง เมื่อใกล้จะถึงกำหนดวันสอบนักเรียนได้ตรวจสอบ เนื้อหาวิชาต่าง ๆ ที่ได้ศึกษามา และมีความรู้สึกว่าคุณเองมีความรู้ความเข้าใจและพร้อมที่จะตอบปัญหาเหล่านั้นได้ ก็เกิดความเชื่อมั่น ไม่หวั่นไหว มีความพร้อมทั้งกาย ทั้งใจที่จะสอบ

และในขณะที่ตอบคำถามแต่ละข้อก็จะตอบไปด้วยความเชื่อมั่น ตอบไปแล้วก็จะมี ความสบายใจ ไม่วิตกกังวล ไม่หวั่นไหวว่าตนจะสอบตก

อีกตัวอย่างหนึ่ง หากมีเพื่อนนักเรียนด้วยกันไปทำผิด แล้วครุ่นเอาเรื่องที่ทำผิดมาพูด หน้าชั้นแต่ไม่ได้เอ่ยชื่อ ตำหนิคนที่กระทำความผิดและคาดโทษที่จะลงโทษอย่างนั้นอย่างนี้ คนใดที่ไม่ได้ทำความผิด ตรวจสอบตัวเอง รู้ด้วยใจตัวเองว่า ตนไม่มีความผิดในเรื่องนั้นก็งั่งพัง ด้วยความสบายใจและมั่นใจในตัวเอง ไม่ว่าจะมีการตรวจสอบกันอย่างไรก็ตามตนก็จะไม่ถูกลงโทษ เพราะไม่ได้กระทำความผิดเหล่านั้น

เมื่อกล่าวโดยสรุป สีลานุสสติ ก็คือ คนที่ทำความดีแล้วมอญย้อนกลับไปที่การกระทำ ความดีของตน ถ้าเห็นว่าตนได้ทำความดีไว้จริง ๆ ก็จะทำให้เกิดความภูมิใจ เกิดความเชื่อมั่น เกิดความปีติปราโมทย์ จิตใจจะมีความสงบ มั่นคง หนักแน่น ไม่วิตกกังวลหวั่นไหว

แต่ถ้าหากมอญย้อนไป เห็นความบกพร่องผิดพลาดก็จะได้พยายามปรับปรุง แก้ไขให้ดีขึ้น ทำนองเดียวกับเมื่อเขียนหนังสือไปแล้วพบข้อผิดพลาด ก็แก้ไขเปลี่ยนแปลงในจุดนั้น ก็ทำให้หนังสือที่เขาเขียนมีเนื้อหาสาระดียิ่งขึ้น

สีลานุสสติ จึงเป็นอารมณ์ของกรรมฐานประการหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้บุคคล ตั้งสติ และใช้ปัญญาพินิจ พิจารณา พยายามคิด ให้เห็นความจริง เหมือนกับการตรวจโรค

เมื่อพบว่าตัวเองไม่มีโรค ก็จะมี ความสบายใจ ไม่วิตก กังวล ไม่หวั่นไหว ไม่เดือดร้อน แต่ถ้าหากว่าเป็นโรค ก็รีบบำบัด แก้ไขเสีย ชีวิตก็จะอยู่อย่างมีความปกติสุขได้ และถ้าหากว่า ตั้งจิตระลึกรู้ในเรื่อง ศีล เห็นความบริสุทธิ์ หหมดจดในเรื่องศีลของตน อาศัยจิตใจที่ได้ปีติปราโมทย์ นั้นเอง พอถึงจุดหนึ่งแล้วกายก็จะสงบ ใจก็จะสงบ จนตั้งมั่นเป็นสมาธิ

ความคิดในขณะนั้น ก็จะเป็นเรื่องที่ดี ๆ มีความสงบมีความตั้งมั่นเกิดขึ้นภายในจิต ซึ่งคนที่คิด นึกเองเท่านั้น จึงรู้ได้ว่ามีความสุข ความสงบ อย่างไรบ้าง

ประเด็นอภิปราย

๑. ให้นักเรียนร่วมกันอภิปรายจะสามารถนำหลักสีลานุสสติมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ในการเรียนหนังสือได้อย่างเหมาะสมอย่างไร

๒. บุคคลใดก็ตามที่ทาสั่งต่าง ๆ ลงไปแล้วไม่ได้นำมาทบทวนไตร่ตรองถึงความควร ไม่ควร ถือว่าเป็นคนขาดสติตั้งอยู่ในความประมาท คำกล่าวนี้นี้ถูกต้องหรือไม่ ขอให้อภิปรายและ ให้เหตุผล

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

ให้นักเรียนไปวัดแล้วศึกษาวิธีการฝึกสมาธิด้วยสีลานุสสติพร้อมทั้งฝึกปฏิบัติ

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ ให้นักเรียนฝึกปฏิบัติสมาธิด้วยสีลานุสสติทุกวัน โดยอาจฝึกทบทวนระลึกถึงสิ่งที่ได้ทำไปแล้วในวันหนึ่ง ๆ

คำถาม

๑. นักเรียนจะได้รับประโยชน์จากการฝึกสมาธิอย่างไรบ้าง
๒. ให้อธิบายวิธีการฝึกสมาธิด้วยสีลานุสสติ
๓. บทเรียนมีความคิดเห็นว่าจะสามารถนำหลักการฝึกสมาธิด้วยสีลานุสสติไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างไร

๗.๒ อุปายมณสิการ

แนวคิดสำคัญ

อุปายมณสิการเป็นการติดตามสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้น

จุดประสงค์การเรียนรู้

เพื่อให้นักเรียนสามารถระบุความคิดแบบอุปายมณสิการได้อย่างถูกต้อง

อุปายมณสิการ

อุปายมณสิการ กิถุกุวิธี

ปัญหาคนกับความคิด หรือความคิดกับคน นั้นเป็นตัวกำหนดค่าของคน

คนที่ไม่มีความคิด หรือไม่ค่อยใช้ความคิด จะกลายเป็นคนที่มีปัญหา ในชีวิตอยู่เรื่อย ๆ

แต่คนที่มีความคิดก็ต้องมีความคิดที่ถูกทาง และถูกวิธี

หมายความว่า คิดอะไร คิดอย่างไร คิดไปเพื่ออะไร และคิดไปแล้ว เราจะได้ประโยชน์อะไร จากการคิดเรื่องเหล่านั้น เช่น

เห็นเพื่อนหกล้ม คนบางคนนั้นอาจจะคิดว่าเป็นเรื่องน่าขำ ก็จะมีการหัวเราะเยาะ

แต่คนบางคน คิดว่าคนเรานั้นอาจจะพลั้งพลาดหกล้มไปได้ ก็มีความเดือดร้อนห่วงใย รีบเข้าไปช่วยเหลือ

จะเห็นว่า ความคิดของคนเรานั้นคิดไม่ถูกวิธีเพราะที่จริงคนเราหกล้มกันได้ พลั้งพลาดกันได้ ไม่ใช่จะต้องหกล้มเฉพาะเพื่อนเท่านั้น เราเองก็มีโอกาสหกล้มได้

ความคิดที่สองจึงถือว่าเป็นคิดถูกวิธี ให้เกิดความเมตตาจิต สามารถปฏิบัติความดีเข้าไปช่วยเหลือเกื้อกูลแก่คนที่หกล้มผิพลาต

หรือเรื่องศีลข้อต่าง ๆ การที่คนจะรักษาศีลได้ก็ต้องอาศัยความคิดที่ถูกวิธีคิด

เช่น บางคนคิดว่าสัตว์เกิดมาเพื่อเป็นอาหารของคน จะฆ่าเมื่อไรก็ได้ นั่นแสดงว่าเป็นความคิดผิด

เพราะถ้าคนอื่นเกิดคิดว่า เราเกิดมาเพื่อให้เขาฆ่า แล้วเขาฆ่าเรา เราจะพอใจ ชอบใจหรือไม่

ทุกคนก็ตอบได้ว่า ไม่พอใจ ไม่ชอบใจ

สัตว์ก็รักชีวิต คนก็รักชีวิต เราก็อารักชีวิต เพราะฉะนั้น การคิดที่จะให้เกิดการรณรงค์วันไม่เบียดเบียน ไม่ทำลายชีวิตกัน ก็ต้องคิดเอาใจเขามาใส่ใจเราให้ได้

เมื่อเราไม่ต้องการการถูกเบียดเบียน การถูกประทุษร้าย การถูกทำลายชีวิตฉันใด คนอื่น สัตว์อื่น ก็มีความต้องการเช่นเดียวกันฉันนั้น

เมื่อคิดได้เช่นนี้ ก็จะเกิดการระมัดระวัง ไม่กระทำอะไรให้เป็นการเบียดเบียน ทำลายชีวิตของบุคคลอื่น สัตว์อื่น ๆ

อย่างเช่น คนเจ็บไข้ได้ป่วย คนบางคนพอเห็นคนอื่นเขาเจ็บไข้ได้ป่วย ก็รู้สึกรังเกียจ ขยะแขยง การคิดเช่นนี้เรียกว่า คิดไม่ถูกวิธี เพราะคิดแล้วไม่ให้ประโยชน์อะไรแก่ตัวเอง และไม่ให้ประโยชน์อะไรแก่คนอื่น

แต่ถ้าคิดว่า คนเราเกิดมาแล้วก็มีการเจ็บไข้เป็นธรรมดา เราเองก็เคยเจ็บไข้มาหลายครั้งหลายหนแล้ว

ในขณะที่เราเจ็บไข้ได้ป่วยนั้น ถ้าหากว่า พ่อ แม่ ญาติพี่น้อง ไม่ให้การดูแลเอาใจใส่ แพทย์พยาบาลไม่ช่วยรักษาพยาบาลให้ เราก็คงจะตายหรือประสบความเดือดร้อนมาก ๆ

เพราะฉะนั้นเมื่อเห็นคนเจ็บไข้ได้ป่วย ก็จะเกิดความเข้าใจว่าคนที่เจ็บไข้ได้ป่วยนั้น ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ จะต้องอาศัยคนอื่นเข้าไปช่วยเหลือ

ตนเองมีโอกาสนี้เข้าไปช่วยเหลือ เช่น นำไปสู่โรงพยาบาลให้แพทย์ตรวจ เพื่อบำบัดการเจ็บไข้ได้ป่วยของบุคคลเหล่านั้น

การคิดเช่นนี้ ก่อให้เกิดการกระทำที่เป็นประโยชน์แก่ตัวเอง เพราะได้ประพฤติปฏิบัติธรรมะในข้อเมตตา กรุณา

คนเจ็บป่วยก็จะหายจากอาการเจ็บป่วย จะเกิดความสำนึกคุณ ความเคารพ ความรัก ความนับถือต่อเรา สร้างไมตรีจิต มิตรภาพให้เกิดขึ้นระหว่างกัน

และบางครั้ง เช่น การเล่นเกมพนัน คนบางคนมัวเมา หมกมุ่นอยู่ในเรื่องการพนัน การพนันบางอย่างนั้น โอกาสที่จะถูกน้อยเหลือเกิน เช่น การเล่นเกมเลข ๓ ตัวนั้น มัน ๑ ต่อ ๙๙๙ แสดงว่ามีตัวผิดอยู่ถึง ๙๙๙ ตัว มีประตูถูกอยู่เพียงประตูเดียว

เพราะฉะนั้น โอกาสที่จะถูกจึงมีน้อย บางคนจึงไม่เคยถูกหวยเลย แต่ถูกหวยกินรวบ ไปเป็นอันมากแล้ว เพราะการพนันนี้แม้แต่ ๕๐ ต่อ ๕๐ เช่น มวยต่อยกัน ๒ คน ไปเล่นข้างหนึ่ง ก็มีความเสี่ยงเพียง ๕๐-๕๐ เท่านั้น แต่ก็ยังมีโอกาสแพ้มัดเนื้อหมัดตัวกันได้ นับประสาอะไรกับ ๑ ต่อ ๙๙๙ จะไม่เกิดความสูญเสีย โดยไม่ได้ประโยชน์อะไร

คนคิดได้เช่นนั้น กังวลไม่ได้ และจะมองเลยไปถึงคนที่มีฐานะมั่งคั่งร่ำรวย

คนเหล่านั้นเขาไม่ได้ร่ำรวยมาจากการเล่นเกมพนัน แต่เขารวยเป็นเศรษฐี มหาเศรษฐี กันได้ด้วยความเพียรพยายาม

ถ้าต้องการจะร่ำรวย ก็ต้องหมั่นขยันศึกษาเล่าเรียน หมั่นขยันในการทำงาน มีความซื่อสัตย์ในการประกอบอาชีพของตัวเอง มีความขยันที่ถูกต้อง ไม่ทำตนให้ผิดกฎหมาย ผิดศีลธรรม ก็จะทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าได้

ความคิดถูกวิธี คือ หมายความว่า คิดเรื่องอะไร คิดอย่างไร คิดไปเพื่ออะไร คิดแล้ว ต้องได้ประโยชน์

ถ้าคิดแล้วเป็นการสูญเสียประโยชน์ ที่เรียกว่าเบียดเบียนตัวเอง และเบียดเบียนบุคคลอื่น ก็เป็นวิธีคิดที่ไม่ชอบ

ผลจากการคิดเมื่อกระทำออกไป หรือเมื่อพูดออกไป จะต้องเป็นประโยชน์แก่บุคคลทั้งสองฝ่าย

คิดในเรื่องการงาน ก็จะได้รับประโยชน์จากการงานเหล่านั้น

คิดเรื่องการเรียน ก็จะได้ประโยชน์จากการเรียน เช่น ต้องการจะมีความรู้ดี มีความคิดดี มีความสามารถดี และมีคุณธรรมดี ก็จะต้องใช้ความเพียรพยายามสร้างความรู้ เพียรพยายามฝึกปรือในด้านความคิด เพียรพยายามพัฒนาทักษะ ความสามารถในด้านต่าง ๆ และเพียรพยายามเสริมสร้างรักษา และพัฒนาความดีเหล่านั้นขึ้นไปเรื่อย ๆ

พอถึงโอกาสหนึ่งก็จะเป็นคนที่มีความรู้ดี มีความคิดดี มีความสามารถดี มีความประพฤติดี ช่วยให้ค่าของชีวิตสูงขึ้น พัฒนาขึ้น

นี่คือ เป็นความคิดที่ถูกวิธี ซึ่งอาศัยการตอบคำถามว่า

คิดเรื่องอะไร คิดอะไร คิดอย่างไร คิดไปเพื่ออะไร คิดแล้วจะได้ประโยชน์อย่างไร แล้วพยายามคิดโดยถูกวิธี เพื่อให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและแก่บุคคลอื่น

ประเด็นอภิปราย

๑. การคิดถูกวิธีก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น แต่หากนักเรียนพบคนที่ไม่รู้จักวิธีคิดกับคนที่คิดไม่ถูกวิธี คนใดจะมีอันตรายมากกว่ากัน
๒. การจะพิจารณาตัดสินว่า การคิดอย่างไรเป็นการคิดที่ถูกวิธีจะต้องพิจารณาจากสิ่งใดบ้าง จงอภิปราย

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. นำข่าวอาชญากรรมจากหนังสือพิมพ์มาวิเคราะห์และสรุปวิธีการคิดของบุคคลในข่าว
๒. สัมภาษณ์ผู้ที่ประสบความสำเร็จในชีวิตหรือหน้าที่การงาน แล้วนำมาศึกษาวิเคราะห์ว่าบุคคลเหล่านี้มีแนวความคิดหรือวิธีการคิดในการดำเนินชีวิตอย่างไร

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

- ในชีวิตประจำวันเราจะต้องเผชิญกับเหตุการณ์ต่าง ๆ อยู่เสมอ ซึ่งเราจะต้องพิจารณาหรือคิดให้รอบคอบก่อนจะลงมือปฏิบัติหรือแก้ไขเหตุการณ์นั้น ๆ นักเรียนมีวิธีการคิดอย่างไร

คำถาม

๑. การที่นักเรียนสอบได้คะแนนน้อยเป็นเพราะอะไร
๒. การคิดถูกวิธีช่วยให้เราประสบความสำเร็จในชีวิตอย่างไร

บทที่ ๘

ภาคปฏิบัติ

๘.๒ มารยาทชาวพุทธ

แนวคิดสำคัญ

๑. การสำรวจตน เป็นกิริยามารยาทที่ชาวพุทธพึงมี พึงเป็น
๒. ผู้ที่รู้จักสำรวจตนทั้งการยืน การเดิน การนั่ง จะได้รับการยอมรับ ยกย่อง นับถือ
๓. มารยาทในการยืน เดิน การนั่ง เป็นวัฒนธรรมของชาวไทยที่ควรอนุรักษ์ และส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนได้ประพฤติปฏิบัติตาม
๔. การเป็นผู้พูดและผู้ฟังที่ดีย่อมก่อให้เกิดคุณค่าและประโยชน์แก่ผู้นั้น ทั้งในความสำเร็จในหน้าที่การงานและความสัมพันธ์กับผู้อื่นได้อย่างราบรื่น

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อนักเรียนได้เรียนได้ศึกษาค้นคว้าแล้ว สามารถ

๑. มีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับมารยาทการนั่ง การเดิน ได้ถูกต้อง
๒. เสนอกรณีตัวอย่างของบุคคลที่สำรวจตนและมีกิริยามารยาท
๓. ตระหนักความสำคัญของความสำเร็จในการดำเนินชีวิตของผู้ที่มีมารยาทดี
๔. ปฏิบัติตนตามมารยาทชาวพุทธได้อย่างเหมาะสม

มารยาทชาวพุทธ

การสำรวมตน

การสำรวมตน คือ การทำตนให้เรียบร้อย ควบคุมตนเองให้มีกิริยามารยาทเรียบร้อย ถูกกาลเทศะ เหมาะสมกับสถานที่ โอกาส บุคคล กิริยามารยาทเป็นเรื่องสำคัญ ผู้ใดสามารถสำรวมตนได้ทั้งการเดิน ยืน นั่ง พุดและฟัง ได้เป็นอย่างดีนั้นถือว่าผู้นั้นเป็นผู้ดี เป็นผู้มีบุคลิกสง่างาม เป็นคุณสมบัติที่น่าพึงปรารถนา จะได้รับการยอมรับชื่นชมจากผู้ที่อยู่ใกล้ชิด ผู้พบเห็นได้รับการเคารพยกย่อง

กิริยามารยาทที่ควรได้รับการฝึกฝนและนำไปปฏิบัติจนเป็นนิสัยติดตัว รวมทั้งนำไปใช้กับการดำเนินชีวิตประจำวัน ได้แก่ มารยาทในการยืน มารยาทในการเดิน มารยาทในการนั่ง และการคลาน

มารยาทในการยืน

การยืนเป็นมารยาทที่แสดงถึงความเคารพและการแสดงออกถึงการต้อนรับ เป็นกิริยามารยาทอันดีงามผู้น้อยแสดงต่อผู้ใหญ่ผู้อาวุโส

การยืนเป็นอาการกิริยาที่ยืนอยู่บนขาทั้งสองข้าง ยึดตัวขึ้น แขนทั้งสองอยู่แนบลำตัว ศีรษะตั้งตรง หน้าอก สะโพก เป็นเส้นตรงไหลปล่อยตามสบาย การยืนตัวตรงเกิดผลดีต่อสุขภาพ มีสง่าราศี ทำให้ผู้ที่พบเห็นเกิดความนับถือยกย่อง

ควรหลีกเลี่ยงท่ายืนที่ไม่ถูกต้อง เช่น อย่าเกร็งหัวเข่า อย่าปล่อยให้พุงยื่นสะโพกห้อย หลังไม่องุ้ม อย่ายืนเปลี่ยนเท้าไปมาหรือขาไขว้กัน ไม่ยืนกอดอก เอามือเท้าเอว ยืนโง่งนงเอนตัวพิงสิ่งหนึ่งสิ่งใด น้ำหนักตัวลงบนขาข้างเดียว

มารยาทการยืนต่อบุคคลมี ๒ ประเภท คือ

๑. การยืนเฉพาะพระพักตร์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และพระบรมวงศานุวงศ์ การยืนควรยืนตัวตรง หันหน้าไปทางพระองค์ เงยหน้าเล็กน้อย ขาชิด ปลายเท้าห่างกันเล็กน้อย ค้อมส่วนบนตั้งแต่เหนือเอวขึ้นไปมือประสานกัน

๒. การยืนต่อหน้าผู้ใหญ่

การยืนตรงเมื่อประธานที่ประชุมเข้ามาถึงที่ประชุม ทุกคนยืนตรงเป็นการแสดงความเคารพ เป็นการให้เกียรติ ถ้าในห้องเรียนครูอาจารย์เข้ามานักเรียนก็ยืนตรงเช่นเดียวกับที่ปฏิบัติต่อประธานในพิธี ทหารผู้น้อยเมื่อผู้บังคับบัญชาเดินผ่านเข้ามาต้องลุกขึ้นยืนวันทยาหัตถ์ การยืนตรงเช่นนี้เป็นการแสดงความเคารพกัน เป็นการแสดงถึงความระลึกถึงอยู่ว่าเป็นผู้มีอุปการคุณ แสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทีย



การยืนตรงเมื่ออยู่ในแถว เมื่อได้ยินเสียงเพลงชาติ เพลงสรรเสริญพระบารมี เพลงมหาฤกษ์ เพลงมหาชัย ไม่ว่าจะอยู่กลางแจ้ง ในที่ประชุม ในโรงละคร การยืนตรง เป็นการแสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติและสถาบันพระมหากษัตริย์

มารยาทในการเดิน

การเดินที่สุภาพเรียบร้อยคือมีกิริยามารยาทเป็นวัฒนธรรมไทยที่แตกต่างกับชาติอื่น การเดินที่เหมาะสมอ่อนน้อมเป็นการแสดงออกถึงความเคารพและให้เกียรติกัน มารยาทการเดิน มีหลายโอกาส ได้แก่ การเดินตามลำพัง การเดินกับผู้ใหญ่ การเดินในที่ประชุมและที่ประทับ

การเดินตามลำพัง ควรเดินอย่างสุภาพ ตัวตรง ไม่ควรส่ายตัว โคลงคีรีชะ ช่วงก้าว ไม่ยาวเกินไปหรือสั้นเกินไป แกว่งแขนพอสมควร ผู้หญิงไม่ควรเดินส่ายสะโพก

การเดินกับผู้ใหญ่ ให้เดินทางซ้ายและข้างหลังหรือเยื้องๆ ผู้ใหญ่ ช่วงก้าวพองาม ห่างประมาณ ๑ ช่วงแขนมือประสานกัน เดินอย่างสุภาพ น้อมตัวเล็กน้อยถ้าเดินในระยะใกล้ ไม่ควรเดินเหมือนเดินตามลำพัง



การเดินเข้า เมื่อเข้าไปหาหรือเดินผ่านพระสงฆ์ ผ่านผู้ใหญ่ที่นั่งอยู่ให้ใช้วิธีเดินเข้า โดยคู่เข้า (นั่งคุกเข่า) ทั้งสองข้าง เคลื่อนตัวเข้าไป ตัวตั้งตรงไม่ก้มหน้ามองพื้น มืออยู่ข้าง ๆ ลำตัว ยกเข่าขวาซ้ายไปข้างหน้าสลับกันไป ปลายเท้าตั้งตรง ช่วงก้าวพอสมควร ไม่ควรก้าวยาวหรือสั้นเกินไป



การเดินในที่ประชุมที่มีผู้ใหญ่ที่นั่งอยู่บนเก้าอี้ เดินเข้าไปอย่างสุภาพเมื่อผ่านผู้ที่นั่งอยู่ก่อน ควรก้มตัวเล็กน้อย ระมัดระวังให้ส่วนใดของร่างกายหรือสิ่งของ เช่น เสื้อผ้า กระเป๋า ร่ม ไปถูกผู้ที่เราเดินผ่านไป ถ้าบังเอิญถูกควรกล่าวคำขอโทษ

การเดินในที่ประทับ ในสถานที่ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระบรมวงศานุวงศ์ ประทับ เวลาเดินเข้ามาหรือลุกจากที่นั่งให้ถวายความเคารพแล้วเดินอย่างสุภาพ ผู้ชายถวายคำนับ ผู้หญิงถอนสายบัว

ควรหลีกเลี่ยงการเดินที่ไม่สุภาพและไม่เหมาะสมดังนี้

ไม่เดินเกร็ง เชิดหน้ามากเกินไป ไม่ยืนหน้าคางยื่น หลังงอ

ไม่ควรเดินลัดสนามหญ้า

ไม่ควรเดินตัดหน้าใคร ถ้าจำเป็นควรกล่าวคำขอโทษแล้วเดินอ้อมออกไปเล็กน้อย

ไม่ควรเดินเป็นแถวหน้ากระดานบนที่แคบ เช่น บันได บนทางเท้า ควรเดินเรียงเดี่ยว

ไม่ควรเดินจงแขน โอบเอวไม่ว่าจะเพศเดียวกันหรือต่างเพศ

ถ้าเดินสวนทางกับผู้ใหญ่ ควรหลีกทางหรือหยุดให้ท่านเดินไปก่อน ถ้าจำเป็นควรเดินก้มเล็กน้อย ซึ่งเป็นการแสดงสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่

หากผู้ชายเดินกับผู้หญิง ผู้ชายเดินด้านนอก

การเดินที่สุภาพเรียบร้อยควรเดินตัวตรง ศีรษะตั้งตรง ออกผายไหล่ผึ่ง ปล่อยมือข้างตัวตามสบาย มือไม่ล้วงกระเป๋หรือกางเกง ไม่ไขว่หน้าไขว่หลัง แกว่งแขนเล็กน้อยไปตามจังหวะก้าวเดิน ขาทั้งสองสัมพันธ์กัน ไม่ควรเดินขาทาง

มารยาทในการคลาน

การคลานเป็นมารยาทอย่างหนึ่งที่แสดงออกถึงวัฒนธรรมไทย แสดงถึงความเคารพต่อบุคคลที่เป็นผู้ใหญ่ พระสงฆ์ พระมหากษัตริย์ ซึ่งนั่งบนเก้าอี้หรือบนพื้น การคลานมีหลายลักษณะ ได้แก่ คลานลงมือ คลานสอก คลานยกของ

การคลานลงมือ ถ้าไม่ถือของ เริ่มจากนั่งคุกเข่า ตัวตรง โนมตัวลง มือจรดพื้น ฝ่ามือติดพื้น นิ้วติดกัน ให้ปลายมือตรง ไปเบื้องหน้าขนานกันและสลับกัน ปลายเท้าตั้ง อย่าส่ายสะโพก อย่าก้มหน้า คลานให้ระยะห่างของมือและเท้าเท่ากัน

การคลานสอก คลานเช่นเดียวกับคลานมือ แต่แขนทั้งสองข้างราบกับพื้น



การคลานยกของ ถือของด้วยมือขวา วางของบนฝ่ามือ ก้าวเข้าไปข้างหน้าพร้อมกับลากขาอีกข้างหนึ่งตามไป มือซ้ายแตะพื้น ปลายนิ้วจดพื้น ปลายเท้าตั้งตรง ตัวตรง หน้าตรง



มารยาทในการนั่ง

การนั่งมีหลายลักษณะ เช่น การนั่งบนเก้าอี้หรือม้านั่ง การนั่งกับพื้น การนั่งลงศอก นั่งคุกเข่า

การนั่งบนเก้าอี้หรือม้านั่ง ให้นั่งตัวและหลังตรง หน้าหันส่วนบนคือ ศีรษะ หน้าอก ให้สมดุลอยู่บนส่วนสะโพก นั่งเต็มเก้าอี้ หลังพิงพนักเก้าอี้ วางมือบนตัว ถ้าเก้าอี้มีที่เท้าแขน ให้วางแขนบนที่เท้าแขน นั่งท่าสบายไม่เกร็ง หัวเข่าชิด ขาทั้งสองข้างชิดอย่างนั่งขาทาง ผู้หญิง ควรนั่งให้ขาชิดกันให้ชายกระโปรงหรือผ้าถุงปิดให้มิดชิดไม่ควรประเจิดประเจ้อ

การนั่งที่โต๊ะอาหาร ควรเลื่อนเก้าอี้ให้ใกล้กับโต๊ะอาหารไม่ควรวางแขนบนโต๊ะ มือเท้ากาง ไม่ควรจับช้อน ส้อม มีด เล่นก่อนการเสิร์ฟอาหาร

การนั่งกับพื้น นั่งพับเพียบในท่าที่สุภาพ เรียบร้อย ยึดตัว ไม่เหยียดเท้าให้เกิบบลายเท้า มือวางไว้บนตัก หรือเท้าแขนข้างใดข้างหนึ่งได้ แต่อย่าให้ท้องแขนยื่นมาข้างหน้า ถ้านั่งต่อหน้า ผู้ใหญ่ควรค้อมตัวเล็กน้อย มือประสานกัน เงยหน้า ผู้ชายไม่ควรนั่งเท้าแขน นั่งโดยปล่อยแขนได้



การนั่งลงสอกล เมื่อนั่งใกล้ผู้ใหญ่ ถ้านั่งบนเก้าอี้ ให้น้อมตัวลง เงยหน้าเล็กน้อย วางแขนทั้งสองข้างลงบนหน้าขา มือประสานกัน

การนั่งกับพื้น ให้นั่งในท่าพับเพียบ เก็บปลายเท้า น้อมตัวลงต่ำ เงยหน้าเล็กน้อย มือประสานกัน นั่งคุกเข่า ตัวตรง วางก้นบนส้นเท้า ปลายเท้าตั้ง



มารยาทในการพูดและการฟัง

มารยาทในการพูด

การพูด คือ การกล่าวถ้อยคำเพื่อสนทนา เพื่อชี้แจง เพื่ออบรมสั่งสอน เพื่อแนะนำ การพูดดีย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งส่วนตัวและส่วนรวม ท่านสุนทรภู่กวีเอกของไทยได้กล่าวถึง การพูดไว้ดังนี้

“ถึงบางพูดพูดดีเป็นศรีศักดิ์
 แม้พูดชั่วตัวตายทำลายมิตร

มีคนรักรสถ้อยร้อยจิต
 มนุษย์จะผิดเพราะพูดจา”

การพูดเป็นมารยาทที่สำคัญอย่างหนึ่งของผู้ที่อยู่ในสังคม การกล่าวถ้อยคำที่สุภาพอ่อนโยน พูดสรรเสริญด้วยความจริงใจย่อมก่อให้เกิดผลดี คือ ผู้พูดจะเป็นที่รักของทุกคนทำให้ผู้อื่นเกิดความเลื่อมใสศรัทธา มักเชื่อฟังและปฏิบัติตาม ได้รับความสำเร็จในกิจการงานด้วยดี เจริญก้าวหน้าต่อไป

ลักษณะการพูดดี พูดวาจาสุภาพ มีลักษณะดังนี้ คือ กล่าวถูกกาลเทศะ กล่าวคำจริง กล่าวคำสุภาพอ่อนโยน กล่าวคำมีประโยชน์ กล่าวด้วยเมตตาจิต

การพูดที่ถูกหลักภาษา ชัดถ้อยชัดคำแสดงความคิดเห็นให้แจ่มแจ้งยอมทำให้ผู้อื่นเข้าใจ
การพูดอย่างมีวาทีศิลป์ พูดให้น่าฟังสนุกเพลิดเพลินชวนฟัง น้ำเสียงควรมีจังหวะเสียงสูง
เสียงต่ำ มีท่าทางประกอบ

ถ้ากล่าวคำที่ทำให้ผู้อื่นสะเทือนใจโดยไม่ตั้งใจควรขอโทษ

การพูดที่ดีมีมารยาทควรหลีกเลี่ยงการพูดที่มีลักษณะดังนี้

การพูดแซง พูดสวนขณะที่ผู้อื่นกำลังพูด

การพูดเสียงดังเกินไป ตวาด กระโชกกระชาก ถ้อยคำหยาบคาย

การพูดที่พูดถึงสิ่งโสโครกพึงรังเกียจ เรื่องเศร้าโศกเสียใจ ในที่ประชุมกลาง โต๊ะอาหาร

การพูดที่นินทาว่าร้ายผู้อื่น เยาะเย้ย เสียดสี ถากถางผู้อื่นทั้งต่อหน้าและลับหลัง

การพูดในขณะที่ฟังพระเทศน์ ขณะที่มีการโต้ว่าที่ การแสดงปาฐกถา ชมภาพยนตร์
ฟังดนตรี เพราะทำให้ผู้ที่อยู่ใกล้เสียสมาธิก่อให้เกิดความรำคาญ

การพูดขัดคอ พูดคนเดียว พูดยกตนข่มท่าน

มารยาทในการฟัง

การฟังจะเกิดขึ้นได้เมื่อมีการพูดคุย สนทนา ซักถามจากผู้พูดโดยตรงจากสื่อมวลชน
เช่น วิทยุ โทรทัศน์ โทรศัพท์ วิทยุมือถือ ประสาทการฟังจึงแบ่งเป็นการฟังผู้อื่นพูด ได้แก่
การพูดคุยสนทนา ฟังการอภิปราย การฟังโต้ว่าที่ การฟังวิทยุ การฟังและชมโทรทัศน์ การฟัง
การพูดจากโทรศัพท์

มารยาทในการฟังเป็นมารยาทสำคัญที่คู่กับมารยาทในการพูด ผู้ฟังที่ดีควรเฝ้าฟังอย่าง
ตั้งใจแล้วคิดอย่างมีเหตุผล ควรแสดงความคิดเห็นบ้างตามโอกาสสมควร ควรรอให้อีกฝ่ายหนึ่ง
พูดจบก่อน อย่าคุยกันในขณะที่ฟังพระเทศน์ ฟังปาฐกถา กล่าวชื่นชมความสำเร็จผู้อื่น แสดง
ความเห็นอกเห็นใจเมื่อผู้พูดกล่าวถึงความทุกข์

ประเด็นอภิปราย

- การสำรวจเป็นกิริยามารยาทที่ควรฝึกฝนจนเป็นนิสัยติดตัวนักเรียน จำเป็นต้องฝึก
กิริยามารยาทในการยืน การเดิน การคลาน การนั่ง การพูดและการฟังอย่างไรจึงถือว่า นักเรียน
ปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม จงอภิปราย แล้วแสดงบทบาทสมมติประกอบ

การอภิปราย

- มารยาทอย่างไรที่ไม่เหมาะสมและไม่พึงกระทำ

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. สาธิตมารยาทการยืน การนั่ง การเดิน การพูด การฟัง ในสถานที่และโอกาสต่าง ๆ
๒. ฉายวิดิทัศน์เกี่ยวกับมารยาทต่าง ๆ
๓. วิเคราะห์ผลดีของการมีมารยาทที่ดีงามและถูกต้อง

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

๐ ผู้ที่มีความสามารถควบคุมตนเองให้มีความสำรวมและนำมาปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอได้นั้น จะต้องหมั่นฝึกฝนทำจนเป็นนิสัย

๐ มารยาทที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน คนไทยมีแบบอย่างที่คุณสมัยก่อนได้ประดิษฐ์คิดขึ้นมาและจัดว่ามีความงดงามมีเสน่ห์ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจนปัจจุบัน ก็นับว่ายังทันสมัยและได้รับการยกย่องจากชนชาติอื่น คือ สมควรที่จะดำรงรักษาและประพฤติปฏิบัติต่อไป

คำถาม

๑. นักเรียนมีความคิดเห็นอย่างไรกับมารยาทต่าง ๆ ว่า สมควรจะปฏิบัติตามหรือไม่ แสดงเหตุผลมา ๓ ประการ
๒. บอกถึงผลดีของการมีมารยาทที่ดีงามมา ๕ ข้อ
บอกถึงผลเสียของการไร้มารยาทมา ๕ ข้อ
๓. มารยาทในการฟังควรประกอบด้วยประการอย่างไร ยกตัวอย่างประกอบ
๔. การเดินที่ถูกต้องและสง่างามควรเป็นเช่นไร

๘.๒ ศาสนพิธี

แนวคิดสำคัญ

ศาสนพิธีจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่การปฏิบัติ และการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ได้อย่างถูกต้องและเป็นระเบียบเรียบร้อย จึงจะเป็นการแสดงออกซึ่งความเคารพต่อพระรัตนตรัย พุทธศาสนิกชนที่ดีควรมีโอกาสได้ร่วมกิจกรรมทางศาสนพิธี และร่วมพิธีกรรมทางศาสนพิธีควรสำรวมทั้งทางกาย วาจาและใจ

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อนักเรียนได้ศึกษาค้นคว้าแล้ว สามารถ

๑. มีความรู้ ความเข้าใจถึงความสำคัญคุณค่าของศาสนพิธี
๒. ลำดับขั้นตอนในการประกอบศาสนพิธีได้ถูกต้อง
๓. ดำเนินกิจกรรมศาสนพิธีได้ในโอกาสต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม

ศาสนพิธี

ศาสนพิธี คือ พิธีทางศาสนา พิธี คือ แบบอย่างหรือแบบแผนที่ควรปฏิบัติในทางศาสนา ผู้ประกอบเป็นประธานพิธีคือ พระสงฆ์ และผู้ปฏิบัติตามพิธีคือพุทธศาสนิกชน การประกอบและการปฏิบัติพิธีทางพระพุทธศาสนามีวัตถุประสงค์คือ การทำบุญ อันเป็นการบำเพ็ญความดี ซึ่งนำมาซึ่งความสุข ความเจริญ ศาสนพิธีถือเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการเผยแพร่ธรรม มีการสืบสานต่อกันมาตั้งแต่เกิดจนตายมีความสัมพันธ์กัน

พิธีทางพระพุทธศาสนามีมากมาย จะขอยกเฉพาะพิธีที่พุทธศาสนิกชนปฏิบัติแบ่งเป็น ๓ หมวดหมู่

๑. พิธีบำเพ็ญกุศล ได้แก่ พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ พิธีเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา พิธีรักษาอุโบสถศีล

๒. พิธีทำบุญ พิธีทำบุญมักเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับชีวิต มีทั้งการทำบุญในงานมงคลและงานอวมงคล พิธีทำบุญส่วนใหญ่ก็คือ การเลี้ยงพระ นิมนต์พระมาเจริญพระพุทธมนต์

๓. พิธีถวายทานแด่พระสงฆ์ ได้แก่ การถวายสังฆทาน การถวายสลากภัต การตักบาตรข้าวสาร การถวายผ้าจำนำพรรษา การทอดผ้าป่า การถวายดอกไม้ธูปเทียนบูชาพระ ฯลฯ

๑. พิธีบำเพ็ญกุศล ได้แก่ พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ พิธีรักษาอุโบสถศีล พิธีเวียนเทียนในวันสำคัญ พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ

พุทธมามกะ แปลว่า ผู้นับถือพระพุทธเจ้าเป็นของของตน การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ คือ การประกาศตนว่าเป็นผู้นับถือพระพุทธเจ้าและยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชีวิตของตน การแสดงตนเป็นพุทธมามกะสำหรับชาวพุทธผู้ยังไม่ได้บวชเป็นสามเณร และพระภิกษุ สถานที่แสดงตนควรเป็นพระอุโบสถ หรือสถานที่ที่มีพระพุทธรูป โต๊ะหมู่บูชาที่ประดับแจกันดอกไม้เชิงเทียนกระถางธูป เทียนสำหรับบูชาพระรัตนตรัย ที่ขาดไม่ได้คือพระภิกษุสงฆ์ตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ประชุมกันเพื่อประกอบพิธี เริ่มต้นพิธีโดยผู้แสดงตนเป็นพุทธมามกะจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย อาราธนาศีล กล่าวแสดงตนเป็นพุทธมามกะเป็นดังนี้

พุทธัง ชีวิตัง ยาวะนิพพานัง สาระณัง คัจฉามิ

ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะที่พึ่งที่ระลึกตลอดชีวิต ตลอดถึงพระนิพพาน

ธัมมัง ชีวิตัง ยาวะนิพพานัง สาระณัง คัจฉามิ

ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นสรณะที่พึ่งที่ระลึกตลอดชีวิต ตลอดถึงพระนิพพาน

สังฆัง ชีวิตัง ยาวะนิพพานัง สาระณัง คัจฉามิ

ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เป็นสรณะที่พึ่งที่ระลึกตลอดชีวิต ตลอดถึงพระนิพพาน

พุทธมามะโกติ มัง สัมโฆ ธาเรตุ

ขอพระสงฆ์จงจำข้าพเจ้าไว้ว่าเป็นพุทธมามกะผู้นับถือซึ่งพระพุทธเจ้าว่าเป็นของ
ของข้าพเจ้า

ธัมมมามะโกติ มัง สัมโฆ ธาเรตุ

ขอพระสงฆ์จงจำข้าพเจ้าไว้ว่าเป็นธัมมมามกะ ผู้นับถือซึ่งพระธรรมเจ้าว่าเป็นของ
ของข้าพเจ้า

สังฆมามะโกติ มัง สัมโฆ ธาเรตุ

ขอพระสงฆ์จงจำข้าพเจ้าไว้ว่าเป็นสังฆมามกะ ผู้นับถือซึ่งพระสงฆ์เจ้าว่าเป็นของ
ของข้าพเจ้า

อิมาหัง ภะคะวา อัตตะภาวัง ตุมหากัง ปะริจะชามิ

ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพเจ้าขอสละอัตตภาพร่างกายนี้แด่พระองค์ (ว่าบทนี้
ทั้งคำแปล ๓ หน) เสร็จแล้วกราบ ๓ ครั้ง

พิธีเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันสำคัญต่าง ๆ ได้แก่ วันมาฆบูชา
วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา ในวันสำคัญเหล่านี้จะมีศาสนพิธี เช่น การทำบุญ การรักษาศีล
การสมาธิภาวนาและการเวียนเทียน



การเวียนเทียนเริ่มพิธีในตอนเย็นหรือค่ำของวันสำคัญ ประธานสงฆ์จุดธูปเทียนแล้ว เดินนำหน้า ชาวพุทธจะพากันไปวัดและศาสนสถาน เมื่อถึง จะถือดอกไม้ ธูปเทียน จุดประนมมือ เดินเวียนขวารอบโบสถ์หรือปูชนียวัตถุในวัด ๓ รอบ พร้อมทั้งน้อมใจรำลึกถึงพระรัตนตรัย แล้ว นำดอกไม้ ธูปเทียนมาบูชา ซึ่งเป็นการแสดงความเคารพพระรัตนตรัย

พิธีรักษาอุโบสถศีล คือ การประพาศิพรมจรรย์ ไปนอนนิ่งในที่เงียบๆ ชาวพุทธ จะกระทำพิธีรักษาอุโบสถศีลในวันพระขึ้นและแรม ๘ ค่ำ และขึ้น ๑๕ ค่ำ หรือแรม ๑๕ ค่ำ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้อุบาสก อุบาสิกา รักษาศีลและฟังธรรม ในปัจจุบันการรักษาอุโบสถศีล เป็นการถือศีล ๘ วันหนึ่งกับคืนหนึ่งเฉพาะในวันธรรมสวนะหรือวันพระ การรักษาอุโบสถศีลนับว่าเป็นการทำให้กิเลสเบาบางและเพื่อบูชาพระพุทธเจ้าด้วยการรักษาศีลและฟังธรรม การทำจิตบริสุทธิ์ช่วยให้มีความสุขสงบ สุข ศีลแปดมีดังนี้คือ

เว้นจากการฆ่าสัตว์

เว้นจากการลักทรัพย์

เว้นจากการประพฤติดัดในกาม

เว้นจากการกล่าวคำเท็จ

เว้นจากการเสพสุราเมรัย และของมึนเมาทุกชนิด

เว้นจากการบริโภคอาหารหลังเวลาเที่ยงไปจนถึงเวลารุ่งอรุณของวันรุ่งขึ้น

เว้นจากการดูการฟ้อนรำขับร้องและประโคมเครื่องดนตรี

เว้นจากการนั่งนอนบนที่นอนสูงใหญ่ภายในมีนุ่นและสำลี

พิธีการรักษาอุโบสถศีลมีดังนี้คือ ผู้ที่นอนบนที่นอนสูงใหญ่ภายในมีนุ่นและสำลี ให้ชำระล้างร่างกายให้สะอาด แต่งกายให้เรียบร้อย เปล่งวาจาอธิษฐานว่า

อิมัง อัมมัญจะ สะมันนาคัง พุทธบัญญัติตัง อุโปสะถัง อิมัญจะรัตติง อิมัญจทิวสัง

สัมมเทวะ อภिरักขิตุง สมาทียามิ

แปลว่า-ข้าพเจ้าขอสมาทานอุโบสถที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ประกอบด้วย องค์แปด เพื่อจะรักษาไว้ให้ดีมิให้ขาดตลอดคืนหนึ่งและวันหนึ่งในเวลานี้

การทำบุญในพระพุทธศาสนามี ๒ อย่าง คือ

๑. ทำบุญในงานมงคล

๒. ทำบุญในงานอวมงคล

๑. การทำบุญในงานมงคลนั้น ได้แก่ การทำบุญเพื่อความสุขความเจริญแก่ตนเอง

๒. การทำบุญในงานอวมงคล ได้แก่ การทำบุญเพื่อความสุขความเจริญแก่ผู้อื่นที่ตนควรสงเคราะห์หรือที่ควรบูชา การทำบุญในงานศพ

การเตรียมการ

แต่งสถานที่ให้สะอาดเรียบร้อย อัญเชิญพระพุทธรูปมาประดิษฐานบนโต๊ะบูชา
อาราธนาพระสงฆ์ให้สวดพระพุทธรูปมนต์หรือแสดงธรรม

- การจัดอาสนะ - ที่นั่งของพระสงฆ์ต้องทำให้สูงกว่าคฤหัสถ์
- การจัดอาสนะสำหรับพระสงฆ์ให้จัดตั้งไว้เบื้องซ้ายชิดกับโต๊ะบูชาพระพุทธรูป
- เครื่องสักการบูชา - ตั้งโต๊ะบูชาสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปไว้เป็นที่สักการบูชา
พระพุทธรูปเป็นประธาน พานดอกไม้ แจกันปักดอกไม้ เชิงเทียน
กระถางธูป เครื่องทองน้อย เครื่องประกอบการบูชาพิเศษ
- การโยงด้ายสายสิญจน์ - โยงรอบรั้วบ้านหรือรอบบริเวณและวงเข้ามาตรงที่พระพุทธรูป
ประดิษฐานอยู่ วงล้อมที่ฐานพระพุทธรูป ทำนองว่าพระพุทธรูปก็
สวดมนต์ด้วย ต่อลงมาวงบาตรน้ำมนต์ ควรตั้งใกล้พระเถระผู้ใหญ่
เพื่อท่านสามารถหยดเทียนได้สะดวก เทียนน้ำมนต์ควรใช้เทียนขี้ผึ้ง
แท้อย่างดี

การนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธรูปมนต์ มักนิยมพระ ๕ รูป ๗ รูปบ้าง ๘ รูปบ้าง
หรือเท่าอายุ งานมงคลนิยมพระจำนวนคู่ เมื่อรวมกับพระพุทธรูปอีกองค์หนึ่งเพื่อให้ครบคู่ ถ้า
งานศพ (อวมงคล) นิมนต์พระเต็มจำนวนคู่



เมื่อพระสงฆ์มาถึงบ้าน เจ้าบ้านหรือผู้แทนคอยล้างเท้าพระ เช็ดเท้าพระ มีเครื่องเช็ดเท้าไว้ หากให้พระล้างเองอาจผิดวินัย

เมื่อพระสงฆ์นั่งเข้าที่เรียบร้อยแล้วให้ถวายน้ำ ประเคนพานหมากพลู (ถ้ามี) เมื่อพระนั่งพักเรียบร้อยแล้วเจ้าภาพจุดธูปเทียน ตั้งใจบูชาพระแล้วกราบลง ๓ ครั้ง หันมากราบพระสงฆ์ ผู้แทนกล่าวคำอาราธนาศีลเมื่อรับศีลจบแล้ว กล่าวคำอาราธนาพระปริต จบแล้วกราบลงหนหนึ่ง แล้วนั่งพับเพียบประนมมือฟังพระสวดต่อไปจนกว่าจะจบ ควรสงบเงียบ

เมื่อถวายภัตตาหารแล้วต้องคอยปรนนิบัติพระสงฆ์ในขณะที่ท่านกำลังฉัน เมื่อท่านฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว เจ้าภาพถวายจตุปัจจัยไทยธรรม พระจะตั้งพัดและกล่าวอนุโมทนา เจ้าภาพกรวดน้ำ

การกรวดน้ำ เมื่อรินน้ำควรตั้งใจอุทิศส่วนกุศลให้ญาติมิตรหรือบุคคลที่ตนทำบุญให้ เมื่อพระว่า ยถา...จบ ควรหยุดรินน้ำทันทีแล้วประนมมือฟังพระอนุโมทนา เมื่อพระอนุโมทนาจบ แล้วนั่งกราบ ๓ หน เป็นเสร็จพิธี

คำกรวดน้ำ อิทํ เม ฌาตึนํ โหตุ

สุจิตา โหนตุ ฌาตโย

แปลว่า ขอส่วนบุญนี้จงสำเร็จแก่ ญาติของข้าพเจ้า ขอญาติของข้าพเจ้าจงมีความสุข

คนไทยชอบทำบุญ บุญ แปลว่า ความดี กุศล แปลว่า ความฉลาด บุญกุศลเป็นเครื่องชำระสันดานให้สะอาดจะทำให้มีความสุข เช่น ในวันครบรอบวันเกิด ขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน วันขึ้นปีใหม่ ก็จะทำบุญให้ทานเมื่อถึงคราวสูญเสียถึงแก่ชีวิตก็จะทำบุญเช่นกันเพื่อเป็นการอุทิศกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับ

การทำบุญหรือการทำความดีมีองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ

๑. มีใจจะให้ ๒. มีสิ่งของ ๓. มีผู้รับ

การเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนา

การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา พระสงฆ์เป็นประธานและเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม พระสงฆ์เป็นบุคคลสำคัญเพราะท่านเป็นองค์สาวกของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ส่วนผู้ปฏิบัติตามพิธีทางศาสนาคือพุทธศาสนิกชน

ดังนั้นการเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนา ชาวพุทธควรปฏิบัติดังนี้

เนื่องจากพระสงฆ์เป็นปูชนียบุคคล ขณะที่ท่านเป็นประธานและประกอบพิธีทางศาสนา ชาวพุทธควรแสดงกิริยามารยาททางกาย ทางวาจา ทางใจ ให้สะอาด สุภาพเรียบร้อย อันแสดงออกถึงความเคารพ ความเลื่อมใสศรัทธา

ควรจัดเตรียมและถวายเป็นเครื่องสักการบูชาควรจัดใส่ภาชนะที่เหมาะสม เช่น ถาด พาน เพื่อแสดงออกถึงความเคารพและสะดวกในการประเคน

พุทธศาสนิกชนจะต้องมีความรู้ความเข้าใจถึงวิธีการลำดับขั้นตอน ความหมาย เหตุผล ความดีงามที่เกิดจากการปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนา ศาสนพิธีที่ควรรู้จักและนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ วิธีประเคนของพระ วิธีทำหนังสืออาราธนา ทำใบปวารณาถวายจตุปัจจัย วิธีแสดงความเคารพพระ อาราธนาศีล อาราธนาพระปริต อาราธนาธรรม วิธีกรวดน้ำ วิธีจับด้ายสายสิญจน์ วิธีตั้งโต๊ะหมู่บูชา

ประเด็นอภิปราย

- ศาสนพิธีเป็นพิธีกรรมทางศาสนาที่ปฏิบัติแตกต่างกัน จงอภิปรายความแตกต่างของพิธีบำเพ็ญกุศล พิธีทำบุญ พิธีถวายทาน
- การทำบุญในงานมงคล และในงานอวมงคล มีงานอะไรบ้าง จงอภิปรายพร้อมยกตัวอย่าง
- ในฐานะที่นักเรียนเป็นชาวพุทธ นักเรียนคิดว่าศาสนพิธีมีความสำคัญอย่างไร จงอภิปราย

กิจกรรมท้ายบท

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. จ้างสถานการณ์เกี่ยวกับพิธีทำบุญทั้งงานมงคลและงานอวมงคล และให้นักเรียนสาธิตและแสดงบทบาทสมมติ
 ๒. เขียนคำอาราธนาศีล อาราธนาพระปริต
- การประยุกต์ใช้ในชีวิต**
- ๐ การทำบุญเป็นกิจกรรมที่มีความสัมพันธ์กับชีวิตประจำวันของคนไทยตลอดมา ตั้งแต่เกิดมาและจนกระทั่งตาย
 - ๐ การได้จัดพิธีกรรมในการทำบุญอย่างถูกขั้นตอนที่ได้ปฏิบัติกันมาจนเป็นประเพณี ผู้ที่ปฏิบัติจะเกิดความพอใจและความสุข

คำถาม

๑. ลำดับขั้นตอนของพิธีทำบุญในงานมงคลว่าเริ่มต้นจนถึงเสร็จพิธีมีอะไรและเป็นอย่างไร
๒. เครื่องสักการบูชาบนโต๊ะหมู่บูชามีอะไรบ้าง
๓. การโยงด้ายสายสิญจน์อย่างถูกต้องเริ่มต้นและจุดสุดท้ายเป็นอย่างไร

๘.๓ วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

แนวคิดสำคัญ

วันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเป็นวันที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงมีพระคุณต่อชาวพุทธอย่างอนันต์ พุทธศาสนิกชนควรกตัญญูทวาทวิคุณต่อพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ชาวพุทธควรได้น้อมรำลึกถึงพระคุณของพระรัตนตรัย ลด ละ เลิก สิ่งอกุศลทั้งมวลเพื่อเป็นพุทธบูชา

จุดประสงค์การเรียนรู้

เมื่อนักเรียนได้ศึกษาบทเรียนนี้แล้ว สามารถ

๑. ตระหนักความสำคัญของวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา ที่มีต่อพุทธศาสนิกชน
๒. เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
๓. ยึดถือและนำหลักธรรมที่สำคัญมาใช้กับชีวิตประจำวัน และบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคมเพื่อเป็นพุทธบูชา

วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา มีความสำคัญต่อชาวพุทธมาก การกำหนดวันสำคัญขึ้นมาก็เพื่อให้ชาวพุทธได้ตระหนักถึงความสำคัญและเมื่อได้เข้าร่วมกิจกรรมได้ปฏิบัติบูชาแล้ว จะเกิดความสุข ความดี มีโอกาสได้บำเพ็ญบุญกุศล เพื่อเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา

วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา

วันมาฆบูชา เป็นวันสำคัญที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ ทรงประกอบบำเพ็ญพุทธกิจภายหลังทรงบรรลุพระสัมโพธิญาณ ได้เกิดเหตุการณ์สำคัญ ๔ ประการ ประจวบกันจึงเรียกวันนี้ว่า วันจาตุรงคสันนิบาต

๑. วันนั้นดวงจันทร์เสวยมาฆฤกษ์ มาฆะเป็นชื่อดาวฤกษ์ดวงหนึ่งวันนั้นเป็นวันที่ดวงจันทร์โคจรมาถึงดาวดวงนี้ จึงเรียกว่า วันเพ็ญเดือนมาฆะหรือวันเพ็ญเดือน ๓

๒. พระสงฆ์ ๑,๒๕๐ รูป มาประชุมโดยมิได้นัดหมาย

๓. พระสงฆ์ที่มาประชุมล้วนได้รับเอหิภิกขุอุปสัมปทาจากพระพุทธเจ้า

๔. พระสงฆ์เหล่านี้เป็นพระอรหันต์ทั้งสิ้น

โอวาทปาฏิโมกข์เป็นคำสอนที่สำคัญที่พระพุทธเจ้าได้แสดงในวันมาฆบูชา มีหลักการและสาระคือ ละความชั่วทั้งปวง ทำความดีให้ถึงพร้อม ทำจิตใจให้ผ่องใส

ทรงแสดงเป็น ๓ ส่วน คือ

๑. นิพพาน เป้าหมายสูงสุดแห่งพระพุทธศาสนา

๒. ทำอย่างไรจึงไปถึงเป้าหมายโดยไม่ทำชั่วทั้งปวง

๓. พุทธบริษัทจะต้องปฏิบัติซึ่งกันและกัน

พุทธบริษัท ได้แก่ พระภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา

พุทธศาสนิกชนพึงปฏิบัติดังนี้

๑. วาจาสุภาสิต พูดจาไพเราะ ไม่ว่าร้าย ไม่โจมตี

๒. ไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่นตลอดจนสรรพสัตว์ทั้งหลาย

๓. สำรวม ปฏิบัติตามกฎหมาย ระเบียบ ประเพณี

๔. รู้จักประมาณตน ถือความดี อย่าฟุ้งเฟ้อ

๕. อยู่ในเสนาสนะที่เรียบง่าย ทำสิ่งแวดล้อมที่ดี เพื่อการบำเพ็ญธรรม

๖. บำเพ็ญเพียร ทำจิตใจให้ผ่องใส มีสุขภาพกายดี สุขภาพจิตดี

ข้อควรปฏิบัติในวันสำคัญวันนี้คือ

น้อมนมัสการบูชาพระพุทธเจ้า

บำเพ็ญกุศลเพื่อน้อมจิตรำลึกถึงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ

ควรประพฤติปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าด้วยการประพฤติดี ประพฤติชอบ

ควรสงบจิตใจ ชำระล้างจิตใจให้สะอาดปราศจากสิ่งเศร้าหมองด้วยการถือศีลฟังธรรม

เวียนเทียนเพื่อสักการบูชาด้วยดอกไม้ ธูปเทียนและบูชาด้วยความดี

ควรลด ละ เลิก สิ่งอกุศลทั้งปวง

วันวิสาขบูชา วันสำคัญวันหนึ่งซึ่งเป็นวันที่มีเหตุการณ์สำคัญ ๓ อย่างเกี่ยวกับชีวิตของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ เป็นวันที่พระองค์ได้ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ คือ เดือน ๖ เหมือนกันหมดคือ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ประสูติ ณ ปาลุมพินีวัน ซึ่งเป็นดินแดนที่อยู่ระหว่างเมืองกบิลพัสดุ์กับเมืองเทวทหะ เมื่อวันเพ็ญ เดือน ๖ ก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี

ต่อมาอีก ๓๕ ปี ในวันเพ็ญเดือน ๖ พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ ณ โคนต้นโพธิ์ ตำบลอุรุเวหา-เสนานิคม แขวงเมืองพาราณสี ก่อนพุทธศักราช ๔๕ ปี

หลังจากพระพุทธเจ้าทรงปลงอายุสังขารแล้ว ๓ เดือน พระองค์ได้เสด็จดับขันธ-
ปรินิพพานที่สาละวันทยาน เมืองกุสินารา ในวันเพ็ญเดือน ๖ เช่นกัน ซึ่งเป็นปีที่เริ่มต้น

ดังนั้นในวันเพ็ญเดือน ๖ ซึ่งเป็นวันที่มีเหตุการณ์ ๓ อย่างเกิดประจวบกันเช่นนี้ จึงเป็น
วันที่พุทธศาสนิกชนควรรำลึกถึงความสำคัญของวันวิสาขบูชาเป็นพิเศษ

พุทธศาสนิกชนควรปฏิบัติตนในวันวิสาขบูชา โดยน้อมรำลึกถึงพระพุทธคุณเพื่อให้เกิด
เป็นบุญกุศล นวดอกไม้ ภูษเทียน แต่งกายให้สะอาดเรียบร้อยไปวัดเพื่อเวียนเทียน รำลึกถึง
พระพุทธองค์เพื่อความเป็นมงคลแก่ตน

ในการประชุมสามัญครั้งที่ ๕๔ วันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ องค์การสหประชาชาติ
ได้มีมติกำหนดให้ วันวิสาขบูชา เป็นวันสำคัญสากล ในกรอบของสหประชาชาติ (INTER-
NATIONAL RECOGNITION OF THE DAY OF VESAK)

วันอาสาฬหบูชา ตรงกับวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะคือ เดือน ๘ วันอาสาฬหบูชาเป็นวัน
สำคัญเพราะเป็นวันที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา พระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร
เกิดพระสงฆ์องค์แรกขึ้นในโลกคือพระอัญญาโกณฑัญญะ ดังนั้นในวันนั้นจึงเป็นวันที่มีพระ-
รัตนตรัยครบ คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

พระพุทธเจ้าทรงดับขารหลักสัจธรรมเพื่อให้ชาวโลกนำไปใช้ในการแก้ปัญหาความทุกข์
ความเดือดร้อนในชีวิตประจำวันโดยให้ดำเนินตามทางสายกลางมัชฌิมาปฏิปทา คือ มรรค
มีองค์ ๘ ได้แก่

สัมมาทิฐิ	ความเห็นชอบ
สัมมาสังกัปปะ	ความคิดชอบ
สัมมาวาจา	การเจรจาชอบ
สัมมากัมมันตะ	การกระทำชอบ
สัมมาอาชีวะ	การเลี้ยงชีวิตชอบ
สัมมาวายามะ	ความเพียรชอบ
สัมมาสติ	ความระลึกชอบ
สัมมาสมาธิ	ความตั้งใจชอบ

พระพุทธองค์ทรงแนะแนวทางในการประพฤติปฏิบัติให้เราชาวพุทธพ้นจากความชั่ว
ทั้งปวง ดังนั้น เมื่อถึงวันสำคัญดังกล่าว ชาวพุทธควรปฏิบัติดังนี้

เจริญภาวนามัยกุลเช่นเดียวกับวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา

มาประชุมพร้อมกันที่หน้าพระอุโบสถ พระเจดีย์เพื่อจุดธูปเทียนแล้วถือรวมกับดอกไม้
ยืนประนมมือสำรวมจิต พระสงฆ์ผู้เป็นประธานนำกล่าวคำบูชาแล้วเดินประทักษิณรอบ
พระอุโบสถหรือพระเจดีย์ ๓ รอบ

ประเด็นอภิปราย

- เมื่อถึงวาระวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา นักเรียนควรปฏิบัติตนอย่างไรบ้าง
- เหตุการณ์สำคัญของวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา คืออะไร

กิจกรรม

กิจกรรมเสนอแนะ

ควรรหาโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาโดยไปร่วมกิจกรรมที่วัดหรือฟังธรรมหรือชมรายการวันสำคัญเหล่านี้จากโทรทัศน์

การประยุกต์ใช้ในชีวิต

○ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระบรมศาสดาของพระพุทธศาสนา เป็นผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ พระพุทธองค์ทรงช่วยให้ชาวโลกได้พ้นทุกข์หลังจากที่พระองค์ตรัสรู้พระธรรมวิเศษ ชาวพุทธผู้ได้ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมแล้ว จะสามารถพ้นทุกข์พบแต่ความสันติสุข ดังนั้นในวันสำคัญเกี่ยวกับพระพุทธองค์เช่นนี้ พุทธศาสนิกชนควรน้อมรำลึกถึงพระองค์ด้วย การละความชั่ว ทำความดี ทำจิตให้ผ่องใส

คำถาม

๑. วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ทางราชการกำหนดให้เป็นวันหยุด ชาวพุทธควรใช้เวลาโอกาสในวันนี้ทำอะไรบ้าง
๒. การประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมที่สำคัญที่นับว่าเป็นที่พึงทางใจของพระพุทธศาสนามีอะไรบ้างและเมื่อปฏิบัติแล้วเกิดผลเช่นไรแก่ผู้ปฏิบัติ

คณะกรรมการที่ปรึกษา

พระธรรมราชานุวัตร

พระราชธรรมนิเทศ

พระเมธีธรรมาภรณ์

อธิบดีกรมวิชาการ

รองอธิบดีกรมวิชาการ (นายโกวิท ประวาลพุกษ์)

นายสมาน ชาดิยานนท์

คณะกรรมการจัดทำ

นางสุนน อมรวิวัฒน์

นายศิริ ศิริบุตร

นายจำนงค์ ทองประเสริฐ

นายจำรัส ดวงธิดา

นายเย็นใจ เลาหวณิช

นายณรงค์ ตามรักษา

นายวัลลภ กันทรพิชัย

นายสงบ ลักษณะ

นางสุภรณ์ สภาพงศ์

ผู้แทนกรมสามัญศึกษา

(นางสุชาดา พรนภา)

ผู้แทนสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษา

(นางวิริยะ บุญยะนิวาสน์)

ผู้แทนกรมการฝึกหัดครู

(นางวิริยะ บุญยะนิวาสน์)

ผู้แทนกรมการฝึกหัดครู

(นางวิสา โรจน์รุ่งสัจย์)

ผู้แทนสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน

(นางรพีพรรณ เอกสุภาพันธ์)

ผู้แทนกรมการศาสนา

(นายพิศาล แซ่มโสภา)

นางลินจง อินทร์มพรรย์

ประธานกรรมการ

รองประธาน

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ



นางพาณี แสงกิจ	กรรมการ
นางสมทรง ปุณฺณฤทธิ	กรรมการ
นางสาวสุรีพร เอื้อวถาวร	กรรมการ
นางจิตรา ทองเกิด	กรรมการ
นางประไพพรรณ โกศัยสุนทร	กรรมการ
นางปวิพัทธ์ สุวรรณศรี	กรรมการ
นายสุระ ดามาพงษ์	กรรมการ
นางบุญสม น้ำเจริญ	กรรมการ
นายวินัย รอดจำ	กรรมการและเลขานุการ
นางรัตนา ภาชาฤทธิ์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นางสาวกฤษณา บุญเรืองรอด	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นางเรียมพร อธิปอนันต์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นางวิภา นาคงาม	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

บรรณาธิการ

นางเรียมพร อธิปอนันต์
นางรัตนา ภาชาฤทธิ์

ปก/ภาพประกอบ

นายวิชัย เพชรตะคุ
องค์การค้ำของคุรุสภา
โรงเรียนธนบุรีวรเทพยธารักษ์ เอื้อเพื่อถ่ายภาพ



รายละเอียดเนื้อหาวิชาและจำนวนคาบวิชาสามัญศึกษา

ส ๐๔๑๐ พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕

ตามที่กระทรวงศึกษาธิการ ได้ประกาศใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๕ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓) และต่อมากระทรวงศึกษาธิการได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้น คณะหนึ่ง พิจารณาปรับปรุงเนื้อหาวิชาพระพุทธศาสนา ให้เนื้อหาเข้มข้นเพื่อให้เด็กได้ฝึกปฏิบัติเป็น พุทธศาสนิกชนที่ดีและปฏิบัติหน้าที่ชาวพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสม โดยกำหนดให้นักเรียนที่นับถือ ศาสนาพุทธทุกคนเลือกเรียน สำหรับรายวิชา ส ๐๔๑๐ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ นั้น หลักสูตรได้ กำหนดรายละเอียดเนื้อหาและจำนวนคาบไว้ดังนี้

เนื้อหา	จำนวนคาบ
๑. ประวัติและความสำคัญของพระพุทธศาสนา	๓
๑.๑ พระพุทธศาสนาเน้นการพัฒนา ศรัทธา และหาปัญญาที่ถูกต้อง	
๑.๒ พระพุทธศาสนาเน้นการฝึกหัด อบรมตน การพึ่งตนเอง และการมุ่งอิสรภาพ	
๒. พุทธประวัติ ประวัติพุทธสาวก พุทธสาวิกา และชาวพุทธตัวอย่าง	๕
๒.๑ พระพุทธคุณ ๓	๒
๒.๒ พระมหากัสสปะ	๑
๒.๓ พระปฎาจารย์เถรี	๑
๒.๔ หมอชีวก โกมารภัจจ์	๑
๓. พุทธธรรมเพื่อชีวิตและสังคม	๘
๓.๑ กฎแห่งกรรม	๒
ทำดีได้ดี	
ทำชั่วได้ชั่ว	
กรณีตัวอย่าง	
๓.๒ ไตรลักษณ์	๒
๓.๓ เลี้ยงดูบิดามารดา	๑
๓.๔ เลี้ยงดูบุตร	๑
๓.๕ เลี้ยงดูภริยา	๑
๓.๖ สงเคราะห์ญาติ	๑
๔. พระสงฆ์และการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์	
- บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ธรรมชาติ สภาพแวดล้อม	๒
และศิลปวัฒนธรรมและการปฏิบัติตนที่เหมาะสม	

๕. พระไตรปิฎก พุทธศาสนสุภาษิต ภาษาบาลี และคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา	๗
๕.๑ ผูกทักษะการอ่านภาษาบาลี เช่น เมตตานิสังสสูตร หรือบทอื่น ๆ	๒
๕.๒ สารสังเขปของพระไตรปิฎก	๒
๕.๓ ข้อความนำรู้จากพระไตรปิฎก	๑
- หลักความเชื่อของชาวพุทธ	
- ความจนทางธรรม	
(ให้เลือกเรียน ๑ เรื่อง)	
๕.๔ พุทธศาสนสุภาษิต	๑
- กริยา เจ กยิราถนั	
ถ้าจะทำความดีให้จริง	
- วิริเยน ทุกขมจเจติ	
คนจะล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร	
- นาลโส วินฺทเต สุขั	
คนเกียจคร้านย่อมไม่พบความสุข	
(ให้เลือกเรียน ๑ บท)	
๕.๕ คำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา เช่น	๑
- ฉันทะ	
- ตัณหา	
๖. หน้าที่ชาวพุทธ	๒
- ศึกษาพระธรรม	๒
๗. การบริหารจัดการและการเจริญปัญญา	๕
๗.๑ สีสานุสสติ	๑
๗.๒ อุปายมณสิการ	
(คิดถูกวิธี)	
๘. ภาคปฏิบัติ	๕
๘.๑ มรยาทชาวพุทธ	
๘.๒ ศาสนพิธี	
๘.๓ วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา	

อย่างไรก็ตาม แม้หลักสูตรพระพุทธศาสนาจะกำหนดเนื้อหา จำนวนคาบไว้ในการจัด
การเรียนการสอนครูอาจยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสม



ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์



พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว นายวิชัย พยัคฆ์โส ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๔๔



พระพุทธศาสนา ๙๐41๐

ISBN 974-01-2452-6



9 789740 124528

ราคา 43.00 บาท

ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว

นายวิชัย พยัคฆ์โส ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา

๔๕๐๐๖๕

